

Branko Tošović (Grac)

Stilistika i poetika Ćopićevog stiha

Predmet istraživanja je stilistika i poetika stiha Branka Ćopića. Analiza se koncentriše na umjetničku vrijednost stihova, stilističke postupke, izražajno-slikovita sredstva (trope i figure). One pjesme koje se odlikuju snažnom poetikom i stilistikom razmatraju se u cjelini, a u onima sa manjim pjesničkim potencijalom (prije svega zbog prilagođavanja ciljnoj publici, posebno djeci te ratnoj i poslijeratnoj agitaciji) nalazi se i tumači ono što ima pojačanu poetsku, lirsku i stilsku vrijednost. Primjeri se uzimaju iz Ćopićevog Gralis-Korpusa (u njemu se ne daju strane pa se u citiranju i ne navode, ali uz svaku pjesmu dolazi godina nastanka ili prvog objavljivanja).

0. Ćopić je „propjevao“ tek u 27. godini (1941) kada je bio već poznati autor pripovijetki. Jedan od razloga za okretanje poeziji bio je i taj **(a)** što je vrijeme antifašističke borbe zahtijevao da Ćopić pređe na stih, **(b)** što nije bilo uslova da se na ratištu, u pokretu, šumi... na miru pišu prozni tekstovi (čak i manji kao pripovijetke, za koje je već bio pravi majstor, pogotovo veći kao što su romani, koji će doći poslije oslobođenja).¹ On je dosta stihova sačinio na ratištu, u predahu između bitaka.

1. Žanrovski Ćopićevi tekstovi nisu tako bogati i svode se na četiri vrste: roman, pripovijetku, dramu (komediju, satiru) i lirsku pjesmu (uključujući poemu). U okviru proznih i poetskih djela posebno se izdvaja bajka. Na pripovijetku se odnosi 59,22% tekstova, na drugom su mjestu pjesme (38,90%), slijede romani (1,20%), drame (0,40%), kazivanja (0,27%) i poeme (0,13%).

2. Hronološki Ćopićev opis je sastavljen od šest perioda: **(a)** predratni (do 1940) sa isključivo pripovijetkama, **(b)** ratni (1941–1945) sa zbirkama pjesama OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944), PRIČE PARTIZANSKE (1944), PJESME PIONIRKE (1945), PJESME (1945), BOJNA LIRA PIONIRA (1945), komadom DRUŽINA JUNAKA (1945), **(c)** poratni (1946–1949) sa zbirkama pjesama RATNIKOVO PRO-LJEĆE (1947), RUDAR I MJESEC (1948), SUNČANA REPUBLIKA (1948), ARMIJA, ODBRA-

¹ Stvaralaštvo Branka Ćopića (1914–1984) trajalo je od 1929, kada je napisao prvu priču, pa do 1981, kada su mu štampani posljednji tekstovi. U 52 literatorske godine (69 životnih godina) objavio je veliki broj književnih radova (romana, pripovijetki), od kojih je 768 ušlo u SABRANA DELA.

NA TVOJA (1948), JEŽEVA KUĆICA (1949),² LJUDI S REPOM (1949), **(d)** period od 1950. do 1959. sa poemom LALAJ BAO (1950) i zbirkom pjesama ČAROBNA ŠUMA (1957), **(e)** vrijeme od 1960. do 1969. sa zbirkama pjesama DEDA TRIŠIN MLIN (1960),³ PRIČE ZANESENOG DJEČAKA (1960), **(f)** posljednji period (1970–1984) sa zbirkama pjesama MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPPE (1971), MJESEČINA (1977), SEOSKO GROBLJE (1978). Žanrovski, Ćopićevo stvaralaštvo može se podijeliti na fazu kratke priče (1929–1940), pjesničku fazu (1941–1949), epsku fazu (1950–1970) i fazu mješovite proze (1971–1981). Postoje i „prazna“ („poluprazna“) faza: razdoblje u kome pisac ne objavljuje nove tekstove (1982–1984).

3. Branko Ćopić štampao je devet zbirki pjesama – prvu 1944, posljednju 1978. i to ovim redom: OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944), RATNIKOVO PROLJEĆE (1947),⁴ SUNČANA REPUBLIKA (1948), RUDAR I MJESEC (1948), ŠUMSKE BAJKE

² O diskursnostilističkim argumentima za kompleksno žanrovsko definisanje JEŽEVE KUĆICE v.: Lemac 2018., a o adaptacijama toga djela u obliku animiranog filma v. Milenković 2019.

³ Lirizam, melanholiju, tugu i žal u isprepletenosti djetinjstva, mladosti i starosti u zbirci pjesama DEDA TRIŠIN MLIN razmatra Ratkov Kvočka 2016.

⁴ „S visokom svešću pesnika slobodara izraslog iz naše revolucionarne i književne tradicije, Ćopić nema ništa nejasno, košmarno i maglovito u svojim stihovima. Intimna ratna autobiografija je utkana u mnoge stihove OGNJENOG RAĐANJA DOMOVINE i RATNIKOVOG PROLJEĆA. Istkane od lirskih treptaja, ove pesme imaju određeni etički smisao i značaj i posebnu vaspitnu vrednost. S izuzetnim tvoračkim potencijalom profiliraju unutarnja humanistička zračenja i revolucionarna htenja“ (Vuković 1987: 108–109). Pojedine metafore i personifikacije su skoro čulne, literarno opredmećene, funkcionalne i imaju metaforičnu svježinu. „Tmasti tonovi bola, u kojima je odsjaj ratnog vremena, segmenti su Ćopićevog treptnog duha i gorkih saznanja i doživljaja. Bez moći izuzetno osobenog gradilačkog jezika njegove nezaobilazne proze i rafinovanijeg artizma, njegove pesme plene jednostavnošću izraza ali i složenošću slikovitih psiholoških stanja u ratnom haosu, i neke su verodostojni sublimat najiskrenijih poetskih doživljaja. Ako Ćopić ne rezbari u stihu, ne kleše i ne cizelira svaki izraz, neodoljivo nas magijskom snagom pesničke doživljenosti i iskrenosti ponese da ne možemo biti ravnodušni. Skoro svaka pesma ima osobenu ćopićevsku intonaciju, nema jezgrovitog, sažetog u eliptičnom obliku, koncizne aforistike, kontemplacije. Nadahnut aktivnim dodirima sa ljudima, Ćopić je prisutan svojim stihovima u našoj stvarnosti: u borbi i oslobodilačkoj heroici. Ćopićeve pesme proizilaze iz transpozicije ratnih doživljaja, iz objektivno datih isečaka borbe, dakle iz epskog sadržaja vremena. Idejno poimanje suštinskih oblika revolucionarnog narodnooslobodilačkog rata amalgamisano je sa nadahnutim trenucima lirskih doživljaja, koji deluju uzbudljivo i toplo, poletno uzneseno, preneti ubedljivo iz zgusnutih sadržaja života. Zato ove pesme u punom smislu odišu proverenom istinom, književnom svežinom, čistinom i organski žive u našoj književnosti“ (Vuković 1987: 109). Ćopićev jezik poezije živi nesputano, neopterećen uobičajenostima i preživjelostima, svež je i bujan, „kada je pod pokoži-

(1949), ČAROBNA ŠUMA (1957), MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPPE (1971), MJESEČINA (1977), SEOSKO GROBLJE (1978). Ukupno je napisao 258 pjesama.⁵ Najplodniji pjesnički period pada na razdoblje između 1954. i 1961: 98 pjesama (37,98%) te na vrijeme od 1944 do 1949: 93 (36,05%). Tokom narodnooslobodilačke borbe (1941–1945), u kojoj je Ćopić od početka aktivno učestvovao agitatorskim radom i pjesničkim perom, nastalo je 35 pjesama (13,57%). U ratnom i poslijeratnom periodu (1941–1948) napisao je 98 tekstova (37,98%). Što se tiče pojedinih godina, najkreativnija je bila 1948 (37 pjesama ili 14,34%) te 1954. i 1977 (26 ili 10,08%). Slijede 1947 (25 ili 9,69%), 1958 (22 ili 8,53%) a zatim 1961 (20 ili 7,75%), 1945 (18 ili 6,98%). Manje donosi 1944. i 1978 (12 ili 4,65%), 1960. i 1971 (11 ili 4,26%), 1957 (10 ili 3,88%), a još manje 1955 (8 ili 3,10%) i 1962 (3 ili 1,16%). Po dvije pjesme pojavile su se 1941, 1942, 1950, 1951, 1952. i 1964. U ostalim godinama dolazi po jedan tekst (1943, 1946, 1949, 1956. i 1963). Nijedan novi nije napisan/objavljen 1953, 1959, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1979–1984.

4. U kontekstu poezije XX stoljeća i njenih pravaca Ćopićeva poezija najviše se prepoznaje klasičnom formom, rimovanjem (pretežnim) i organizacijom stiha bez posebnog eksperimentisanja.⁶ Jedan je broj stihova prilično dug pa više liči na proznu strukturu, drugi se opet ponekad svodi na jednu riječ. Strofa se obično završava osnovnim interpunkcijskim znakom finalizacije – tačkom, ali postoje slučajevi kada se prelijeva u narednu strofu.

5. Veliki dio pjesama napisan je u prvom licu, ali i kada izostaje eksplicitno autorsko „ja“, inkorporiraju se autobiografski elementi i motivi.

6. U poeziji Branka Ćopića prepliću se epsko i lirsko,⁷ stihovno i prozno, dramsko i lirsko, realno i fantastično, java i snovi, humor i satira, stihovna

com drevnih leksičkih treptaja emocionalni grč; obznanjuje kroz metaforičnu svežinu ratne teme integrišući narodne leksičke spregove, koji postižu prirodnu melodioznost u dramskoj strukturi pesme. Sa mnogo dara za višesmerne, osobnosti jezika kao medija pesništva, u ovoj lirici sa ratnom tematikom tek ponegde ima prosjaja i leprša sreća u bliskom naslućivanju slobode i mira“ (Vuković 1987: 109).

⁵ U tu brojku nisu uključene pjesme koje dolaze u okviru nekih podciklusa kao što je VJEČITI STRAŽAR (1958).

⁶ Ćopić nije eksperimentirao, nije se upuštao u avanture riječi, nije govorio u apstrakcijama, već je pričao vrlo jednostavno, čulno i razigrano, pamtljivo (Bilosnić 1985: 345). „[...] Ćopić pjeva moderno, ne modernistički, počesto slobodno strukturira pjesmu, varirajući u jednom širokom rasponu od forme bliske baladi do formi bliskih sovjetskim futuristima. Tako on postiže jedan vrlo dopadljiv spoj 'ekspresije iz narodne poezije' i suvremena oblika izražavanja. Dakle, na osnovu već poznatog i omiljenog nacionalnog pjevanja, Ćopić gradi svoju osobenu originalnost“ (Bilosnić 1985: 345).

⁷ Milan Bogdanović tvrdi da je Branko Ćopić „pisac sa nesumljivim kvalitetima za epsko, razgranato pripovedno davanje, mnogo puta u sukobu sa liričarem u samome sebi“ da je „Branko Ćopić liričar uvek u znatnoj muci sa Brankom Ćopićem pripo-

priča i hronika. Njegovi stihovi prepuni su emocije, oni često donose fabulu, niz pjesama završava se poukom (naravoučenijem). Ćopić se naslanja na poetsku tradiciju,⁸ posebno narodnu, usmenu poeziju (narodne pjesme, usmena predanja, bajke, šaljive priče, poslovice, izreke, zagonetke), on pjeva na „narodnu“,⁹ pri čemu primjenjuje stilizaciju i stvara iluziju tradicionalnog.

7. Ćopićevi likovi iz poezije pripadaju različitim starosnim grupama, zanimanjima, socijalnim slojevima i sl. To su, recimo, avijatičari, bake, bolesnice, bolesnici, braća, čuvari, direktori, dječaci, djedovi, djevojčice, djevojke, galamdžije, harambaše, heroji, junaci, junakinje, kapetani, komandiri, kovači, ložači, majke, mašinisti, mašinovođe, mladići, mornari, očevi, omladinci, omladinke, orači, partizani, partizanke, pastiri, pastirice, pjesnici, pioniri, pionirke, pisci, proleter, proleterke, putnici, ranjenici, ratnici, ribari, roditelji, rudari, saveznici, sestre, starice, starci, učenice, učenici, učitelji, učiteljice,

vedačem“, da je njegovo stvaralaštvo usmjereno na šire kolosijeke ali da je prevashodno epskih razmjera (Bogdanović 1987 [1948]: 167), da Ćopić nije pretežno i isključivo lirski temeprament (Bogdanović 1987 [1948]: 163). Bogdanović tvrdi da se u lirici Branka Ćopića javlja neka vrsta unutrašnje suprotnosti između tvrdih, sadržajnih predmeta koje ona dotiče i meke forme u kojoj ih daje, ali „ne na štetu lirskog davanja, ali nesumnjivo na štetu dovršenosti, celovitosti sadržaja“ (Bogdanović 1987 [1948]: 166). Zbirku RATNIKOVO PROLJEĆE (1947) Milan Bogdanović kvalifikuje kao neku vrstu idealizovane lirike „koja osećanja apsolutno poima i apsolutno daje kao nešto što se javlja i postoji samo po sebi, kao moguće izvan žive stvarnosti“ te ističe da je lirika navedenih zbirki „sva prožeta elementima stvarnosti, sva leži na podlogama koje su u tlo ukopane, sva je vezana za sadržajnost vremena i stanja iz kojih je i ponikla“ (Bogdanović 1987 [1948]: 163–164). Zbirka djeluje kao epska materija koju je pisac raščlanio, isitnio u lirske detalje. „Oni su, sami po sebi, sugestivni, ponekad su izvrsni, spadaju u najbolje naše današnje lirske domete.“ (Bogdanović 1987 [1948]: 165).

⁸ Više o tome v.: Šarančić Čutura 2013.

⁹ „Pevanje ‘na narodnu’ kod Ćopića je duboko ukorenjen stvaralački postupak. On se nikada nije otuđivao od junačkih epskih stihova, kao što mu ni narodno predanje nikada nije bilo strano. Blizak čoveku, puku, plebejac po vaspitanju i osećanju stvarnosti, on je pronosio osećanje malog čoveka i u pesmi sa dozom legendarne liričnosti.“ (Marjanović 1988: 61). Tomislav M. Bilosnić smatra da se Ćopić, iako često koristi narodnu liriku (gotovo doslovno preuzimajući neke konstrukcije narodnog pjesništva, vrlo često ponavljajući brojke, praveći leksičke složenice), bitno razlikuje od tradicionalnih narodnih pjesama (Bilosnić 1985: 344). Neke su pjesme duboko ukorijenjene u mitsko-folklornu tradiciju, recimo NEZNANKO, DEDA I JA (Popin 2017). V. takođe: Tautović 1987, Turanjanin 2013. O tome koja je uloga bajke i basne u Ćopićevoj JEŽEVOJ KUĆICI v.: Brlenić-Vujić/Damjanović 2012.

udarnici, unuci, unuke, vodeničari, vojnici.¹⁰ Među civilnim zanimanjima izdvaja se *seljak, doktor, car, kralj i pjesnik*. Među njima malo je onih koji se bave umjetničkim stvaralaštvom.¹¹ Na to upućuju i pojedini naslovi pjesama. Recimo, u tekstu ZMAJ I VUK prva se riječ odnosi na pjesnika Jovana Jovanovića Zmaja, a druga na Vuka Stefanovića Karadžića. Postoje likovi sa konkretnim imenima, prezimenima i nadimcima (*Aca, Ante Rukavina, Baj-Dimiter, Brana, Branko, Ivo, Ćuk Vukašin, Dane, Desa, Drago, Đoka Car, Đukan Kukrika, Đuro, Hitler, Ilija Gromovnik, Janko, Jelisije, Joca, Joja, Jole, Jovan, Lalaj Bao, Luka, Mara, Margita, Marija, Marjan, Mate, Mikailo, Mika Brada, Mile, Mina, Mitar, Murat, Musolini, Nevena, Rade, Radovan, Rajko, Raka, Sima, Slobodan, Taras, Terzija, Tesla, Tito, Todor, Todora, Triša, Zdravko, Zora i dr.*).¹² Tu su i kolektivni junaci: armija, djeca, Kozarčani, Krajišnici, narod, okupator (Nijemci, Italijani), Rusi, seljaci, vojska (vojna jedinica)¹³. U značajnom dijelu Ćopićevog pjesničkog opusa kao junaci dolaze životinje: hrčak, jazavac, jež, kobilica, konj, krava, lasta, lisac, lisica, mačak/mačka, magarac, medvjed, mrav, orao, ovca, pas, pauk, pijetao, riba, soko, sova, stršljen, svinja (domaća i divlja), vrabac, vrana, vuk, zec, žaba, ždral i dr.¹⁴ Postoje i životinje

¹⁰ Npr.: AVIJATIČARI I PIONIRI (1945), MJESEC I NJEGOVA BAKA (1957), BAKA, ON, ĐAK I SLON (1954), BAKINO PISMO (1957), POVRATAK BJEGUNCA (1947), ODGOVOR ZEMLJAKU (1947), TRI GALAMDŽIJE (1949), TREBA NAM ŠAPTAČ (1954), VJEČITI STRAŽAR (1958), TRAŽI SE STRAŽAR (1954), SNJEG I RUDARI (1948), RUDAR I MJESEC (1948), RIBAR I MAČAK (1957), RATNIK PRED KARTOM DOMOVINE (1944), PUTNIK (1971), TUŽNI PUTNIK (1947), PJESMA MRTVIH PROLETERA (1944), PIONIRI I PO MRaku ULOVIŠE ČIČA-RAKU (1945), STRADANJE MLADOG PISCA (1962), PATROLĐIJE (1945), PJESMA GRMEČKOG PARTIZANA (1942), MAŠINOVOĐA (1952), PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI (1944), PRIČA O MAJSTORU JANKU (1948), LOŽAČ ELEKTRIČNE CENTRALE (1951), ZVEZDANI KOVAČ (1955), RIJEČ KOMANDIRA (1958), TUŽNI HARAMBAŠA (1971), ŠUMSKI ĐAK (1948), NUDI SE DIREKTOR (1954), ČUVAR ZVERINJAKA (1952), BOLESNIK NA TRI SPRATA (1956), POKLON BARJAKTARA (1947).

¹¹ *Sad mi je jasno da sam i ja sam jedan od posljednjih pjesnika sela, da idilični zavičaj moga djetinjstva zauvijek nestaje [...]* (Branko Ćopić – Popović 2009: 105).

¹² U pjesmama kao što su: MARJANOVO DJETINJSTVO (1958), MARGITA DJEVOJKA (1947), MARIJA NA PRKOSIMA (1945), KAPETAN LUKA (1958), ADMIRAL IVO (1958), BALADA O ZDRAVKU PROLETERU (1944), OMLADINKA MARA (1942), NADRILEKAR JOCA (1961), BAJ-DIMITER I DRUG MINA, RANJENICI SA STRACINA (1945), BARBA MATE (1958), ILIJA GROMOVNIK (1948), ŠTETOČINA JOLE (1948), ILIJA, JUNAK AMERIČKI (1948), ČIČA SIMINE OCENE (1961), ČIČA-TRIŠIN OGLAS (1961), DEDA TRIŠIN MLIN (1960).

¹³ Recimo, u ciklusu ARMIJA, ODBRANA TVOJA (1948).

¹⁴ Npr. u pjesmama: ZEC (1961), ŠEST VUKOVA I JEDAN REP (1958), VUKOV OGLAS (1954), MUDRE PORUKE ZA ŠTENE (1962), SVINJA (1961), STRŠLJENOV OGLAS (1954), SOVIN OGLAS (1954), MEDIN OGLAS (1954), OGLAS MRAVA (1954), MAGARAC (1961), MAČAK (1961), LJINO PISMO (1949), KOD LJINE KUĆE (1949), LASTA (1961), KRAVA (1961), KRAVIN OGLAS (1954), KONJ (1961), KOBILIN OGLAS (1954), JEŽEVA KUĆA (1949).

sa konkretnim imenom: *dobri Čosa, Crveni vrabac, Lakat-Brade, mačak Toša, međuvjed Čira, pas Žuća, patuljak Lovac, Veliki Zec, Vidan Vidrić, Žderko*.¹⁵ Čopić uvodi mitološka bića: ognjenu vilu, zmaja, žar-pticu,¹⁶ drveće i biljke (voće i povrće) – dren, hrast, jablan, jela, kupus, orah, trešnja, trn, žito¹⁷.

8. Među emocijama i duševnim raspoloženjima izdvaja se radost, sreća, vedrina, tuga, sjeta, žal, melanholija.¹⁸ Čopić je pjesnik snažne, duboke i teške emocije, vedrine i humanizma.

9. Pjesnik smješta radnju i osjećanja, raspoloženja u određeno vrijeme: dijelove dana i noći; djetinjstvo; mladost, starost; godišnja doba, periode vrućine i hladnoće, mjesece; raspust.¹⁹ Među događajima i zbivanjima izdvaja se bitka, borba, izdaja, kupovina, odlazak, ofanziva, planiranje, pogibija, povratak, prodaja, pobuna, rastanak, rat, san, smrt, ustanak i dr.²⁰ Jedan od poetskih motiva su artefakti: barjak, gusle, hljeb (hrana), kolijevka, leteći čilim, lončić, obuća, odjeća, oružje, puška, spomenik, svaštara, svjetiljka i sl.²¹

10. U Čopićevim naslovima proznih i poetskih djela dominira čovjek (52,82%), životinja (17,34%), akcija (5,24%), toponimijska lokacija (4,84%), prostor (3,63%), priroda (2,82%), kvantitet (2,42%), godišnje doba (2,42%), artefakt (2,02%), vrijeme (1,61%), proces (1,21%), biljka (1,21%), objekt na otvorenom prostoru (0,81%), događaj (0,81%), kvalitet (0,40%), hronotop (0,40%).

Naslovi pjesama ukazuju na zanimanje, osobinu i sl. ženskog pola: *ČOBANICA* (1977), *RASTANAK S DRUGARICOM* (1945), *PRIČA O IZGUBLJENOJ* (1947), *PASTIRICA STADO OSTAVILA* (1947), *VESELA ŽENICA* (1978), *VEZILJA SLOBODE* (1944)²². Među muškocentričkim naslovima jedan dio ukazuje na odnose među ljudima (*kum, poznanik, zemljak, saveznik, prika*): *MOJ KUMAŠIN* (1977), *ODGOVOR*

¹⁵ U tekstovima kao što su: *CRVENI VRABAC* (1957), *OGLAS PSA ŽUĆE* (1961), *OGLAS MAČKA TOŠE* (1961), *VIDAN VIDRIĆ* (1960).

¹⁶ *OGNJENA VILA* (1960), *ZMAJ IZ PRIČE* (1958), *ŽAR-PTICA* (1958).

¹⁷ *HRAST I TRN* (1946), *OJ VITA JELO ZELENA* (1945), *PRIČA O KUPUSU* (1961), *ORAH STARI* (1977), *GROB U ŽITU* (1944).

¹⁸ Npr. *TUGOVANJE MAJKE NAD SINOM ORLOM* (1944), *VEDRINA* (1947).

¹⁹ *ZIMA* (1960), *PROLJEĆE* (1971), *PROLJEĆE JE BILO MIRNO...* (1941), *NAŠE PROLJEĆE* (1948), *VEČITO LETO* (1960), *MAJ NA OKEANU* (1947), *FERIJE* (1971) i sl.

²⁰ *BITKA ZA RANJENIKE* (1958), *USTANAK* (1958), *KROZ BITKE DO POBJEDE* (1958), *ČETVRTA OFANZIVA* (1958), *ŽUĆIN ODLAZAK* (1960), *PRODAJA* (1954), *DEDA TRIŠIN SAN* (1960) itd.

²¹ Npr. *LETEĆI ČILIM* (1958), *RDAMO ORUŽJE* (1971), *ČAROBNA SVETILJKA* (1958), *ŠVAŠTARA* (1971), *BAJKA O HLJEBU* (1947).

²² Ovdje ne računamo riječi koje se tiču srodstva (*majka, baka, kćerka* i sl.) i uzrasta (*djevojka, djevojčica, starica* i sl.). Ova je pjesma lirski intonirana i ima elegično-baladični ton (Marjanović 1988: 56).

ZEMLJAKU (1947), *U MOG PRIKE GROB KRAJ PUTA* (1977). Drugi imaju različitu kvalifikaciju: *U KOLU KOKAN* (1978),²³ *TREBA NAM ŠAPTAČ* (1954), *BOSANSKI TRKAČI* (1955).²⁴ Ona može biti pozitivna, a njeni najčešći nosioci su **(a)** riječi: *junak* i *heroj* – *KO JE BOLJI JUNAK* (1948), *JUNAK JAČI OD SMRTI* (1958), *DVA HEROJA BRATSTVO KUJU I KROZ BORBU UČVRŠĆUJU* (1945), *delija* – *KRAJIŠKE DELIJE* (1978), *drug, drugar, prijatelj* – *NAŠI DRUGOVI* (1947), *DRUGAR VJERNI* (1971), *STARI DRUGAR* (1977), *BALADA O NEMARNOM DRUGU* (1947) i **(b)** lekseme kontekstualno determinisane u pozitivnom smislu: *MOMAK I PO* (1978), „*VUCI*“ *ODLAZE U BOJ* (1958). Negativna kvalifikacija je prilično česta. Ona se odnosi na somatizam (fizičku manu, bolest, smrt): *BOLESNIK NA TRI SPRATA* (1956), neprimjereno, neobuzdano, štetno, nedostojno ili obješenjačko ponašanje: *TUŽNI HARAMBAŠA* (1971) i druge osobine: *POVRATAK BJEGUNCA* (1947). Neki naslovi tiču se putovanja: *PUTNIK* (1971), *TUŽNI PUTNIK* (1947).

Niz naslova ukazuje na zanimanje u muškom rodu: *rudarsko* – *RUDAR I MJESEC* (1948), *RUDAR IZ MINESOTE* (1978), *SNIJEG I RUDARI* (1948), rad na željeznici, radno mjesto u fabričkim pogonima i radionicama – *PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI* (1944), *MAŠINOVOĐA* (1952), *LOŽAČ ELEKTRIČNE CENTRALE* (1951), *PRIČA O MAJSTORU JANKU (NEKADAŠNJEM ZAMAZANKU)*, 1948; na selu – *PASTIR I VOJNICI* (1955), u obrazovanju – *SJEĆANJE NA UČITELJA* (1947), *ŠKOLSKI PODVORNİK* (1978), *PJESMA ĐAKA PRVAKA* (1977), *ŠUMSKI ĐAK* (1948). Postoje i drugi vidovi djelatnosti: *ČUVAR ZVERINJAKA* (1952), *NUDI SE DIREKTOR* (1954), *SLAVNI LOVAC* (1977), *MLADI MORNAR* (1958), *RIBAR I MAČAK* (1957), *RIBARSKO SEOCE* (1958), *ČUDAN VOZAČ* (1964). Ćopić u niz naslova izvlači književno zanimanje: *STRADANJE MLADOG PISCA* (1962). Tu je i *čitalac*, kome se pjesnik direktno obraća: *ČITAOCU* [MJESU ČINA] (1977). U nekim slučajevima pojavljuju se naslovi tipa: *PORUKA SIVOM GOSPODINU* (1945). Postoje zanimanja i zvanja koja se odnose na vojsku, policiju i oružane sukobe. U ovoj grupi se izdvaja: komandant/komandir – *RIJEČ KOMANDIRA* (1958), stražar – *TRAŽI SE STRAŽAR* (1954), *VJEČITI STRAŽAR* (1958). Među ostalim vidovima aktivnosti i zanimanja nalaze se: *ČUVARI TVOG SNA* (1948), *PATROLDŽIJE* (1945), *RAPORT GRMEČKIH PARTIZANA* (1941), *PJESMA MRTVIH PROLETERA* (1944). Pojedini naslovi ukazuju na duševna stanja: tugu – *TUGOVANJE MAJKE NAD SINOM ORLOM* (1944), *PRIČA O TUZI* (1947), *PARTIZANSKE TUŽNE BAJKE* [zbirka poezije] (1958), *TUŽNI HARAMBAŠA* (1971).

Niz naslova sadrži u naslovima oznake srodnika kao što su *majka, mama* – *MAJKA* (1955), *HEROJEVA MAJKA* (1947), *MAMIN I DJEDOV DJEČAK* (1977), *brat, braća* – *PORUKA MRTVOG BRATA* (1947), *RUSKOJ BRAĆI MI ZA DAR OSVAJAMO GRAD BUKVAR* (1945), *DVA HEROJA BRATSTVO KUJU I KROZ BORBU UČVRŠĆUJU* (1945), *ARMIJA*,

²³ *Kokan* 'onaj koji vodi kolo, kolovođa'.

²⁴ Radi se o pet rijeka koje „trče“ kroz Bosnu i koje su kao *trkači* označene: Una, Vrbas, Bosna, Drina i Sava.

KOVAČ *BRATSTVA I JEDINSTVA*, zbirka (1948), *baba, baka, bakica*²⁵ – MJESEC I NJEGOVA *BAKA* (1957), *BAKINO PISMO* (1957), *BAKA, ON, ĐAK I SLON* (1954), *djed, deda – DJEDA TRIŠIN MLIN* [zbirka] (1960), *DEDA TRIŠIN SAN* (1960), *TATA, DESA, DJED I MAČAK PUTUJU U BANAT* (1945), *MAMIN I DJEDOV DJEČAK* (1977), *DEDINO PISMO* (1957), *otac, ćaća – OTAC NARODNE ARMIJE* (1948), *OTAC*²⁶ GRMEČ (1944), *sin* – TUGOVANJE MAJKE NAD *SINOM* ORLOM (1944). Dijelovi nekih naslova se rimuju: *BAJ-DIMITER I DRUG MINA, RANJENICI SA STRACINA* (1945), *BOJNA LIRA PIONIRA*, zbirka (1945), *DVA HEROJA BRATSTVO KUJU I KROZ BORBU UČVRŠĆUJU* (1945), *PIONIRI I PO MRAKU ULOVIŠE ČIČA-RAKU* (1945), *PJESMA ĐAKA PRVAKA* [MJESEČINA] (1977), *RODOLJUBLJE, NEK SE ZNADE, I ORUŽJE POLET DADE* (1945), *RUSKOJ BRAĆI MI ZA DAR OSVAJAMO GRAD BUKVAR* (1945).

Na pojedinim mjestima primjenjuje se inverzija pridjeva: *DRUGAR VJERNI* (1971) i imenice: *MARGITA DJEVOJKA* (1947). U Ćopićevim naslovima česta je riječ *pjesma*: *PJESMA ĐAKA PRVAKA* (1977), *PJESMA GRMEČKOG PARTIZANA* (1942), *PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI* (1944), *PJESMA MRTVIH PROLETERA* (1944), *PJESMA REKE UNE* (1943), *PJESMA ZA MOJU RUKU* (1977), *SVADBENA PJESMA* (1947), *PJESME PIONIRSKJE* [zbirka] (1945), *OSTALE PJESME* [zbirka pjesama] (1942–948). Riječ *bajka* se pojavljuje u više naslova: *BAJKA O DOBROM ĆOSI* (1957), *NOVOGODIŠNJA BAJKA* (1948), *ŠUMSKE BAJKE*, zbirka (1949), *ZAVIČAJ BAJKI* (1947), *BAJKA O HLJEBU* (1947), a *balada* jednom: *BALADA O ZDRAVKU PROLETERU* (1944).²⁷ To se isto odnosi na *armiju*. Niz naslova donosi komizam i takvu asocijaciju: 1. apsurdnost: *MJESEC I NJEGOVA BAKA* (1957), *MUDRE PORUKE ZA ŠTENE* (1962), *BOLESNIK NA TRI SPRATA* (1956), 2. neobičnost: *PJESMA ZA MOJU RUKU* (1977), *LOPOV MIKAILO* (1978), *IZGUBLJEN OPANAK* (1977), *SVI POD KREVET, GASI LAMPE* (1961), 3. povezivanje „krušaka i jabuka“: *BAKA, ON, ĐAK I SLON*, zbirka (1954), *TATA, DESA, DJED I MAČAK PUTUJU U BANAT* (1945), 4. čudnovatost žanra (oglasa): *KOBILIN OGLAS* (1954), *OGLAS DIVLJE SVINJE* (1954), *JAZAVČEV OGLAS* (1954), *VUKOV OGLAS* (1954), *LIJIN OGLAS* (1954), *MEDIN OGLAS* (1954), *SOVIN OGLAS* (1954), *OGLAS MRAVA* (1954), *STRŠLJE-NOV OGLAS* (1954), *KRAVIN OGLAS* (1954), *OGLAS PSA ŽUĆE* (1954), *OGLAS MAČKA TOŠE* (1954), *OGLASI „KUPUSNOG LISTA“* (1954), *TREBA NAM ŠAPTAČ* (1954).

Određeni likovi pojavljuju se u više tekstova (npr. čiča): *PIONIRI I PO MRAKU ULOVIŠE ČIČA-RAKU* (1945), u pripovijetkama *VRAGOLJE ČIČE-MRAKA* (1947), *DOŽIVLJAJI ČIČA-ZIMONJE* (1953).²⁸

11. Osnovni dio Ćopićevog pjesničkog opusa čine, prije svega, ratna poezija, rodoljubiva poezija, poezija za djecu i ljubavna poezija. Kao tematski krugovi izdvajaju se: rat, patriotizam, mržnja prema osvajaču, djeca, žena.

²⁵ Ove riječi koriste se u dva značenja: 'majka roditelja' (rodovska veza) i 'starija žena' (uzrast).

²⁶ U pitanju je preneseno značenje.

²⁷ Pjesma je napisana pod vidnim uticajem narodne lirike i ispričana lirskim tonom pogibija hrabrog proletera (Marjanović 1988: 58).

²⁸ Više o Ćopićevim naslovima v. Tošović 2013.

Ćopić je pjesnik revolucije, narodnooslobodilačke borbe, pobune, prkosa, pregalaštva, pravednosti, samoodricanja i obnove.

12. Ćopićevu ratnu liriku čine pjesme tipa: BALADA O HLJEBU (1947), BALADA O ZDRAVKU PROLETERU (1944), GROB U ŽITU (1944),²⁹ HEROJEVA MAJKA (1947), KOLLJEVKA (1944), KOVAČNICA SNOVA (1947), MARGITA DJEVOJKA (1947), MARIJA NA PRKOSIMA (1945),³⁰ NA PETROVAČKOJ CESTI (1944), NAŠI DRUGOVI (1947), ODGOVOR ZEMLJAKU (1947), OJ, VITA JELO ZELENA (1945), OMLADINKA MARA (1942),³¹ OTAC GRMEČ (1944), OŽIVLJENO DJETINJSTVO (1947), PASTIRICA STADO OSTAVILA (1947), PJESMA GRMEČKIH PARTIZANA (1942), PJESMA MRTVIH PROLETERA (1944),³² PORUKA MRTVOG BRATA (1947), PORUKA SIVOM GOSPODINU (1945; POVRATAK BJEGUNCA (1947), PRIČA O ŠESTOTINA ORAČA (1944), PRIČA O IZGUBLJENOJ (1947), PRIČA O TUZI (1947), PROLJEĆE JE BILO MIRNO (1941), PRVI KORACI (1947), RAPORT GRMEČKIH PARTIZANA (1941), RASTANAK S DRUGARICOM (1945; RATNIK PRED KARTOM DOMOVINE (1944), RAZGOVOR S ČETOM (1945), SJEĆANJE NA UČITELJA (1947), STRAŽA NAD KOZAROM (1945), SVADBENA PJESMA (1947), TIHI GROB (1947), TUŽNI PUTNIK (1947), VEZILJA SLOBODE (1944), OJ, VITA JELO ZELENA (1945), VJEČITI STRAŽAR (UVOD) (1958), ZVIJEZDE (1944). Među njima izdvojimo neke koje umjetničkim, stilskim i poetskim potencijalom skreću na sebe pažnju.³³ U ratnu i vojnu dječiju poeziju spadaju: DVA HEROJA

²⁹ Ova se pjesma ocjenjuje kao „elegija za sudbinom mlade devojke koja setno evocira pesnika na njen nestanak“ (Marjanović 1988: 58).

³⁰ U njoj je Ćopić želio da se podredi melosu narodne pjesme (Marjanović 1988: 61).

³¹ Pjesme OJ, SOKOLE (1945), OJ, VITA JELO ZELENA (1945) I OMLADINKA MARA (1942) pokazuju vezu Branka Ćopića sa folklorom (Marjanović 1988: 61). „U stvari, za pojedine njegove pjesme (kao za OMLADINKU MARU) nije se znalo ko im je autor. Mnogi su mislili da je reč o narodnoj pesmi, nastaloj u partizanskom stroju. Međutim, kasnijim ispitivanjem, utvrđeno je da je i OMLADINKA MARA, a i neke druge pesme, plod Ćopićeve pesničke inspiracije. Tako se narodni pesnik utkao u lirski dvopev sa umetnikom, dokazujući da je njihova saradnja i korisna i angažovana.“ Marjanović 1988: 61).

³² Tu pjesmu Marjanović naziva antologijskom: „Dramatična u svojoj biti, nemirna i tragična, puna ljudske zebnje i tuge nad saznanjem da mladost nestaje, pesma opevava snagu mladosti i ruke koje su *mrtve*.“ (Marjanović 1988: 57).

³³ Ratna lirika Branka Ćopića spada u ponajbolja ostvarenja naše književnosti nastale u narodnooslobodilačkoj borbi i o njoj: „Visoki umjetnički dometi Ćopićeve ratne lirike predstavljaju najcjelovitije zapise o tom vremenu, zapise o borbama i stradanjima naših naroda, zapise o pobjedama. Ta je poezija istoznačnik za jezik humanosti, jezik borbe, jezik ljubavi i jezik slobode.“ (Bilosnić 1975: 342). U Ćopićevoj ratnoj lirici postoji prizvuk narodne lirike i našeg romantizma, ali tu je i „samosvjesni ferment koji se vezuje za revolucionarne tradicije i napredna strujanja naše literature“ (Vuković 1987: 104). Ćopićeva ratna lirika „odzvanja duhovnom bodroču, znači nepresušnim čarima iskrenosti i ljudskosti. Nerazučene arhitektonike, pleni poletnim ushitom, mekom ispovešću, koja nije lišena narativnosti i rečitativno koncipovane

BRATSTVO KUJU I KROZ BORBU UČVRŠĆUJU (1945), RODOLJUBLJE, NEK SE ZNADE I ORUŽJE POLET DADE (1945), AVIJATIČARI I PIONIRI (1945), RUSKOJ BRAĆI MI ZA DAR OSVAJAMO GRAD BUKVAR (1945), ZAŠTO SMO RUŠILI (1945), BAJ-DIMITER I DRUG MINA, RANJENICI SA STRACINA (1945), EVO NAŠE ARMIJE (1948), SLOM KRALJEVSKE VOJSKE (1948), OTAC NARODNE ARMIJE (1948), RAĐANJE NARODNE VOJSKE (1948), KAKO SMO SE NAORUŽALI (1948), NA PUTU SLAVNIH PREDAKA (1948), SEDAM ISPITA (1948), HEROJI-UČITELJI ARMIJE (1948), MALI HEROJI (1948), ARMIJA, KOVAČ BRATSTVA I JEDINSTVA (1948), ARMIJA, NARODNO ČUDO (1948), NAŠI SAVEZNICI (1948), ARMIJA – ŠKOLA ZA JUNAKE (1948), ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA (1948), BUDUĆEM VOJNIKU (1948).

13. U PJESMI MRTVIH PROLETERA³⁴ (1944) poginuli borci oživljavaju (progovaraju) dok u njihovom kraju buja život: žita klasaju koja su oni sijali, iščekuju ih žetva i djevojke (iskazana metonimijom₁: čeka *pjesma djevojačka*). Oni se sjećaju odlaska od kuće kada su ih *suze pratile* [metonimija₂], a rodne gore *brižno šumorile* [metonimija₃ epitet]. Uvod čini kraći precedentni tekst (izdvojen kurzivom i pomjerenim udesno): dio izvještaja o tome da je nekoliko desetina opkoljenih krajiških proletera krenulo na juriš protiv deset puta jačeg neprijatelja. To je u stvari moto pjesme, koji se dodatno potencira (a) leksičkom anadiplozom₁ (lociranjem iste riječi na kraj jednog stihova i početka drugog): *Deset na jednog u kišnoj noći, a mi smo umorni bili, | bili smo gladni i mokri, na jednog – deset zvijeri* i sintagmatskom anadiplozom₂ (smještanjem istoga spoja leksema na kraju jedne i na početku druge strofe): *a njih je bilo – deset na jednog*. □ *Deset na jednog u kišnoj noći*. To se nastavlja ogledalskom anaforom: *Deset na jednog u kišnoj noći, a mi smo umorni bili, | bili smo gladni i mokri, na jednog – deset zvijeri. | Jedan na deset, jedan na deset! U*

prozodijske strukture“ (Vuković 1987: 104). U ratnoj lirici Ćopić nema ništa nejasno, košmarno i maglovito (Vuković 1987: 108). Više o Ćopićevoj ratnoj lirici v. Marjanović 2003: 249–258. Lirizam u Ćopićevoj ratnoj prozi analizira Dojčinović 2013. Zanosе čula i revolucionarnu strast u zbirkama pjesama OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944), PJESME (1945) i RATNIKOVO PROLJEĆE (1947) razmatra Ratkov Kvočka 2015.

³⁴ *U našem kraju žita klasaju, rukama našim sijana, | žetva nas čeka i pjesma djevojačka, večernja, sjetna, tijana, | a mi smo pali, družе, | palo je žito, mlado, zeleno, proljetna žetva rana, | maglene tuge, uz šapat kiše, nad mrtvom pjesmom kruže. □ Mrtve su ruke i mrtve puške, | u Smrti se postrojavamo, | drug je uz druga svoga; a njih je bilo... | a njih je bilo – deset na jednoga. □ Deset na jednog u kišnoj noći, a mi smo umorni bili, | bili smo gladni i mokri, na jednog – deset zvijeri. | Jedan na deset, jedan na deset! | O, zar se i to može? | Da – mi smo proleter! □ Kad smo od kuća krenuli, suze nas mnoge prate i rodne gore brižno šumore: | O, da l će da se vrate? | Čekaju starice majke, kaplju besane noći, | i pogled niz drum stražari: glasnik će od nas doći. □ Doći će nova mladost, donijeti nove dane | i nastaviće naše pjesme nedopjevane, | u živoj vatri iskovane. | O, te smo pjesme počeli mi, kroz njih zborimo iz daljina, | poznaće u njima sestra brata, djevojka dragog, | a tužna mati sina. □ I dan će slave doći, pobjeda biće naša, | nestaje divljih zvijeri, s četama Slobode marširaće tada i mrtvi proleter! (PJESMA MRTVIH PROLETERA, 1944).*

istoj poziciji (na granici dviju strofa) uvodi se leksička anadiploza³: *glasnik će od nas doći*. □ *Doći će nova mladost*. Pjesnik ulančava **(a)** metaforu³ smrti (slikovito prikazivanje smrti): *palo je žito mlado*; **(b)** epitet smrti *mrtva pjesma*; *mrtve su ruke i mrtve puške*, u *smrti se postrojavamo* [metafora³]; *marširaće mrtvi proleter* [personifikacija¹]. Metafora⁴ primjenjuje se za pojačavanje motiva čekanja majki čiji *pogledi niz drum stražare* dok im *kaplju besane noći*. I u ovoj pjesmi pojavljuje se Ćopićevo omiljeno sredstvo – minus zoometafora: *I dan će slave doći, pobjeda biće naša, | nestaće divljih zvijeri*. Vjera u budućnost gradi se na sinedohi (upotrebi jednine umjesto množine): *poznaće u njima sestra brata, djevojka dragog, | a tužna mati sina*. Atmosferu pjesme pojačava personifikacija (*šapat kiše*), inverzija (*pjesma djevojačka, večernja, sjetna, tijana*), epitetizacija (*maglene tuge*; *gore su brižno šumorile*), kalideme (pjesme su u *živom vatri iskovane*), grafostilematika – upotreba početnog velikog slova za suprotne pojmove – smrt i slobodu (u *Smrti se postrojavamo*, – s *četama Slobode*), monologizacija u obliku retoričkog pitanja (O, *zar se i to može?*; O, *da li će da se vrate?*), eksklamacija (*Da – mi smo proleter!*). U ovoj pjesmi pojavljuje se tipično ćopićevska apelacija (*a mi smo pali, druže*) i numerička kvantifikacija simboličkog karaktera (*trinaesta noć*), pri čemu se težište stavlja na brojci deset (nekoliko *desetina* proletera, *deset* puta jači neprijatelj, *deset* na jednog/a/, jedan na *deset*). Centralni umjetnički postupak – reinkarnacija dolazi u obliku kolektivnog monologa (*mi, naš/i*) i strukturira se u nekoliko slika: pjesnik diže mrtve partizane iz groba i „daje im riječ“ [slika¹]; oni vide rodni kraj i djevojke koje ih u njemu čekaju [slika²], ali uzalud: njih više nema (slika³). Te slike čine introduktivni i središnji dio teksta (strofe 1–4) koji se može nazvati (gramatički) prezentsko-perfektnim i (emfatički) idilično-nostalgичnim, da bi u posljednje dvije strofe (5–6) došlo do okretanja u budućnost (futuristička vizija) sa utjehom da smrt nije uzaludna i sa vjerom u sutrašnjicu u kojoj će njihovo mjesto zauzeti *nova mladost* (*neki novi ljudi*, kako reče Đorđe Balašević) koja će nastaviti *pjesmu nedopjevanu*.

14. I dok u PJESMI MRTVIH PROLETERA (1944) dominira brojka deset, pjesma ZVIJEZDE³⁵ (1944) bazira se na cifri sedam sa istim motivom: pogibijom, u da-

³⁵ *Sedam vlašića nebom putuje. | Srećni i vječiti, sedam braće nasmijane | niz modro more brode, | po svijetlom polju slobode; | sedam braće putuje niz dalji obasjane. | Trepere tišine srebrne tonući u dubini, | smijeh zvjezdani prši u modroj pučini. □ A kod nas, na zemlji zavijanoj, | na zemlji pusto, studenoj, | na zemlji – majci nemiloj, | dok smrznut januar sija, | sedam se Zvijezda crvenih kroz goru probija. | Studena planinska noć sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira udarne divizije: | sedam Zvijezda samih – bez nebesa – | snijeg se s grana na Zvijezde otresa, | ledeni šapat s grana se sije, | bijela smrt se u inju smije. □ Hej, Zvijezde, kud ste se ovamo spustile | i kroz noć sniježnu upustile?! | Zemlja je ovo, ovo su planine, | tu su putevi zameteni, | tu su drumovi jadoviti. | Lako je zvijezda na nebu biti! | A sedam Zvijezda rumenilom zatrepalo, | ispod teških se vjeđa nasmijalo | bijeloj nevjernoj Smrti u lice: | Mi smo zvijezde prethodnice. | Zalud nam u lice studenim dahom dišeš, | zalud*

tome slučaju braće (*sedam vlašića*). Razlika je i u tome što se ovdje u prvoj i posljednjoj strofi pojavljuje autor: u prvoj on uvodi u kazivanje poginule junake, a u posljednjoj ponavlja osnovni motiv – sedam vlašića *neбом putuje*, s tim što je na početku redosljed subjekat + predikat: *Sedam vlašića neбом putuje*, a na kraju – predikat + subjekat uz dodatnu inverziju: *Putuje Vlašića sedam*. Kompozicioni prsten zahvata autorski početak i kraj te čini okvir u koje će biti smješteno „kazivanje“ sedmorice „putnika“ po nebu. Oni su *uječiti*, *srećni* i *nasmijani* jer putuju *po polju slobode* – dakle, nisu pali uzalud. Njihov je prostor svijetao i vedar, što se potencira metaforom *trepere tišine srebrne*. Kao što su nebeski putnici nasmijani tako se i zvijezde osmjehuju. Ta slika nije iskazana običnim riječima, već je vrlo kompleksna i dolazi u snažnom spoju tropa i figura – personifikacije, inverzije i metafore: *trepere tišine* [auditivno-vizuelna metafora₁] *srebrne* (inverzija₁) *tonući u dubini* [prostorna metafora₂], | *smijeh* [personifikacija₁] *zvezdani* [inverzija₂] *prši* [„kišna“ metafora₃] *u modroj pučini* [„morska“ metafora₄]. U završnim stihovima pravi se nova kombinacija slikovito-izražajnih sredstava pa se umjesto *modre pučine* pojavljuje *more modrih tišina*, a personifikacija₂ *prši zvezdani smijeh* zamjenjuje metaforom₄ *prši srebrna prašina*.

U ostalim dijelovima slijedi cik-cak autorovo kazivanje i „kazivanje“ poginule braće. I dok prostor ovih posljednjih predstavlja prostor „gore“, prostor u vrhu vertikale (na nebu), autorov je prostor „dolje“, u dnu vertikale. Već prvom strofom pjesnik oponira to „gore“ i „dolje“: sa visine braće na nebu on spušta pogled nadolje i pokazuje šta je u dnu vidika. Tu je ekstrakriolski prizor (hladnoća u prirodi): *A kod nas, na zemlji zavijanoj*, | *na zemlji pustoj, studennoj*, | *na zemlji – majci nemiloj*, | *dok smrznut januar sija*, | *sedam se Zvijezda crvenih kroz goru probija*. Kriolizam služi kao sredstvo za premošćavanje (a) prostora i vremena u kome se nalazi pjesnik i (b) prostora i prošlog vremena junakâ, koji se kvantitativnom kvalifikacijom preciziraju (da se radi o sedam kurira udarne divizije). Oni sada nisu na nebu već na zemlji i imaju dodatnu metaforičku oznaku, pojačanu velikim početnim slovom – *sedam*

nas bijednim sumnjama ovijaš | *i zalud Crno pišeš*. | *Mi čvrsto idemo*, | *mi tvrdo vjerujemo*: | *cvijetom će se osuti puti zameteni*, | *i pjesmom drumovi jadoviti*, | *zvijezde će zemljom treperiti*. | *Nаша će duša slobodno da sine* | *pod modrim neбом Domovine*. □ *A Smrt se sagne kod svakog koraka* | *i jezom dune u lice junaka*: □ *O, Zvijezde crvene, hladnije mislite*, | *u zemlju gledajte, preda se*. | *Gdje vam je snaga da izdržite?* | *U našim blatima, tu u maglama*, | *u ovim gluhim tminama* | *svi se zanosi gasе*, | *i svi barjaci klonu i proroci učute*, | *a tuga maglena potopi svačije smjele pute*. □ *Smrt se bijela tako blijedim sumnjama ruga*. □ *A Zvijezde jače pritegnu opasаče* | *i čvršće zakorače* | *vučijim tragom besputnim*, | *i drug se nasmije na druga*, | *pa mine umor, i skliznu sumnje, i odleprša tuga*, | *a znojna lica sinu*. | *Čelikom pogled siječe studenu gorsku divljinu*. □ *O, blijede sumnje, o, smrtna klonućа*, | *noge su naše krvave podbijene* | *noge izranjene lomeći bespuća*: | *stope smo Domovinom posijali*, | *krvavim tragom obilježili*, | *rođenim srcem pokopali* (ZVIJEZDE, 1944).

Zvijezda. Tu se kriolizam nastavlja: *Studena planinska noć sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira udarne divizije: | sedam Zvijezda samih – bez nebesa.* Sedmorica braće gine po hladnome vremenu, zimi: dok se **snijeg** se s grana na Zvijezde otresa, dok se **ledeni šapat** s grana sije, njih vreba smrt, i to bijela, smrt koja se u **inju** smije. Slika kriolizma nastavlja se obraćanjem zvijezdama u kome se hladnoća potencira i formalno (inverzijom): *Hej, Zvijezde, kud ste se ovamo spustile | i kroz noć sniježnu upustile?! Pjesnik upozorava na to da se radi o planinama u kojima su putevi zameteni te dodaje da je lako biti zvijezda na nebu. Slijedi slika sedam Zvijezda koje su se s neba spustile i koje svojim rumenilom trepte i prkose kriolskoj bijeloj nevjernoj Smrti: ona im u lice studenim dahom diše i ništa im ne može – zalud im smrt Crno piše: oni čvrsto idu i vjeruju da će zvijezde zemljom treperiti i da će stići sloboda. Ali i Smrt se ne predaje – ona i dalje napada ledenim zagrljajem, i dalje jezom duva u lice. Kriolski motiv nastavlja se obraćanjem: O, Zvijezde crvene, hladnije mislite, | u zemlju gledajte, preda se. One su „borci“ koji jače stežu opasake, čvršće koračaju, osmjehuju se jedni drugima, ne osjećaju umor, ne muči ih sumnja, ne mori tuga, već im lice sija, dok čelikom pogled siječe studenu goršku divljinu.*

U tri pretposljednje strofe dolazi monolog sedmorice braće / sedam Zvijezda u kome se ističe da njihove muke i smrti nisu uzaludne:

(1) *O, blijede sumnje, o, smrtna klonuća, | noge su naše krvave podbijene | noge izranjene lomeći bespuća: | stope smo Domovinom posijali, | krvavim tragom obilježili, | rođenim srcem pokopali.* □ (2) *Krv naša vrela zemlju će zagrijati, | zemlja će postati topla i draga, | sumorna zemlja će propjevati | zemlja nemila – postaće mati. | U viru našeg srca umiveno | buknuće cvijeće veselo, vatreno.* □ (3) *Iz gvožđa, iz tamnog kamena mi ćemo oteti roblje | i njegova pijana radost dunuće u naše barjake, | i smijeh će zapljusnuti naša potkrovlja siva | i preliće njive jalove i ulice bez sunca | i naše mrtve sokake.*

15. Pjesma KOLIJEVKA (1944) posvećena je bratu koga je pjesnik kao dječaka ljuljao u kolijevci i koji je u ratu pao. Prvi dio (strofe 1–5) donosi čini sjećanje na godine djetinjske.³⁶ Drugi dio (strofe 6–8) sadrži priču o ratu i

³⁶ 1/5 *Aj, dani su ptice, putnice nemirne, | u dalji sanjive | u magle jesenje.* □ *Na-smijte mi se, godine | djetinjske, davne daleke, | nekad sam tako, u ljetnje sutone me-ke, | dok su klupe živjele pričama | i strah se uz baštu šuljao, | u koljevci od javora-dževera | maloga brata ljuljao.* □ *Bilo je dosadno da se zavrti glava, | izjedala me čama, | kô mlivo dosadno, gusto, | odsvud je sipala tama. | Suzne sam oči brisao, | vukla me napolje cika iz sokaka | u dječju igru „Omani, Vujo, repom“. Dosadna kolijevko stara! – | Nijesam znao da ljuljam junaka.* □ *Švrljale su godine, bezbrižne, bosonoge, | svrtale vrbove svirale, | pljuskale vodama srebrenim | i tuđe jabuke dirale. | A oko ljeskara kroz koje šapuće ljeto, | pred modrim smiješkom daljina, | ja sam gledao brata čobanina.* □ *Bijele me ceste u svijet odvukoše | jednoga dana. | – Očima za srećom, sinko! | I dugo mi je s raskršća mahalo djetinjstvo, | suzno i rastuženo sred jutra nas-*

dizanju ustanka.³⁷ Treći dio je najkraći (strofe 9–10) a posvećen je pogibiji brata.³⁸ U četvrtom dijelu autor zamišlja da opet ljulja brata.³⁹ U petom dijelu Ćopić pjeva *s tugom uspavanku zaspalom junaku*, čuje njegov korak.⁴⁰ Motiv ljuljanja provlači se kroz čitavu pjesmu. Na početku ono je pjesniku bilo dosadno, ali nije znao da *ljulja junaka*. Vrijeme je prolazilo, brat je postao čobanin, a onda i ratar. Došle su ratne godine, došli su *Vuci* (minus zoometafora), buknuo je ustanak, brat otišao u partizane a onda poginuo. Ćopić ga naziva na razne načine, najčešće opštom rodovskom imenicom *brat*: *maloga brata ljuljao; gledao brata čobanina; iz ruku brata ratara; brata odvedoše prve partizanke; opet ljuljam brata junaka*, rjeđe kvalifikativnom imenicom *junak*: *ljuljao junaka; zaspalog junaka ljuljam*. Na jednom mjestu dolazi hipokoristik *braco*: *tuda je prošao braco* i *sin* u majčinom kontekstu: *ustani, ranjena mati, [...] sin će ti se nasmijati*. Leksema *kolijevka* koristi se u pravom značenju 'ljuljati u njoj dijete' i u prenesenom za oznaku domovine: *Sad mu je tijesna*

mijana. | A kad me ponovo pozdravi očeva kuća stara, | u dane jesenje, bakarne, prezrele, | svečano primih komad prve pogače bijele | iz ruku brata ratara (KOLJJEVKA, 1944).

³⁷ 2/5 *Jednog proljeća Vuci su upali | naše lepršave majske radosti razderali, | i- vanjske krijesove pogasili | i lile djetinjske, petrovdanske, | nad palom Domovinom pogrebno zavijali. □ A u nemirno ilinjsko jutro, u blijede uranke, | zamirisa pogača suzama zamišana, | zaplaka djevojka skoro zagledana | i ciknu puška odavna čekana – | brata odvedoše prve partizanke. □ Krunio je jutro biserna, rosna | pred vratima Krupe, u Vignjevića gaju, | i o Mladenu sanjao u žeženo podne, | a puška njegova vrebala je prkosna, | dok je u zasjedi sanjao Šolaju* (KOLJJEVKA, 1944).

³⁸ 3/5 *Sve je dalje išao od rodne planine majke, | i sve mu se glasnije puška čula, | a jednog dana o kamen je zveknula studeni | i druga je ruka prihvatila, | da – ipak nije utihnula. □ Zemlji je klonula krvava glava, | ali i dalje pušku mu čujem | u rukama druga, | dok mali braco, moj ponos i tuga, | negdje daleko spava* (KOLJJEVKA, 1944).

³⁹ 4/5 *Sad mu je tijesna negdašnja kolijevka | od javora-dževera, | nova je majka zagrlila sina, | ljulja ga, šumori i pjeva uspavanku | velika kolijevka Domovina. □ Ruke sam položio na prozračne gore daleke, | na šume, sela i rijeke, | uronio sam srce u noćnih polja tišinu | i opet ljuljam brata junaka, | njišem kolijevku Domovinu* (KOLJJEVKA, 1944).

⁴⁰ 5/5 *Prolaze dani, mjeseci teku, opojni kratki minuti, | a ja uspavanku pjevam, zaspalog junaka ljuljam | s rukom na kolijevci Domovini, | i niko me od nje neće otrgnuti. □ Ostajem kraj ovih drumova izlokanih | s poplavom divljih ruža nasmijanih, | s tugom zelenih nagnutih zova; | tuda je prošao braco | hajdučki, vučki | s dvanaest... s trideset... | s trista drugova. □ Tečem niz tišine ljetne, ponoćne, | u slijepoj pomrčini njegov se korak čuje; | stani, oslušni, srce pod grlom stegni, | čuješ li, potmulo i daleko, | hod čete odjekuje. | Kroz noćne strave, tajne bogaze | to čete krišom prolaze. □ Milujem šume plamene, jesenje, | zreli sokovi sunca po njima pijano teku | i niz dolove, niza ognjenu rijeku | šumno se more zlati. | Ustani, ranjena mati, | iz gore, iz ljuljke Domovine | sin će se na te nasmijati* (KOLJJEVKA, 1944).

negdašnja kolijevka | od javora-dževera, | nova je majka zagrlila sina, |
ljulja ga, šumori i pjeva uspavanku | *velika kolijevka Domovina*.

Pjesnički izraz pojačavaju različite vrste metafore: (1) zoometфора: *dani su ptice, putnice nemirne*; Jednog proljeća *Vuci su upali* | naše lepršave majske radosti *razderali*, | ivanjske krijesove *pogasili* | i lile djetinjske, petrov-danske, | nad palom Domovinom *pogrebno zavijali*; (2) likvalna metafora (zasnovana na poređenju sa tečnošću) u dva pojavna oblika: (a) poređenje sa padanjem tečnosti i sipljivog materijala: *odsvud je sipala tama*; (b) poređenje sa vodenom bujicom: *Ostajem kraj ovih drumova izlokanih* | *s poplavom divljih ruža nasmijanih*; (3) „kulinarska“ metafora: zamirisa pogača *suzama zamiješana*; (4) metafora zasnovana na zamjeni jedne radnje drugom: *dočekivati* jutra → *kruniti* (odvajati zрно s kukuruznog klipa; drobiti, mrviti) *jutra: krunio je* [brat] *jutra biserna*; (5) zvučna metafora: *ciknu puška*; (6) „rodna“ metafora: *sve je išao dalje od rodne planine majke*. Posebno je stilski jaka legura koju čini solarna metafora [m₁], personifikacijski epitet [p_{er}], kalidemski epitet [k_{al}] i morska metafora [m₂]: po šumama *zreli sokovi* [m₁] *sunca pijano* [p_{er}] *teku* [m_{tn}] | *i niz dolove, niza ognjenu* [k_{al}] *rijeku* | *šumno se more zlati* [m₂].

Bratovljeva pogibija prikazuje se metonimijski i eufemistički uz dodatnu kriolsku notu: *i sve mu se glasnije puška čula*, | *a jednog dana o kamen je zveknula studeni*. Za slikovito predstavljanje nastavka borbe primjenjuje se sinegdoha: *i druga je ruka prihvatila* [pušku], | *da – ipak nije utihnula*. Primjena metonimije i sinegdohu u opisu motiva smrti i nastavka bitke prenosi se i u narednu strofu: *Zemlji je klonula krvava glava*, | *ali i dalje pušku mu čujem* | *u rukama druga*, | *dok mali braco, moj ponos i tuga*, | *negdje daleko spava*.

Bogata je palitra epiteta: jedni su personifikacijski (u *dalji sanjive* | u *magle jesenje*; *sljepa pomrčina*), drugi sinegdoški (godine *bosonoge*), treći kalidemski (*žeženo podne*; *ognjena rijeka*; *šume, plamene*, jesenje), četvrti senzitivni (u *ljetnje sutone meke*), peti vizuelni (*lepršave majske radosti*), šesti deminutivni, oslabljenog intenziteta (u *blijede uranke*).

Pomoću personifikacije pjesnik oživljava (a) artefakte (objekte) i omeđeni prostor: *dok su klupe živjele pričama* | *i strah se uz baštu šuljao*; *kad me ponovo pozdravi očeva kuća stara*; (b) periode vremena – godine, godišnja doba (ljetno), djetinjstvo, dijelove dana (jutro): *Švrljale su godine, bezbrižne, bosonoge*, | *surtale vrbove svirale*, | *pljuskale vodama srebrenim* | *i tuđe jabeke dirale*; *šapuće ljetno*; *I dugo mi je s raskršća mahalo djetinjstvo*, | *suzno i rastuženo sred jutra nasmijana*, (c) drveće isijava emocije: *tuga zelenih nagnutih zova*.

Iskaz se potencira cifarskom gradacijom (12 → 30 → 300): *tuda je prošao braco* | *hajdučki, vučki* | *s dvanaest... s trideset...* | *s trista drugova*. Izražajnost kazivanja pojačava se inverzijom atributa/epiteta: *magle jesenje*; *dani jesenji*; *jutra biserna*; *šume, plamene, jesenje*. Raznovrsnost se postiže upot-

rebom glagolskih sinonima: **prolaze dani**, mjeseci **teku** i sinonimskih imenica: prozračne **gore daleke** – rodna **planina** majka.

Strukturno pjesma se sastoji od četiri dijela. Prvi se odnosi na djetinjstvo poginulog brata, njegovo odrastanje i prerastanje u čobanina i ratara. Drugi obuhvata vrijeme ustanka, odlaska u partizane i borbu. Treći prikazuje bratovljevu pogibiju. Posljednji, četvrti, donosi sjećanja na ljuljanje maloga brata i pjevanje uspavanki:

Ruke sam položio na prozračne gore daleke, | na šume, sela i rijeke, | uronio sam srce u noćnih polja tišinu | i opet ljuljam brata junaka, | njišem kolijevku Domovinu. □ Prolaze dani, mjeseci teku, opojni kratki minuti, | a ja uspavanku pjevam, zaspalog junaka ljuljam | s rukom na kolijevci Domovini, | i niko me od nje neće otrgnuti.

Autor u slijepoj pomrčini čuje partizanske korake i sebi govori: *stani, oslušni, srce pod grlom stegni, | čuješ li, potmulo i daleko, | hod čete odjekuje [...] to čete krišom prolaze*. U posljednjem stihu on se obraća majci: *Ustani, ranjena mati, | iz gore, iz ljuljke Domovine | sin će se na te nasmijati*.

16. Poginulom bratu Ćopić će se vratiti nakon oslobođenja te napisati još dvije pjesme, i to iste godine (1947): PORUKA MRTVOG BRATA I BAJKA O HLJEBU.

17. Prostor čitave pjesme PORUKA MRTVOG BRATA⁴¹ (1947) prepušten je mrtvom bratu da se „obradi“ onima koji su ostali živi. On im šalje poruku da grade zemlju (iz groba „prati“ obnovu zemlje: *danās pod vašom rukom ubojno tutnje mašine; pjeni se radost vaša, dižu fabriku-bajku*). Početak donosi apel u drugom licu množine (**Letite** šumno pod suncem ko jato golubova | i jutro ovo vrelo **za vas** će praznik biti), a onda samo bracu u drugom licu jednine (*a grob moj, braco, čuti u klancu, pod sjenom zova; | i ja sam htio s vama – nemoj zaboraviti*). Na kraju pjesme slijedi poruka da rat nije završen, da se nastavlja na tajnome frontu i da svi treba da se objedine (*stanimo, živi i mrtvi, na ratne pozicije*). Autor smješta bratovljev grob u klanac, pod sjenom zova (iako je

⁴¹ *Letite šumno pod suncem ko jato golubova | i jutro ovo vrelo za vas će praznik biti, | a grob moj, braco, čuti u klancu, pod sjenom zova; | i ja sam htio s vama – nemoj zaboraviti. □ Danas pod vašom rukom ubojno tutnje mašine | i burnu mladost nose kroz polja obrasla dračom, | a ja sam krenuo nekad gdje se za živog gine | s jedinim svojim drugom – prastarom kremenjačom. □ Dižite fabriku-bajku u dolji divljoj i svenoj | i znam, teško je, braco, znojem se radost stvaru; | a zar je lakše bilo u zemlji zadimljennoj, | kad su nas gonili, tukli iz sviju kalibara. □ Pjeni se radost vaša, šumi biserom-valom, | na nove obale sunca leti upropanj smjelo, | ne žalim, zbog nje sam pao skošen gluvim rafalom, | dok je u oku suznom u ognju sjalo selo. □ Ne ljuljaj, braco, dušu grajom svečanih zvona. | Zar da vam opora srca u sreći blaženoj venu? | Oprezno, slušajte korak naših mrtvih kolona, | mi smo za sreću vašu plaćali krvavu cijenu. □ Vjetar, naoko nevin, još miris krvi nosi, | i još se, na tajnom frontu, podmuklo bitka bije, | nečujna kuga još uvijek redove naše kosi, | stanimo, živi i mrtvi, na ratne pozicije* (PORUKA MRTVOG BRATA, 1947).

trešnja Ćopićevo tipično mjesto ispod koga počivaju njemu drage osobe). Tekst je prošaran metaforama (*nećujna kuga još uvijek redove naše kosi*; zbog nje sam *skošen* gluvim *rafalom*; *znojem se radost stvara*; *pjeni se radost vaša*; ne *ljuljaj dušu* grajom *svećanih zvona*), personifikacijama (*grob ćuti u klancu*; *vjetar, naoko nevin*; *gluvi rafal*), inverzijama (*zemlja zadimljena, oko suzno*), paradoksima (*slušajte korak naših mrtvih kolona*; | *stanimo, živi i mrtvi, na ratne pozicije*), epitetima (*ubojno tutnje mašine*), ponekad personifikacijskim invertivnog tipa (*u dolji snenoj*), kalidemskim (*jutro vrelo*; *u o gnju sjalo selo*) i složenicama (*fabrika-bajka, biser-val*).

18. Umjetnički efekat pjesme BAJKA O HLJEBU⁴² (1947) gradi se najviše na inverziji. Samo u četvrtoj strofi ona se primjenjuje na četiri mjesta: *Uoči posljednjeg jutra razgovor oproštajni, brata su slušali moga: o novoj zemlji, neviđenoj majci, o moru žita, raspjevanoj bajci; u noći kišnoj čulo se šumljenje polja rodnoga...* Ćopić generiše više tipova inverzije. Najčešće to je postpozicioniranje pridjeva/atributa/epiteta i to: jednočlano (monoatribucija) – *pogača bijela, hljeb ratarski, hljeb krvavi; brat mili, košara puna, žetelac znojni; brat svoj; obruč smrtni; obruč njihov; razgovor oproštajni; noć kišna; polje rodno; poglavlje tužno*; dvočlano (biatribucija) – *brat mili svoj; zagrljaj vreo i hladni*, tročlano (teratribucija) – *dani, jesenski, bakarni, prezreli*. Posljednji primjer interesantan je po tome što se uz tročlanu kvalifikaciju dana, pored obrnutoga reda riječi, vrši istiće godišnje doba (jesen), boje (bra-

⁴² *A kad me ponovo pozdravi očeva kuća stara, | u dane jesenske, bakarne, prezrele, | svećano primih komad prve pogače bijele | iz ruku brata ratara – □ tako sam nekad, s vedrinom, o hljebu ratarskom pisao, | o bratu milom svom, | a sad se polja zlate na vidiku, | a ja bih da pjevam o bratu ratniku, | o daru njegovom posljednjem, o hljebu krvavom. □ Kad god mi danas na sto košaru punu donesu | (kako se premalo štedi!) | a ja se sjetim brata i drugara, | i teških noći, i gladnih jutara, | njihovog zadnjeg juriša u kišan osvit blijedi... □ Dane i noći, umorne, gladne, obruč ih stezao bijesni – | zagrljaj, vreo i hladni – | a oni, svaki spreman da se bije do zadnjeg metka, protiv smrti dvije: s obručem smrtnim u koštac ratnici na smrt gladni. □ Uoči posljednjeg jutra razgovor oproštajni, brata su slušali moga: o novoj zemlji, neviđenoj majci, o moru žita, raspjevanoj bajci; u noći kišnoj čulo se šumljenje polja rodnoga... □ Stisnuti zubi, stegnute puške, na nož se ruši četa, | a srce pred strojem leti | i nosi pjesmu o žitnom talasu, | bruhanje mora u svakome klasu, | bajku o hljebu srce će kroz obruč pronijeti. □ A jutro nađe brata, plavi se kosa u travi | kod petog njihovog rova, | usne u krvi, čini se, još sriču | o vedrom hljebu nesvršenu priču, | poglavlje tužno vezu – vječiti san drugova. □ Kroz obruč njihov, ko soko, izmače pjesma-bajka, | od smrti brža i jača, | nad cijelom zemljom proletje u zori, | srcima mrtvih ratnika govori, | spusti se i gnijezdo savi na dlanu prvog sijača. □ Danas, polja šumore oblačno teškim klasjem, | zlatna će pljusnuti kiša, | čujem drugove, slušam brata svoga, | sokola-pjesmu sa rova petoga, | o hljebu, datome nama, u jezi noćnog juriša. □ O, rujna bulko nad poljem, što se na vjetru njišeš, | krvava usno bratova, | došapni tiho premorenoj smjeni, | i žeteoca znojnog opomeni: | pazite, pred vama blista oživljen san drugova* (BAJKA O HLJEBU, 1947).

on) i plodnost (prezrelost), pri čemu je po stilskoj jačini naj snažniji epitet *bakarni* (ostala dva pridjeva – *jesenski* i *prezreli* – nisu epiteti, radi se o uobičajenim, neutralnim riječima). Pjesnik pojačava utisak time što primjenjuje permutaciju jednog atributa imenske sintagme pa se dobija dvostrana, lijeva i desna kvalifikacija imenice locirane u sredini (ogledalska simetrija $a_1 | B | a_2$: *prva pogača bijela; krvava usna bratova; kišan osvit blijedi; očeva kuća stara*. U drugoj modifikaciji nastaje prsten razdvojenih članova imenske sintagme između kojih dolazi predikat ($a_1 \dots V a_2$): u jednom slučaju sintagmu otvara imenica – *obruč ih stezao bijesni, dar njegov posljednji, brata su slušali moga, ratnici na smrt gladni*, a u drugom pridjev – *zlatna će pljusnuti kiša*. Poseban slučaj čini pomjereni red članova predikatskog spoja koji otvara glagol a završava imenica: *sriču | o vedrom hljebu nedovršenu priču: poglavlje tužno vezu*. Ili obrnuto: *O, rujna bulko nad poljem [...] žeteoca znojnog opomeni*. U postpoziciju Ćopić ponekad dislocira brojčanu kvantifikaciju: *protiv smrti dvije; rov peti*. Ali i obični red riječi postaje markantan izborom snažnih epiteta: *gladna jutra; raspjevana bajka; žitni talas; rujna bulka nad poljem*. Efekat kazivanja Ćopić pojačava atributskim udvajanjem formalno heterogenih epiteta (priloga i pridjeva): *polja šumore oblačno teškim klasjem*. U epitizaciji izdvajaju se dva primjera: već spomenuti *dani bakarni* i snažna slika *zlatne kiše* koju u slobodi „vide“ pali borci. Metafora se najčešće primjenjuje u slikanju žitnih polja i žitnih proizvoda: *polja se zlate; more žita; brujanje mora u svakome klasu; bajku o hljebu srce će kroz обруč pronijeti*. Manje je drugih metafora: *na nož se ruši četa*. Na više mjesta dolazi metonimija: *ponovo me pozdravi očeva kuća stara; jutro nađe brata; pjesma-bajka, | od smrti brža i jača, | nad cijelom zemljom proletje u zori, | srcima mrtvih ratnika govori; | spusti se i gnijezdo savi na dlanu prvog sijača; jeza noćnog juriša*. U opisu smrti Ćopić primjenjuje sinegdohu (zamjenjuje cjelinu dijelom): *plavi se kosa u travi [...] usne u krvi*, kao u slikanju borbe: *srce pred strojem leti*. Rijetka su direktna poređenja: *Kroz обруč njihov, ko soko, izmače pjesma-bajka*. Pjesnik primjenjuje dvostruku apelaciju: obraća se (a) biljci – *O, rujna bulko⁴³ nad poljem, što se na vjetru njišeš i (b) bratovljevoj usni u travi: krvava usno bratova*, sa porukama koje dolaze obrnutim redom: prvo traži da bulka *žeteoca znojnog opomene*, a onda usna *došapne tiho premorenoj smjeni*. Tek nakon toga slijedi sadržaj poruke (c): *pazite, pred vama blista oživljen san drugova*. U ovoj pjesmi nema mnogo složenica, tako karakterističnih za Ćopićevu poeziju (*pjesma-bajka, soko-pjesma*), sinonima (*stisnuti zube, stegnuti puške*), hiperbola (*pjesma-bajka, | od smrti brža i jača, | nad cijelom zemljom proletje u zori*), komentatorskih zagrada: *Kad god mi danas na sto košaru punu donesu | (kako se premalo štedi!)*, kalidemsko-kriolskih kontrasta: *zagrljaj, vreo i hladni*.

⁴³ *Bulka* je zeljasta korovska biljka crvenog cvijeta.

19. Pjesma GROB U ŽITU⁴⁴ (1944), posvećena pogibiji sestre, ima sedam strofa i svaku odlikuje različita stilsko-poetička struktura. Prema onome što dominira prva je strofa metaforska, druga sinegdoška, treća i četvrta kvantifikacijska, peta predikatsko-subjekatska, šesta personifikacijska, a sedma i osma apelativna.

Pjesma počinje krionemom <vijavica> koja, pojačana personifikacijskim epitetom *sljepa* (*u vijavici slijepoj*), otvara prostor sa nizanje izražajno-slikovitih sredstava: *guši se dan* [metafora₁], *veljača*⁴⁵ je *podmukla* [personifikacija₁ epitet], *gmiže oklopni voz* [zoometafora₂], što se pretvara u pesimistični zaključak u obliku obraćanja: *rdavi, družu znaci*. Slijedi personifikacija₂ i metafora₃ uz istu riječ: *daljine prijete* [personifikacija₂], *daljine bruje* [metafora₃]. Stih završava pridjev u funkciji imenice: *s obzorja tutnji siva*. Posljednji stih ima prstenasti karakter jer se na njegovom početku i kraju pojavljuje glagol *dolaziti*. U ovoj strofi pojavljuju se još dvije figure: inverzija (*u vijavici slije-*

⁴⁴ *U vijavici slijepoj guši se blijedi dan, | podmukla veljača, februar u magle zamo-
tan. | Kolone cestom i kamioni, gmiže oklopni voz... | Rdavi, družu, znaci. | Daljine
prijete, daljine bruje, s obzorja tutnji siva. | Došla je legija crna... i Latin s pijetlovim
perjem... | gazi oholi Naci... | dolazi ofanziva... □ Sjena od sela do sela, puška za puš-
kom žuri, | šapat pod strejom, u štaglju, šapat na drumovima, | kroz maglu putuje
glas, tajni zavjetni zov: | Na noge, još nas ima! | Svaka je čuka tvrđava, i svaka cesta
klanica, | i svaki kamen rov. □ I počelo je... na cesti više grada | čitavi dan se biju tri
bojne i brigada, | a u svitanje umorno uz klanac magle se krađu | i sedam bojni uz
brijeg juriša na brigadu. | Dva na jednoga... pet na jednoga... aveti nad šumom kru-
že... | Junački, drugovi, samo! Ni stope, partizani! | Sedam na jednog... osam na jed-
nog... Pravda je na našoj strani! | A u sam zalazak sunca: – Povlačimo se, družu! |
Uzmac, ognjene ruže i zemlja razrivena, | humka kraj ceste u hitnji načinjena, | na
njivi, u polju osnižeženom, pala je jedna žena. □ Jagoda, djevojka prkosna, narodna
kćerka ponosna: | dvadeset i dva ljeta pod gorom odnjihana, | dvadeset i dva ljeta u
borbi rascvjetana, | dvadeset i dva ljeta u zemlji izmrznutoj, | kraj ceste podgrmečke na
straži vječitoj... □ Bujaju trave, grgolje vode, prošla je ofanziva, | u mladom žitu, pod
humkom, djevojka Jagoda sniva. | More ječmena klasja pod suncem juna spava, |
planinski vjetar mrsi more pognutih glava, | djevojke Jagode to je rasuta kosa plava. |
Na cesti podgrmečkoj, ponosna i bez smjene, | partizanka stražari budna i kose rasple-
tene. □ Komad modroga neba od lana rascvjetana | smije se usred polja uz pjesmu ljet-
njega dana: | nečije oči modre budne u poljani toj, | nečije oči stražare na cesti slobod-
noj – | Jagoda partizanka na straži vječitoj... □ Dodite, drugovi moji, i oči pogledajte, |
spustite, drugovi, ruku i kosu pomilujte, | stanite, drugovi stari, i stražu pojačajte. | Ne
dajte tuđinu da plavu kosu mrsi, | da modre oči popije, | drugovi, slomite kraj ceste
grabljive šape dvije... □ Valima žita šumno nečije riječi plove, | Jagoda, ponosna živa,
drugove stare zove... (GROB U ŽITU, 1944).*

⁴⁵ Riječ *veljača* može se tumačiti kao sinonim za *februar* koji odmah slijedi i kao promjenljivo vrijeme između zime i proljeća.

poj; *legija crna*) i deglagolizacija (*Kolone cestom i kamioni, gmiže oklopni voz...*).

*U vijavici slijepoj guši se blijedi dan, | podmukla veljača, februar u magle zamo-
tan. | Kolone cestom i kamioni, gmiže oklopni voz... | Rdavi, družo, znaci. | Dalji-
ne prijetu, daljine bruje, s obzorja tutnji siva. | Došla je legija crna... i Latin s pije-
tlovim perjem... | gazi oholi Naci... | dolazi ofanziva...*

U drugoj strofi dominira sinegdoha (oblik množine zamjenjuje oblik jed-
nine (*sjena* = *sjene*, *puška* = *puške*, *šapat* = *šapati*, *glas* = *glasovi*, *tvrđava* –
tvrđave, *klanica* = *klanice*, *rov* = *rovovi*): *Sjena* od sela do sela, *puška* za puš-
kom žuri, | *šapat* pod strejom, u štaglju, *šapat* na drumovima, | kroz maglu
putuje *glas*, tajni zavjetni zov: | Na noge, još nas ima! | Svaka je čuka *tvrđa-
va*, i svaka cesta *klanica*, | i svaki kamen *rov*. Množina dolazi samo jednom i
to kao zavisni član sintagme: *šapat* na *drumovima*.

U trećoj je strofi osnovni nosilac ekspresivnosti kvantifikacija iskazana
cifarskim relacijama 3 : 1 (*čitavi dan se biju tri bojne i brigada*), 7 : 1 (*sedam
bojni uz brijeg juriša na brigadu*). Ta se nesrazmjera potencira gradacijom
(2 : 1 → 5 : 1 → 7 : 1 → 8 : 1): *Dva na jednoga... pet na jednoga... aveti nad
šumom kruže...* | *Junački, drugovi, samo! Ni stope, partizani!* | *Sedam na
jednog... osam na jednog...* Kontekst je personifikacijski – sve se dešava u
svitanje kada se *umorno uz klanac magle krađu*. Strofa se završava u sam
zalazak sunca pogibijom jedne žene: *Uzmak, ognjene ruže i zemlja razrivena, |
humka kraj ceste u hitnji načinjena, | na njivi, u polju osniježenom, pala je
jedna žena*.

Kratka četvrta strofa donijeće preciziranje *jedne žene* – radi se o Jagodi.
Ovo demistificiranje biće izrazito kvantifikacijsko – tri puta pjesnik će pono-
viti da je imala samo dvadeset i dvije godine: *Jagoda, djevojka prkosna, naro-
dna kćerka ponosna: dvadeset i dva ljeta pod gorom odnjihana, | dvadeset i
dva ljeta u borbi rascvjetana, | dvadeset i dva ljeta u zemlji izmrznutoj, |
kraj ceste podgrmečke na straži vječitoj...* Takvo potenciranje prati inverzija
(*djevojka prkosna; kćerka ponosna; straža vječita*) i kontrast motiva cvjetanja
(*cvijeta*) i kriolizma (*hladnoće*): *u borbi rascvjetana [...] u zemlji izmrznutoj*.

Peta je strofa izrazito predikatski orijentisana i odražava ideju o nastav-
ku života: bujaju trave, grgolje vode, što služi kao okvir za uvođenje metafo-
re: *djevojka Jagoda sniva*. Slika se proširuje na žitno polje: *more ječmena
klasja* [metafora₂] koje *pod suncem juna spava* [personifikacija]. „Morska“
metafora, tj. (*morska metafora₃ (more žita)*) prelazi u personifikaciju: *planin-
ski vjetar mrsi more pognutih glava*. To nije klasje u polju već je to *djevojke
Jagode rasuta kosa plava*, što se dodatno potencira naredim stihom: *Na cesti
podgrmečkoj, ponosna i bez smjene, | partizanka stražari budna i kose rasple-
ne*.

Šesta strofa snažno je personifikacijski obojena: (a) *komad modrog neba
smije se usred polja* [personifikacija₃] uz *pjesmu ljetnjeg dana* [personifikaci-
ja₄], (b) *oci su mrtve Jagode na vечноj straži* [personifikacija₄]. Sliku pojačava
inverzija *lan rascvjetan* (neodređeni vid pridjeva) i mistifikacija da su *nečije*

oči budne, da *nečije* oči stražare, ali se sve odmah razjašnjava – to su oči Jagode partizanke: **Komad modroga neba** od lana rascvjetana | **smije se** usred polja **uz pjesmu ljetnjega dana**: | *nečije oči* modre **budne** u poljani toj, | *nečije oči* stražare na cesti slobodnoj – | Jagoda partizanka na straži vječitoj...

Pretposljednja (sedma) strofa donosi završnu sliku reinkarnacije: Jagoda se obraća drugovima sa željom da joj oči pogledaju, kosu pomiluju i stražu pojačaju: *Dodite, drugovi moji, i oči pogledajte, | spustite, drugovi, ruku i kosu pomilujte, | stanite, drugovi stari, i stražu pojačajte.* U nastavku ona ponovo skreće pažnju na svoju kosu i oči: *Ne dajte tuđinu da plavu kosu mrsi, | da modre oči popije,* poruka se završava negativnom zoometaforom: *drugovi, slo- mite kraj ceste grabljive šape dvije...*

Posljednja strofa pojačava personifikaciju pseudomistifikacijom *nečije riječi* i metaforom *riječi plove*: *Valima žita šumno nečije riječi plove, | Jagoda, ponosna živa, drugove stare zove...*

20. Dok u prethodnim pjesmama Ćopić kao motiv obrađuje smrt brata (KOLJEVKA, PORUKA MRTVOG BRATA, BAJKA O HLJEBU) i sestre (GROB U ŽITU), u PRIČI O TUZI⁴⁶ (1947) on se sjeća oboje. Tekst dolazi u formi *odgovora staromodnom pjesniku* (ta se sintagma daje ispod naslova u zagradama) kome se obraća u naše prozaično doba a kao reakcija na njegovu primjedbu da u nas nema ništa svoje, lično, da nema tuge srcu te kao primjer navodi da je brata i sestru izgubio u ratu, a svoju tugu izražava metaforički – u obliku gubitka sjaja prozora pod lozom i personifikacije – *žive sjene brata i sestre*: *Ni meni nikada zablistati neće | prozor pod lozom, iz djetinjstva mio, | tu žive sjene brata i sestre, | a oboje sam izgubio.* U naredne tri strofe autor se ponovo obraća *staromodnome pjesniku poeto dragi* (jednom) i zamjenicom *ti* (dva puta) te pogibiju najbližih izražava vrlo simbolično: brata pomoću strijele (metafora) i sestre

⁴⁶ (odgovor staromodnom poeti) □ *Ti si nam jednom zamjerio, dragi, | da u nas nema ništa svoje, lično, | da mjesta nije srcu ni tuzi | u naše doba prozaično.* □ *Umoran od „svjetskog bola“, ne žuri s tužbom tako, | da li nas rane zapeku, to mi najbolje znamo, | al mi smo, u ognju i smrti, i mudrost naučili | da vaku tugu i suzu u krila pretvaramo...* □ *Ni meni nikada zablistati neće | prozor pod lozom, iz djetinjstva mio, | tu žive sjene brata i sestre, | a oboje sam izgubio.* □ *Poeto dragi, daleko, na vodi, na Vrbasu | jedinog brata, ratnika, noćna mi šinu strijela, | a tamo, u stravi bijeloj, gdje Grmeč injem diše, | ostade na tragu brigade, sestrina marama bijela.* □ *Ti možda cijeniš, ja s visoka gledam | tišinu muklu rođenoga kuta | i groblja brišem, čistu pasivu, | duž naših staza razasuta.* □ *Ti ne znaš da često, u noći, odbrajam puste sate: | njih nema, zauvijek nema, nikad ih vidjeti više, | pa tuga nezvano dođe i sam se boriti moraš, | stojiš, za trenutak, ko putnik pod šumom jesenje kiše.* □ *Za časak tako, pa se digne glava | i opet oči u prkosu sjaju, | evo mi sestre, vidim i brata, | besmrtno uz nas koračaju.* □ *Od tuge oružje kujem, dvostruko prekaljeno, | i mač vatreni gori, munjama siječe tmicu, | brat mi je pružio sablju, sestra me opasala, | sjutra ću, u novom boju, ustati za trojicu* (PRIČA O TUZI, 1947).

pomoću marame (sinegdoha) u kriolskom ambijentu (Grmeč u inju): *Poeto dragi, daleko, na vodi, na Vrbasu | jedinog brata, ratnika, noćna mi šinu **stri-jela**, | a tamo, u stravi bijeloj, gdje Grmeč **injem diše**, | ostade na tragu brigade, sestrina **marama bijela***. Ćopić na posebnih način potencira noćnu tugu koja nezvano dolazi i sebe vidi *ko putnik pod šumom jesenje kiše: često, u noći, odbrajam puste sate: | njih nema, zauvijek nema, nikad ih vidjeti više, | pa tuga nezvano dođe i sam se boriti moraš, | stojiš, za trenutak, ko putnik pod šumom jesenje kiše*. U takvim trenucima on oživljava brata i sestru: *evo mi sestre, vidim i brata, | besmrtno uz nas koračaju*. Završna strofa bogata je slikovito-izražajnim sredstvima: *Od tuge oružje kujem, dvostruko prekaljeno, | i mač vatreni gori, munjama sijee tmicu, | brat mi je pružio **sablju**, sestra me opasala, | sjutra ću, u novom boju, ustati za trojicu*.

21. Pjesma OTAC GRMEČ (1944) posvećena je omiljenom Ćopićevom motivu – planini Grmeč koju je od najmanjih nogu posmatrao (kao što je Andrić gledao sa svoga prozora ćupriju na Drini), njime se oduševljavao i zanosio. Početak rata podstakao ga je da napiše poveću pjesmu o njemu sa ukupno 12 strofa, koje nemaju jednaku dužinu – neke sadrže samo dva stiha (prva strofa), neke su poveće (druga strofa sa 15 stihova); pred kraj se broj stihova osjetno smanjuje: deveta strofa četiri, deseta tri, jedanaesta četiri i dvanaesta (posljednja) tri. Uvodni dio je kratak, a služi da pripremi čitaoca za monolog planine Grmeč.⁴⁷ Drugi dio (od treće do desete strofe) počinje i završava se motivom Krajine.⁴⁸ Treći dio okrenut je budućnosti i vjeri u pobjedu.⁴⁹

⁴⁷ [1/3] *Sela u ognju, rumene vode, topovi iz daljina, | ćutanje majke Todore nad sjenom Jovana sina. □ Kroz tugu putnika vjetra i noći budne, nemirne, kroz oblake, pospala stada, i bijele i prozirne gudi mi pjesmu starina – | Grmeč planina: [...]* (OTAC GRMEČ, 1944).

⁴⁸ [2/3] *Krajino moja, dušmanskim kuglom uzorana, vrletna oranico, seljačkim glavama zasijana, aljino crna, duboko zarezana, suzama zalivena i krvlju pokapana. | Dječico moja, brkonje stare i momci bez nausnica, | u trideset i tri zasjede rasijana, | na trideset i tri rova okušana, | kraj trideset i tri drumu ukopana. | Ej, djeco moja, ej, travo zelena, pred svakim gradom okrvavljena, čeličnom kosom pokošena. □ Dok mi vjetровi kosu češljaju i grudi mećave biju, | čujem vas u daljini, kad vaši mitraljezi | posmrtno ruvo šiju, | krvavu sjetvu siju, | na me se s brda smiju. □ Junački samo, djeco, vučadi rasla u gori, | otac vas Grmeč gleda: | Žestoko, rajo! Obori! □ Ja sam vas opasô snagom, nijeste rasla u svili, | s moga kamenog dlana bistru ste rosu pili, | u sto ste smrti bili, | i hiljadu blatnih noći izgazili; | jesenja svitanja mijesili, | krvavim cestama pjevali | i na bodljivim žicama umirali. □ Oblačno ćutah u noći, kad su vas na vjeru klali, | ispod krvava noža u me ste gledali | i osvetu čekali. | Pod mojim skutom bjegunica Jelena u crno zavijena | udovički jeknu kraj sina nejaka: | Planino moja, planino tugo velika, | ne hraniš li, goro, u sebi junaka, | kriješ li osvjetnika?! □ Hajdučki zemani vučki u puste se klance vratili, | u moje klance jadikovce, | oko mene starca stuštenoga vi ste se, djeco, sjatili, | pred krvničkom kućom grmečko vuče zavija, | oči mi*

Najveća koncentracija slikovito-izražajnih sredstava dolazi u drugoj strofi (od ukupno 14).

Kroz tugu putnika vjetra i noći budne, nemirne, kroz oblake, pospala stada, i bijele i prozirne gudi mi pjesmu starina – | Grmeč planina: | Krajino moja, dušmanskom kuglom uzorana, vrletna oranico, seljačkim glavama zasijana, aljino crna, duboko zarezana, suzama zalivena i krvlju pokapana. | Dječico moja, brkonje stare i momci bez nausnica, | u trideset i tri zasjede rasijana, | na trideset i tri rova okušana, | kraj trideset i tri drumu ukopana. | Ej, djeco moja, ej, travo zelena, pred svakim gradom okrvavljena, čeličnom kosom pokošena (OTAC GRMEČ, 1944).

U njoj se izdvaja upotreba atributa (pridjeva/zamjenica/epiteta), češće kongruentnih tipa **pospala stada**, kao i predikatskog: **krvlju pokapana**, rjeđe nekongruentnih: **momci bez nausnica**. Mnogi pridjevi imaju vrijednost epiteta čija se stilematičnost pojačava inverzijom koja u sistemu figura ove pjesme potpuno dominira: *noći budne, nemirne*; *noći [...], bijele i prozirne*; *Krajino moja*; *aljino crna*; *dječico moja*; *djeco moja*; *brkonje stare*; *travo zelena*. U drugom dijelu strofe dolazi do nagomilavanja pasiva (10): *dušmanskom kuglom uzorana*; *seljačkim glavama zasijana*; *aljino crna*, *duboko zarezana*, *suzama zalivena i krvlju pokapana*; | *dječico moja*, [...] *u trideset i tri zasjede rasijana*, | *na trideset i tri rova okušana*, | *kraj trideset i tri drumu ukopana*. | *Ej, djeco moja, ej, travo zelena, pred svakim gradom okrvavljena*, *čeličnom kosom pokošena*. Ćopić pravi atributski okvir – s lijeve strane stavlja pridjev, u sredini imenicu, a desno oblik pasiva: *dušmanskom kuglom uzorana*; *oranico*, *seljačkim glavama zasijana*; *čeličnom kosom pokošena*. Akumu-

kresnuše munjom – | zagrmi sveti Ilija. | Čete se prosuše u gori odnjihane, | čeličnom vjerom opasane, | na mojim grudima triput zaklete, | da se nikom ne uklone s puta. | Ranjeno riknu krajiška mečka ljuta. □ Hej, dječico moja rođena, za pjesmu stvorena, | kako ste na cijevi jurišali, | kako ste pred žicama u grču padali. | (Avaj, proklete žice ukrsnice, odakle li se vučete | i moju Krajinu sapinjete!) | Moje su vas, djeco, oči gledale | i čas u suncu sijale, | a čas u ljetnjem pljusk u pjevale i plakale. □ A u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule: | Na mojim grudima krvava glava | i oči vatrom upaljene, | i blijede ruke, noge polomljene | mladosti moje iskrvavljene – | sto i tri bitke na juriš dobijene, | sto i tri staze Jutru otvorene. □ Niko vas, djeco ne može predobiti, | niko nas, djeco ne može porobiti, | snaga vaša neznana u meni se krije, | srce Krajine duboko u mojim grudima bježe. | Pa ko će planinu razoriti, | ko će saviti visove plamene, | ko li će srce skriveno pronaći, | za svakim drvetom kuca, iz svake dolje kamene. □ U pećini neznanoj junak se Nebojša budi, | momak sunčana sela, | konja mu sprema i sablju daje začarana dragana vila, | planinska vita jela... □ Iznad Krajine svečano i mirno | u suncu gorim, | čelo mi tone u nebo prozirno. (OTAC GRMEČ, 1944).

⁴⁹ [3/3] *Veliko svitanje čekam, srce mi radosno bježe, | daleko su mi djeca, jedva se mitraljez čuje, | posmrtnu košulju šije | i pobjedom se smije. □ Hej, hej, djeco, vučadi rasla u gori, | naprijed, ne stojte, naprijed! | Žestoko, rajo! Obori!* (OTAC GRMEČ, 1944).

laciju atributa prati (a) trostruko ponavljanje intencionalne kvantitete,⁵⁰ već *trideset i tri*: u *trideset i tri* zasjede rasijana, | na *trideset i tri* rova okušana, | kraj *trideset i tri* drumu ukopana i (b) personifikacija: *kroz tugu putnika vjetra i noći budne*, nemirne; *gudi* mi pjesmu starina – | *Grmeč* planina.

U trećoj strofi krioleme <vjetar> i <mečava> korespondiraju sa tri personifikacije: *Dok mi vjetrovi* [kriolema₁] *kosu češljaju* [personifikacija₁] i *grudi mečave* [kriolema₂] *biju*, | *čujem vas u daljini*, kad vaši *mitraljezi* | *posmrtno ruvo šiju* [personifikacija₂], | *krvavu sjetvu* [epitet₁] *siju* [personifikacija₃], | na me *se s brda smiju* [personifikacija₄].

Četvrta, osma, deseta i četrnaesta strofa donose apelativne konstrukcije kojima se obraća „otac“ Grmeč „svojoj“ djeci: 4. strofa – *Junački samo, djeco*, vučadi rasla u gori, | otac vas Grmeč gleda: | *Žestoko, rajo! Obori!*; 8. strofa: *Hej, dječico moja rođena*, za pjesmu stvorena, | *kako ste na cijevi jurišali*, | *kako ste pred žicama u grču padali*. | (Avaj, proklete žice ukrasnice, odakle li se vučete | i moju Krajinu sapinjet!) | *Moje su vas, djeco*, oči gledale | i čas u suncu sijale, | a čas u ljetnjem pljusk u pjevale i plakale.; 10. strofa: *Niko vas, djeco* ne može predobiti, | *niko nas, djeco* ne može porobiti, | *snaga vaša neznanana* u meni se krije, | *srce Krajine duboko* u mojim grudima bije [...]; 14. strofa: *Hej, hej, djeco*, vučadi rasla u gori, | *naprijed, ne stojte, naprijed!* | *Žestoko, rajo! Obori!*. U ostalim strofama slijedi monolog (bez ijednog vokativa) u kome planina Grmeč objedinjava odlike mrtve prirode i živoga čovjeka: (a) s moga *kamenog* dlana bistru ste rosu pili; (b) *pod mojim skutom* bjegunica Jelena [...] udovički jeknu kraj sina nejaka; hajdučki zemani vučki u puste se klance vratili, | u *moje klance jadikovce*, | *oko mene starca stuštenoga* vi ste se, *djeco*, sjatili; (c) *oči mi kresnuše munjom*; (d) hiljade ranjenika u *moj su zagrljaj* tonule; (e) na *mojim grudima* krvava glava | i oči vatrom upaljene, | i blijede ruke, noge polomljene | *mladosti moje iskrvavljene*; (f) iznad Krajine svečano i mirno | u suncu gorim, | *čelo mi tone u nebo* prozirno; (g) veliko svitanje *čekam*, *srce mi radosno bije*. I ovdje se javlja inverzija atributa: *oko mene starca stuštenoga*.

Među stilskim figurama ovdje se izdvaja anafora: (a) *Pa ko će planinu razoriti*, | *ko će* saviti visove plamene, | *ko li će* srce skriveno pronaći, | za svakim drvetom kuca, iz svake dolje kamene.; (b) *Niko vas, djeco* ne može predobiti, | *niko nas, djeco* ne može porobiti, [...]; (c) *Planino moja, planino* tugo velika, | *ne hraniš li, goro*, u sebi junaka, | *kriješ li osvetnika?!*. Epifora je rijetka: *Hej, hej, djeco*, vučadi rasla u gori, | *naprijed, ne stojte, naprijed!* Na jednom mjestu pojavljuju se digresijske zagrade: (Avaj, proklete žice ukrasnice,

⁵⁰ Pod intencionalnom kvantitetom podrazumijevamo veće mješovite brojke (npr. *trideset tri*, *pedeset sedam*, *sto/stotinu osam*, hiljadu *devet*) koje postaju ekspresivnije što se cifre povećavaju: na *mojim grudima* [...] *sto i tri* bitke na juriš dobijene, | *sto i tri* staze Jutru otvorene. Takvi sklopovi, očigledno, ne služe da se ukaže na tačnu količinu (pogotovo veću), već da se stvori efekat. Čopić ih veoma često uvodi u poeziju.

odakle li se vučete | i moju Krajinu sapinjete!) i grafostilem u obliku velikog početnog slova zajedničke imenice: *sto i tri staze Jutru otvorene*.

U sistemu tropa ističu se metafore. Pored već navedenih tu su i ovakve: vi ste [moja djeco] *jesenja svitanja mijesili*; čete *se prosuše u gori odnjihane*; proklete žice *ukrsnice*, odakle li *se vučete* | i moju Krajinu *sapinjete*; hiljade ranjenika u moj su zagrljaj *tonule*; na mojim grudima krvava glava | i oči vatrom *upaljene*. Pjesma nudi omiljeno Ćopićevo slikovito sredstvo – zoometaforu i to plus metaforu: *djeca, vučad rasla u gori; grmečko vuče; pred krvničkom kućom grmečko vuče zavija*. Postoji niz sinegdoha: *ispod krvava noža u me ste gledali; jedva se mitraljez čuje, | posmrtnu košulju šije | i pobjedom se smije*, epiteta: *oblačno ćutah u noći; čete čeličnom vjerom opasane*, između ostalog, personifikacijskih: *u večeri klonule; mitraljez se pobjedom smije; mladost moja iskrvavljena*. Rijetke su antiteze: *moje su oči [...] čas u suncu sijale, | a čas u ljetnjem pljusk*u i *pjevale i plakale* i metonimije: *hej, dječico moja rođena, za pjesmu stvorena, | kako ste na cijevi jurišali*.

Raznovrsnost se postiže sinonimskim parovima tipa *planina* – *gora*: (a) *Grmeč planina; planino moja, planino tugo velika; ko će planinu razoriti; planinska vita jeta*, (b) *vučad rasla u gori* (dva puta); *ne hraniš li, goro, u sebi junaka; čete se prosuše u gori odnjihane*. U ovoj pjesmi Ćopić primjenjuje još jedan omiljeni postupak – kvantifikaciju: *u sto ste smrti bili, | i hiljadu blatnih noći izgazili; čete [...] na mojim grudima tripot zaklete, | da se nikom ne uklone s puta; u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule*. Koristi se folklorizacija uvođenjem motiva iz narodne poezije (*vila*) i epskih epiteta (*vita jela*): *U pećini neznanom junak se Nebojša budi, | momak sunčana sela, | konja mu sprema i sablju daje začarana dragana vila, | planinska vita jela...*

22. Pjesma NA PETROVAČKOJ CESTI⁵¹ (1944) posvećena pogibiji sedmogodišnje Marije od avionskih bombi odlikuje se dvostrukim kriolizom – ekstrakrio-

⁵¹ *Na cesti Petrovačkoj izbjeglice | i trista djece u koloni, | nad cestom kruže grabljive ptice – | tuđinski avioni. | Po kamenjaru osnižeženom | čelična kiša zvoni... | U snijegu mrtva Marija, | mamina kćerka jedina, | bilo joj je sedam godina. | Tri dana snijeg je gazila | i posrnula stotinu puta, | suknju je imala ni kratku ni dugu | i prsluk malen, premalen, | a povrh svega kabanica | beskrajnih rukava, široka, žuta, | od starog oćevog kaputa. | Ponekad mala plakala, | a sad se opet smijala | i vesela bila, | kad bi je mati tješila: | Još samo malo, rođena, | pa ćemo vidjeti Petrovac, | a to je varoš golema, | tu ima i vatre i ljeba | i kuća – do samoga neba. | Radovala se djevojčica | i vatri i gradu neviđenom, | a sada leži, sićušna kao ptica, | na cesti Petrovačkoj, na cesti skrnavljenoj. | Oči gledaju širom, al sjaja u njima nema, | sa mrtvih usana male optužba teče nijema. | O, strašna ptico, ti si me ubila, | a što sam ti kriva bila? | Sedam sam godina imala, | ni mrava nisam zgazila; | tako sam malo živjela, | i tako malo vidjela | a svemu sam se divila. | Bila sam bezbrižni leptir, a ti me pokosi, ptico, | ti mi ugasi zjene, | polomi ručice moje od gladi otežale, od zime ukoćene... | Optužbu diže*

lizmom (hladnoćom u prirodi) i parakriolizmom (hladnoćom zbog pogibije djevojčice).⁵² Markeri prirodne hladnoće su osniježeni kamenjar, snijeg u kome leži mrtva Marija (*u okrvavljenom snijegu na Petrovačkoj cesti*), zima i ručice malene ukočene od zime. Motiv snijega dolazi na početku pjesme (*Po kamenjaru osniježenom | čelična kiša zvoni... | U snijegu mrtva Marija, | mamina kćerka jedina, | bilo joj je sedam godina. | Tri dana snijeg je gazila | i posrnula stotinu puta*), u njenoj sredini (*Optužbu diže dijete, zgrčenih sićušnih pesti, | u okrvavljenom snijegu na Petrovačkoj cesti...*) i na samome kraju (*Optužbu vapije dijete, stisnutih modrih pesti, | u krvi i snijegu na | Petrovačkoj cesti*). Prije nego što je stigla na cestu petrovačku djevojčica je čitavu zimsku noć gazila po planini kojoj se i obraća: *Planino moja visoka, planino ponosna, mila, | tek sam sedam godina imala | i tek sam putom prohodala, | a tebe sam u zimskoj noći pregazila*. U takvom kriolskom ambijentu nastaju kalidemske želje – žudnja za toplinom, vatrom: *Radovala se djevojčica | i vatri i gradu neviđenom [...]*. Čopić se, pored male Marije, umjetnički koncentriše na ubice – avione koje naziva *grabljivim pticama* (minus zoometafora), koju (što se rijetko dešava) direktno objašnjava: *Na cesti Petrovačkoj izbjeglice | i trista djece u koloni, | nad cestom kruže grabljive ptice – | tuđinski avioni*. Na druga dva mjesta primjenjuje se jednina: (a) *O, strašna ptico, ti si me ubila, | a što sam ti kriva bila?* (b) *Bila sam bezbrižni leptir, a ti me pokosi, ptico, | ti mi ugasi zjene, | polomi ručice moje od gladi otežale, od zime ukočene...* da bi se na kraju pjesnik ponovo vratio množini pojačanoj trostrukim epitetom: *Tuđinske ptice, gvozdene, nemile, | nad Grmečom su našim letile*. Čopić paralelno uvodi plus zoometaforu i to za djevojčicu koja sebe vidi kao leptiricu: *Bila sam bezbrižni leptir, a ti me pokosi, ptico, [...]*

I ovdje Čopić ulančava kvantifikaciju u obliku kontrasta *tri – sto* (*Tri dana snijeg je gazila | i posrnula stotinu puta*). On potencira da je Marija imala svega sedam godina: (a) *U snijegu mrtva Marija, | mamina kćerka jedina, | bilo joj je sedam godina.*; (b) *Sedam sam godina imala, | ni mrava nisam zgazila; | tako sam malo živjela, | i tako malo vidjela | a svemu sam se divila.*;

dijete, zgrčenih sićušnih pesti, | u okrvavljenom snijegu na Petrovačkoj cesti... | Tuđinski ljudi krvavi | kuću su našu spalili, | djetinjstvo su mi ukrali. | Tuđinske ptice, gvozdene, nemile, | nad Grmečom su našim letile. | Planino moja visoka, planino ponosna, mila, | tek sam sedam godina imala | i tek sam putom prohodala, | a tebe sam u zimskoj noći pregazila. | Smrači se, rođena goro, i na sve naše puti | pošalji sinove svoje i osvetnike ljute. | Osveti moje noge izranjene | i jutra gladna isplakana | i ruke modre i smrznute. | Zagrm, tata, iz velikog topa, | pomlati tuđe gadove, | zabubnjaj, braco, iz mitraljeza | mrtva te sestra zove... | Optužbu vapije dijete, stisnutih modrih pesti, | u krvi i snijegu na | Petrovačkoj cesti. (NA PETROVAČKOJ CESTI, 1944).

⁵² Pjesma djeluje potresno i dramatično, a njen kraj, poziv na osvetu, podsjeća na Kulenovićeve stihove STOJANKA MAJKA KNEŽPOLJKA i pjesmu Desanke Maksimović KRVAVA BAJKA (Marjanović 1988: 60).

(c) *Planino moja visoka, planino ponosna, mila, | tek sam **sedam godina** imala | i tek sam putom prohodala, | a tebe sam u zimskoj noći pregazila.*

Među upečatljivim slikama izdvaja se opis Marijine odjeće u kojoj se gradacijski ističu dimenzije: neutralne (suknje), uvećane (prsluka) i maksimalne (kabanice): [...] ***suknju** je imala ni kratku ni dugu | i **prsluk** malen, premalen, | a povrh svega **kabanica** | beskrajnih rukava, široka, žuta, | od starog očevog kaputa.* Ekspresivnost iskaza pojačava se upotrebom krnjeg perfekta: *Ponekad mala **plakala**, | a sad **se** opet **smijala** | i vesela **bila*** [...]. Među naj-snažnije epitete, praćene zvučnom nijansom, spada ***čelična** kiša koja zvoni.* U pjesmi ne postoji podjela na strofe.

23. Pjesma MARIJA NA PRKOSIMA⁵³ (1945) ima 12 strofa (s uvodnim precedentim tekstom: *Narodni heroj Matija Bursać s Kamenice, smrtno ranjena zauzimajući treći bunker na Prkosima, umrla je s pjesmom na usnama.*) koje čine pet kompozicionih karika: apelativne – 1. i 2. strofa, odrične – 3. i 4. strofa, prostorne – 5. strofa, tergeminusne – 6, 7, 8. i 9. strofa, finalne – 10, 11. i

⁵³ Narodni heroj Matija Bursać s Kamenice, smrtno ranjena zauzimajući treći bunker na Prkosima, umrla je s pjesmom na usnama. □ *Uno, djevojko iz djetinjske bajke | zapljuskuj zapjeni zašumori meni | o ponosnoj tuzi Marijine majke... | A ti, vjetro s gore, oglasi se jače | da čujem srca što osvetu kuju, | i svake noći burnije se čuju, | srca drugova s moje Klekovače.* □ *O. tebi pjevam, Marijo s Kamenice | djevojko-ratniče iz bataljona, | što si pod titovku svila pletenice | i srcem krenula protiv betona.* □ *Neću da pjevam o Mariji čobanici, | o skoku s kamena na kamen | o ptici pastirci, | o prvoj rumenoj u vezu žici. | Ni o njenoj suzi, kad se zorom kradu | | i žurne bježe ka Drvaru gradu, | Kameničani, radnici u „Šipadu“.* □ *Prećutaću o ruvu djevojačkom, | i kako tužno miri dunja žuta, | a dragi suđeni, još neviđeni, | često se priviđa na okrajku puta.* □ *Sad vidim Prkose, brdo vjetrometno, | njihovo gnijezdo u našem kraju, | i vidim Mariju na položaju, | u njihove loge u svitanje rano, | polje – osinjacima posijano.* □ * □ *Tripot je munja kroz noć zasijala, | tripot je Marija jurišala.* □ *Kad je na prvi bunker udarala, | u sijevanju koje život briše, | selo je svoje u ognju gledala | i stada bijela kojih nema više, | čula je starca gdje iz jame zbori | i plač matere s djetetom u gori.* □ *A kad je na drugi bunker jurišala, | ugleda mrtve staze ispod Brine | i pepelišta umjesto Drvara | i zgrčene u vatri mašine. | Vidje: kolona, tamna i nijema | bdi je nad gradom koga više nema.* □ *A kad na treći bunker nastupila, | smrt je šinula iz tamna gnijezda | i sokolici polomila krila – | nad Kamenicom se otkinula zvijezda.* □ *Posljednje svitanje gledaju oči, | i zadnja pjesma iz srca se toči. | Zapjeva o svome prvom Ilinjdanu | kada je sveto breme ponijela, | poklonila mu mladost ko draganu, | kako je u zoru oštre i smrznute, | novorođenče drago, Domovinu, | stezala na grudi netaknute, | i često joj pjevala Partizanku, | čeličnu i rosnu uspavanku.* □ *Marija, zvijezdom obasjana mati, | dok nad njom smrtna zgušnjava se tama, | osmijehom posljednjim ratnike prati, | odniše joj dijete na rukama, | u srcu nošeno, u krvi rođeno, | i kroz trista vatara proneseno.* □ *Ide brigada, nosi Domovinu | i dijete raste, čarobna bajka, | nad njime nevidljivo Marija bdi je | i diše toplinom – djevojka i majka (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945).*

12. strofa. U prvoj apelativnoj strofi autor se obraća Uni koju naziva *djevojkom iz djetinjske bajke* [personifikacija₁]

24. Sintagma *drvarska lokomotiva* iz naslova PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI (1944) nagovještava dva centralna motiva – lokomotivu i Drvar (prva riječ javlja se 10 puta, druga 11). Oba se motiva strukturiraju po cik-cak sistemu. U prve četiri strofe isključivo dolazi lokomotiva, koja se onda smjenjuje sa Drvarom. Motiv lokomotive ima dvije aksiološke vrijednosti u dva različita perioda: (1) kada je okupator osvojio Drvar i njime vladao, ona je služila tuđinu pa je autoru odbojna i mrska, (2) kada je došlo oslobođenje, pjesnik je sa radošću prima. Kao osnovno sredstvo za izražavanje obiju pozicija služi šestostruka vokativska anafora [anaf],⁵⁴ kombinovana sa metaforско-epitetskom sintagmom [metaf-epit] inverzijskog karaktera:

Strofa 1: **Lokomotivo** [anaf₁], | **zvijeri** [metaf₁] čelična [epit₁], | **jamo** [metaf₂] paklena [epit₂], | **strašilo** [metaf₃] ognjeno [epit₃], brzonogo [epit₄], | *tebi sam robovao*, | *tu sam gorio* [metaf₄], | *s tobom sam život svezao*.

Strofa 2: **Lokomotivo** [anaf₂], | **zmaju** [metaf₅] šestokrili [epit₅], | *tuđinski slugo* [metaf₆] nemili [epit₇], | *gorom si roblje grabio*, | *djevojke tanane*, | *tanane, vite im strukove vezao*, | *u pećine vodio bezdane*. | *Jelike, nesrećne djevojke*.

Strofa 3: **Lokomotivo** [anaf₃], | **dragano** [metaf₇] nevoljena [epit₈], | *momku tuđincu namijenjena* [epit₉], | *ja sam od tebe u goru pobjegao*, | *sve sam ti puteve zatvorio*, | *zasjedu sam ti postavio*, | **svatove** [metaf₈] *sam ti u gori dočekao*. | *Dragano, dragano*, | **lokomotivo** [anaf₄] | **srce** [metaf₉] užareno [epit₁₀], | *ja sam te na nož* [sinegdoha₁] *oteo*, | *na Iljindan te slobodno užegao* | *i novim tračnicama povezao*.

U strofi 9 nestaje metaforско-epitetska sintagma uz *lokomotivu*:

O, lokomotivo, [anaf₄] | *šume nam trepere pune jela*, | *U šumi dršću vita tijela*, | *tuđinče nesiti, tuđinče nesiti*, | *nikad ih nećeš zagrliti*.

a onda u 11. strofi slijedi trostruka metafora:

Lokomotivo [anaf₅], | **munjama** [metaf₁₀] *siječeš tmine*, | *uz tutanj gutaš daljine* [metaf₁₁], | čelična [epit₁₁] **pjesma točkova zvoni** [metaf₁₂] | *kolosjecima Domovine*.

da bi se u 13. strofi ponovo pojavila metaforско-epitetska sintagma:

⁵⁴ Anafora se javlja i na početku pojedinih sintagmi: *Oj-hoj, veselo, druže*, | *veselo idemo, veselo vozimo*. Jednom se izraz pojačava mezoforom – ponavljanjem lične zamjenice *ti* u sredini stiha: *Lokomotivo*, | *dragano nevoljena*, | *momku tuđincu namijenjena*, | *ja sam od tebe u goru pobjegao*, | *sve sam ti puteve zatvorio*, | *zasjedu sam ti postavio*, | *svatove sam ti u gori dočekao*. | *Dragano, dragano*, | *lokomotivo* | *srce užareno*, | *ja sam te na nož oteo*, | *na Iljindan te slobodno užegao* | *i novim tračnicama povezao*.

Lokomotivo [anaf₆], | *srce* [metaf₁₃] *razdragano* [epit₁₂] | *druže* [metaf₁₁] *plemeniti* [epit₁₃], | *svečanim korakom pobjednika*, | *lagano, lagano*, | *opet ćemo se u Drvar vratiti*. | *Na tvom će čelu* [personifikacija₁] *pobjeda vijoriti* [metaf₁₄].

Drugi jači umjetnički postupak jeste (tautološko) uparivanje (ponavljanje) istih riječi: *djevojke tanane*, | *tanane*, *vite im strukove vezao*; *dragano, dragano*, | *lokomotivo*; *jurimo, jurimo*; *zajedno gorimo, zajedno gorimo*; *tuđinče nesiti, tuđinče nesiti*; *rastemo, rastemo*; *lagano, lagano*, | *opet ćemo se u Drvar vratiti*. To udvajanje ponekad zahvata čitavu prostu rečenicu: *Drvar je buktinja*, | *Drvar je buktinja*!

Suštinska odlika ovoga teksta je kalidemizam: motiv toplote izražava se pridjevima (*plameni, ognjeni, pakleni, užareni*): *plamena zora*; *jureći na plamennoj lokomotivi*, *strašilo ognjeno*; *stroj ognjeni vozimo*; *jamo paklena*; *srce užareno*, ličnim glagolskim oblicima (*grijati, paliti, žeći*): *tu sam gorio*; *zajedno gorimo* (dva puta); *iskrama Krajinu palimo*; *na Iljindan te slobodno užegao*; *žeže nas posmrtna svijeca Drvara*, pasivom (od glagola *spepeliti*: *Drvar je spepeljen* (tri puta) i imenicama (*buktinja, pepelište, zgarište, munja*): *Drvar je buktinja* (dva puta); *nisi se nadao buktinji ovoj*; *na pepelištu tuđih sjena*; *na zgarištima*; *munjama siječeš tmine*.

I u ovoj pjesmi pojavljuju se minus zoometafore – *zvijer čelična* (lokomotiva); *tuđinče, zmijo krvopijo* i mitološka bića – *zmaj šestokrili* (lokomotiva). U stihovima o *planini* (Grmeč) javlja se samo njen sinonim *gora*: *Lokomotivo*, | *zmaju šestokrili*, | *tuđinski slugo nemili*, | *gorom si roblje grabio*; *Lokomotivo*, [...] *ja sam od tebe u goru pobjegao*. [...] *svatove sam ti u gori dočekao*. Pjesnik tri puta koristi epitet *čelični*: *zvijer čelična*; *kuća čeličnog jauka*, *čelična pjesma točkova*.

25. Pogibija borca sa imenom daje se u pjesmama: TUGOVANJE MAJKE NA SINOM ORLOM (1944), RAZGOVOR S ČETOM (1945) – Radoja, BALADA O ZDRAVKU PROLETARU (1944).

26. Motiv ljubavi dolazi u nizu pjesama. To su, prije, svega: ČOBANICA (1977), DRUGAR VJERNI (1971), OJ, ĐEVOJKO, DRAGAJ DUŠO MOJA... (1947), OJ, VITA JELO ZELENA (1945), OMLADINKA MARA (1942), MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPPE (1971), MARGITA DJEVOJKA (1947), POKLON BARJAKTARA (1947), PROLJEĆE (1971), PRIČA O IZGUBLJENOJ (1947), PASTIRICA STADO OSTAVILA (1947), RASTANAK SA DRUGARICOM (1945), SVADBENA PJESMA (1947), SVAŠTARA (1971), VESELA ŽENICA (1978) i dr.

27. Ćopićeva najljepša ljubavna pjesma je MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPPE (1971).⁵⁵ To je, istovremeno, jedna od najliričnijih Ćopićevih pjesama sjećanja.

⁵⁵ *Bilo mi je dvanaest godina*, | *prvi put sam sišao do grada* | *iz mog sela, tihog i dalekog*, | *kad susretoh tebe iznenada*. | *Eh, dječake uspomene glupe!* | *Mala moja iz Bosanske Kruppe!* □ *Jesi li me spazila il' nisi*, | *zbunjenoga seoskoga đaka*, | *svjetlokosog i očiju plavih*, | *u oklopu novih opanaka*, | *kako zija u izloge skupe?* | *Mala moja iz Bosanske Kruppe!* □ *Naišla si kao lak oblačak*, | *tvoj me pogled za tren obeznani*, | *zabo-*

Ovaj tekst spada takođe u lajtmotivsku poeziju: stih *Mala moja iz Bosanske Krupe* provlači se, počev od naslova, kroz sve strofe (njih šest) obrazujući snažnu stilsku figuru – epiforu.⁵⁶ Pjesma isto tako spada u rimovanu i deseteračku poeziju. Budući da se autor obraća djevojci iz djetinjstva, pjesma se može svrstati i u apelativnu poeziju (poeziju obraćanja), tako karakterističnu za Čopića.

Ljubavne pjesme pišu se obično/najčešće u ranoj mladosti. Ova je, međutim, nastala u kasnim godinama: pjesnik je imao 57 godina kada se vratio u 12. godinu (1926), u gimnazijske dane, a napisana/objavljena je tek 1976, desetak godina prije autorove smrti. Tekst isijava snažan emocionalni naboj, veliku nostalgiju i žal za ranom mladošću. U njoj se iznose *dječake uspomene glupe* na djevojku bezimenu ali topografski lociranu: iz *Bosanske Krupe*.⁵⁷

I dok se lajtmotiv, taj most koji spaja sve dijelove teksta, smješta uvijek na ultimu (u posljednji stih strofe), misao koja dolazi u penultimi (preposljednjem stihu, ispred lajtmotiva) potencira se uskliknom intonacijom (dva puta): *Eh, dječake uspomene glupe!* (prva strofa), *Ej, godine, nemjerljive, skupe!* (šesta strofa), pitanjem (dva puta) – jednom direktnim: *Jesi li me spazila il' nisi [...]* (druga strofa), drugi indirektnim: *ta sjećanja mogu l' da se kupe* (peta strofa), poređenjem: *iznevjerih poput sablje tupe* (treća strofa) i tikonstatacijom: *lebdila si ispred dačke klupe*: (četvrta strofa).

U pjesmi postoje dva aktera – jedan je On (autor), drugi je Ona (djevojka iz Bosanske Krupe), ali je faktički samo jedan agens (vršilac radnje) – On.

ravih ime i očinstvo, | kako mi se zovu ukućani. | Iznevjerih poput sablje tupe. | Mala moja iz Bosanske Krupe! □ Tekli tako gimnazijski dani, | uspomena na te ne ocvala, | modra Una u proljetnje noći | tvoje mi je ime šaputala. | Lebdila si ispred dačke klupe, | mala moja iz Bosanske Krupe! □ Brzo minu naše đakovanje, | lagan leptir sa krilima zlatnim, | ipak tebe u srcu sačuvah | kroz sve bure u danima ratnim. | Ta sjećanja mogu l' da se kupe, | mala moja iz Bosanske Krupe! □ Sad je kasno, već mi kosa sijedi, | gledam Unu, čuti kao nijema, | zalud lutam ulicama znanim, | sve je pusto, tebe više nema. | Ej, godine, nemjerljive, skupe! | Zbogom, mala, iz Bosanske Krupe! (MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPA, 1971).

⁵⁶ Ni u jednoj drugoj Čopićevoj pjesmi naslov ne nastupa kao lajtmotiv.

⁵⁷ Motiv Bosanske Krupe javlja se i u pjesmi TUŽNI HARAMBAŠA (1971): *Krupa, labud, na Uni raskriljen, | to je bila tužna sredokrača: | pola puta hoda od Hašana | i toliko isto do Bihaća. ♦ Tako uvijek, u Bosanskoj Krupi, | pokraj Une, kao na granici, | ja ostavljam četu uspomena | tu mi ginu moji kopljanici. ♦ Teku ljeta, godine umorne | i sjećanje na djetinjstvo tupi, | evo opet vodenica sivih, | ponovo sam u Bosanskoj Krupi*. Ovo se mjesto manje spominje u drugim pjesmama: *Krunio je jutro biserna, rosna | pred vratima Krupe* (KOLJEVKA, 1944). ♦ *Proljeće je, zeleno i ludo, blista, zuji, podigla se buna, a ja sjedim nad školskim zadatkom, i rješavam nešto iz računa: za koliko, pokaži se, Brane, prede putnik od Krupe do Sane?* (PUTNIK, 1971). ♦ *Fašisti iz Krupe vire | na kukuruze i krumpire* (RAPORT GRMEČKIH PARTIZANA, 1941).

Imamo, dakle, izraziti direstatski disbalans – On je aktivan (u sjećanju), Ona je potpuno pasivna. I ne samo to: o njoj se ništa ne zna, osim da je iz Bosanske Krupe. Ne zna joj se ime,⁵⁸ ne zna se kako je izgledala, kako se oblačila, koliko je (i da li je uopšte) bila lijepa, duhovno i tjelesno, kako je govorila... niti kakav je imala odnos prema njemu (pozitivno refleksivan, negativno refleksivan ili neutralan). Ćopićeva djevojka iz Krupe je nijema, kao što je nijema i sama Una (izuzev kada „šapće“ ime „male iz Bosanske Krupe“), Ona se ne kreće, Ona lebdi i leluja kao sjenka iz daleke prošlosti, Ona je nevidljiva. Radi se o pasivnom liku koji budi jake emocije. Autor ne daje ni odgovore na pitanja koje postavlja: *Jesi li me spazila il' nisi, | zbunjenoga seoskoga đaka, | svjetlo-kosog i očiju plavih, | u oklopu novih opanaka, | kako zija u izloge skupe?* I ta blaga mistifikacija pojačava emfatičnost teksta. Iskazom na kraju *Sad je kasno* ne eksplicira se za šta je to kasno, ali nastavak *već mi kosa sijedi* sugešire da je u pitanju čežnja za neostvarenom ljubavlju (u poznim godinama ne može se ništa izmijeniti, popraviti, već samo žaliti). Ćopiću nije bio cilj da se koncentriše na izvor zaljubljenosti, on je želio da izbaci iz sebe sjećanja na djevojku iz proljeća svoje mladosti u jeseni svoga života. U tekstu se ne radi samo o pravcu u jednome smjeru (On → Ona), u njoj ne samo da nema povratnog refleksivnog odnosa (Ona → On) nego nema ni pravog spajajućeg Mi (Ja i Ti), već voluntativnog. Čitalac ne doznaje ništa o tome kakva je taj odnos bio, ali

⁵⁸ U drugim ljubavnim pjesmama djevojka se eksplicira – to je Zora: **Jedan pogled Zorinih očiju** | *zamrači mi cijelu gimnaziju* (PROLJEĆE, 1971) ♦ *Oko srca raste barikada, | zarobljen sam, ne mogu da dišem, | pa se pera, poput koplja, mašam | i, zanesen, prvu pjesmu pišem. | Stih iznikne, iza njega Zora, | bez nje nema pravog odgovora.* (PROLJEĆE, 1971).

Da bi mala iz Bosanske Krupe mogla biti Zora, dosta sugerišu stihovi: **Osta Zora, moja ljubav tajna**, u kućici, s druge strane Une (RASTANAK, 1971). ♦ *Odoh kroz noć, punu kreketanja, | (žabe su me pratile u horu!) | i na zidu, blizu kuće njene, | zapiš'o sam „Branko voli Zoru...“ | I danas me uvijek boli duša, | kad se gdje god javi kreketuša* (RASTANAK, 1971) kao i pjesma SVAŠTARA (1971), koja ima dva dijela sa istom brojem strofa (po tri): u prvom nema Zore, u drugom ona je dominantni motiv u četvrtoj strofi: *U svaštari, u mojoj šarenki, | od prvoga reda odozgora, | sjedila je, kao na prijestolju, | moja krasna, jedinstvena Zora. | Ona, ona... svuda k'o u bajci, | a tek pri dnu: „Nisam piš'o majci.“, u petoj ona ga „neutrališe“ drugim momkom (sa asocijativno-ironičnim imenom: Mićom Nakaradom): A kasnije, oblak za oblakom, | pisao sam s neskrivenim jedom: | „Ovaj život nevjera je sama, | Zora šeta s Mićom Nakaradom.“* (SVAŠTARA, 1971), u šestoj on nju „neutrališe“ drugim djevojkama – prvo Angelinom, a onda povećim brojem (desetina): *Godina se za godinom niže, | niču nova obećanja sveta, | dok odjednom, zar se i to nađe: | „Ovo mi je djevojka deseta!“ | Kako tada, tako i ostade, | srce moje svaštara postade.*

U nizu pjesama Zora nije ona iz pjesme MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPA: *seka Zora s Prnjavora* (RUSKOJ BRAĆI MI ZA DAR OSVAJAMO GRAD BUKVAR, 1945), *Naprijed, Zoro, skoči, Simo! | S proljećem se takmičimo!* (NAŠE PROLJEĆE, 1948).

stih *Jesi li me spazila il' nisi* ukazuje na to da je to bila jednosmjerna mlada-laćka zaljubljenost (On → Ona) koja se nije ostvarila, bar onako kako bi to njega zadovoljilo. Autoru preostaju samo sjećanja. Još nešto nedostaje – pejzaž. Tu je doduše rijeka Una, oko koje se sve dešava, ali izostaje prenošenje emocija na okruženje, tako karakteristično za ljubavnu poeziju. Ćopićevo pejzažiranje svodi se na škrte iskaze tipa: *selo, tiho i daleko; ulice znane; modra Una; proljetne noći* i poređenje: *Una ćuti kao nijema; naišla si kao lak oblak*.

Što se tiče okvira poetske slike, radi se o izrazitom prostoru i vremenu sjećanja (memorijski hronotop). Pjesma nudi kompleks prostorâ i vremena (hronotop). Prva i peta strofa donose kretanje: u prvoj iz sela u grad, u petoj iz rodnog kraja u neimenovani prostor rata, a ostale strofe odišu statikom koju daju školski prostor, prostor razreda (četvrta strofa) i prostor grada (šesta strofa). Svi oni obrazuju hronotop sjećanja (H) koji ima dio koga se autor sjeća (H₁) i dio u kome se autor sjeća (H₂). H₁ (hronotop koga se autor sjeća) prostire se od prve do pete strofe i čini ga prostor grada, prostor Une, prostor razreda, prostor rata, dok se H₂ (hronotop u kome se autor sjeća) pojavljuje tek/samo u šestoj strofi nudeći jedan prostor: Unu i grad na njoj. Rijeka je po svojoj prirodi dinamički fenomen, međutim, ona u ovoj pjesmi ne protiče, već protiče samo vrijeme (*tekli tako gimnazijski dani; brzo minu naše đakovanje*), ona se čak i ne čuje, već *ćuti kao nijema*. Una je prekidala tišinu samo kada je ime ove djevojke *šaputala* (personifikacija). Kretanje po prostoru izgleda ovako: selo → grad, prostor Une → neprostor Une, prostor Une → prostor rata, lutanje po prostoru Une. Najужи prostor je krug oko đačke klupe, a najširi prostor rata. U hronotopu nema vertikale (recimo, neba, zvijezda, mjeseca, tako čestih u ljubavnoj poeziji).

Vremenski okvir pravi prva i šesta strofa: u prvoj saznajemo da je On imao dvanaest godina, a u šestoj da sjećanja na tu godinu dolaze u kasno doba (računanjem dobija se 57. godina), ali metonimijski/sinegdoški iskazanoj: *Sad je kasno, već mi kosa sijedi*. I to nije jedini minus H₂: u njemu je sve pusto. Ta praznina dolazi zbog toga što nje [male iz Bosanske Krupe] *više nema*. Od prve do četvrte strofe pjesnik daje taj prostor kao statiku, dok se u petoj iz toga prostora vrši izmještanje u prostor rata, a u šestoj Ćopić se vraća na početni hronotop. Dakle, imamo situaciju u kojoj identični prostor ima različite narativne vrijednosti: u strofama od prve do pete to je hronotop koji motiviše, koji izaziva sjećanja (H₁), a u šestoj strofi to je hronotop u kome se generišu i opisuju sjećanja (H₂). To znači da su H₁ i H₂ isti prostor sa različitim vremenima: H₁ je vrijeme dešavanja, a H₂ vrijeme sjećanja. Kada je u pitanju vrijeme kretanja, radi se o dvostrukom vraćanju: autor retrospektira djetinjstvo (odlazi u ranu mladost) i pod starost stiže u prostor prošlosti. H₁ je objekat, motivator sjećanja, a H₂ je vrijeme realizacije sjećanja o H₁. Hronotop Une je vrijeme reinkarnirane prošlosti (12. godine života) i vrijeme preplitanja sa sadašnjošću (vrijeme povratka u 12. godinu i pripovijedanja u 57. godini). Time što H₁ stupa u interakciju sa H₂ otvara se prostor za interakciju dvaju vremenskih planova – prošlosti i sadašnjosti (bez budućnosti). Iako

prošlost zauzima najveći dio prostora (1–5 strofa), a sadašnjosti je ostavljena samo šesta strofa, njihovi formalni nosioci (glagolski oblici) gotovo da su jednako raspoređeni: preteritalne forme 13 puta, prezentske forme 11 puta. Postoji takođe ravnoteža između oblika prošlosti jer se harmonično nudi perfekt (6): *bilo mi je dvanaest godina; prvi put sam sišao do grada; jesi li me spazila il' nisi; naišla si kao lak oblačak; tvoje mi je ime šaputala; lebdila si ispred dačke klupe*, aorist (6), kojim pjesnik iskazuje trenutačnost i brzinu radnje: *kad susretoh tebe iznenada; tvoj me pogled na tren obeznani; zaboravih ime i očinstvo; iznevjerih poput sablje tupe; brzo minu naše đakovanje, ipak tebe u srcu sačuvah*) i krnji perfekt (1), kojim se potencira kontinuitet vremenskog procesa: *tekli tako gimnazijski dani*. Kazivanje otvara perfekt za oznaku udaljene prošlosti: *Bilo mi je dvanaest godina [...]*. Takvo inicijalno prošlo vrijeme nije tipično za Ćopićev poetski način izražavanja i nalazimo ga samo u nekoliko pjesama: *Bilo je veče, jesenje, tužno* (SNIJEG I RUDARI, 948), *Živjeli tako, veoma davno* (HRAST I TRN, 1946), *Stigla zima* (MOJ KUMAŠIN, 1977), *Zatekli me na drvetu* (MAMIN I DJEDOV DJEČAK, 1977), kao što ne nalazimo ni druge glagolske oblike tipa prezenta: *Žuri se mlado i staro* (VAŠAR U STRMOGLAVCU, 1954). Perfekt potpuno nestaje iz pete i šeste strofe. Sadašnjost izražava prezent (11): *kako zija u izloge skupe; kako mi se zovu ukućani; mogu l' da se kupe*. On se najviše daje u posljednjoj strofi (7), a kao dodatno sredstvo isticanja sadašnjosti služi prilog *sad*: *Sad je kasno, već mi kosa sijedi, | gledam Unu, čuti kao nijema, | zalud lutam ulicama znanim, | sve je pusto, tebe više nema*. Pjesma je specifična po tome što njene prve strofe (kao udarna mjesta, zajedno sa finalnim) otvaraju glagolski oblici (1. *Bilo mi je*; 2. *Jesi li me spazila il' nisi*; 3. *Naišla si; kao lak oblačak*, 4. *Teku tako gimnazijski dani*). Taj anaforski dinamizam nastavljen je i u preostalim strofama ali spojem priloga i glagola: 5. *Brzo minu naše đakovanje*; 6. *Sad je kasno*. Na dva mjesta sjećanja prati uzvik *ej* koji pojačava žal za mladošću: *Ej, dječake uspomene glupe!; Ej, godine, nemjerljive, skupe!* Tekst završava interjekcijski obogaćen oproštajni lajtmotiv: *Zbogom, mala iz Bosanske Krupe!*.

Budući da ovi stihovi predstavljaju poeziju sjećanja,⁵⁹ nije neobično da se ona ekspliciraju na tri mjesta – jednom u eksklamacijskom stihu: *Eh, dječake uspomene glupe!*, drugi put u obliku indirektnog (retoričkog) pitanja: *Ta sjećanja mogu l' da se kupe*, a treći kao fitometafora: *uspomena na te ne ocvala*.

Ova se pjesma uklapa i u apelativnu poeziju.⁶⁰

⁵⁹ U Ćopićevu poeziju sjećanja, pored ove pjesme, spadaju: MAGRITA DJEVOJKA (1947), POVRATAK BJEGUNCA (1947), PRIČA O IZGULJENOJ (194), OŽIVLJENO DJETINJSTVO (1947), KOD STAROG MLINA (194), PRIČA O PALOM DJEČAKU (1958), NA OBALI UNE (1971), RĐAVO ORUŽJE (1971), TUŽNI HARAMBAŠA (1971), PUTNIK (1971).

⁶⁰ Kod Ćopića niz stihovnih tekstova ima u naslovu obraćanje: (a) direktno – SVI POD KREVET, GASI LAMPE (1961), DRAGI MOJ PIONIRČIĆU (1948), KUDA ČEŠ, MESEČE (1955), OD

Među stilskim figurama izdvaja se inverzija, tačnije pomjeranje u redu dvaju atributa, linearna modifikacija biatribucije (7). To se, prije svega, odnosi na dvostruki kongruentni atribut. Za takvo variranje postoje tri mogućnosti: **(a)** da se ostavi normalni red, koji ne donosi nikakvu ekspresiju: **a₁-a₂-B**, gdje su **a₁** i **a₂** pridjevi/atributi, a **B** imenica, što Ćopić radi na jednome mjestu: **zbunjenoga seoskoga đaka**. Narušavanjem redoslijeda postiže se stilski efekat. To autor realizuje primjenom dvaju postupaka: **(a)** smještanjem atributâ lijevo i desno od imenice: **a₁-B-a₂ – dječačke uspomene glupe**; **(b)** smještanjem atributâ iza imenice, u postpoziciju: **B-a₁a₂ – iz mog sela, tihog i dalekog; ej, godine, nemjerljive, skupe**. Takva kombinacija dolazi u obliku spoja kongruentnog atributa (**a₁**) i nekongruentnog atributa (**a₂**), čije se emfatično izdvajanje dodatno pojačava uvođenjem zapete iza imenice (**B**): **lagan [a₁] leptir [B] sa krilima zlatnim [a₂]**.

Metafore su najzastupljeniji trop u ovoj pjesmi. Jedna je od njih fitonimska (*uspomene na te ne ocvale*), druga zoonimska (*Brzo minu naše đakovanje, | lagan leptir sa krilima zlatnim*), treća sinegdoška (somatizam *srce* zamjenjuje cjelinu: *ipak tebe u srcu sačuvah*). Na jednom mjestu Ćopić primjenjuje metaforu na sebe samog: kada je prvi put stigao u grad iz sela, zijao je u izloge *skupe* i osjećao se u seljačkoj obući (doduše novoj) vrlo neugodno pred djevojkom u školi, što slikovito iskazuje: *Jesi li me spazila il' nisi [...] u oklopu novih opanaka*. Metafora se jednom dovodi u vezu sa obožavanom djevojkom: ona *je lebdila ispred đake klupe*. Sve metafore dolaze u prve četiri strofe, dakle u hronotopu₁ koji budi sjećanja, dok se u hronotopu₂ (vremenu sjećanja) pojavljuje misao o tome kako je sliku djevojke sačuvao *kroz sve bure u danima ratnim*. I tu slijedi snažna i posljednja metafora (trgovina pamćenjem): *Ta sjećanja mogu l' da se kupe*.

Specifičnost epitetizacije sastoji se u tome što se ekspresivnost pojačava lociranjem epiteta u postpoziciju (iza imenice): *dječačke uspomene glupe; lagan leptir sa krilima zlatnim; godine, nemjerljive, skupe; kako zija u izloge skupe*.

Poređenja nisu česta i izražavaju heterogenu ekspresivnost: **(1)** pozitivnu, privlačnu, magnetnu (vezanu za djevojku): *naišla si kao lak oblačak*, **(2)** negativnu u odnosu na samoga sebe (samoironija): *iznevjerih poput sablje tupe* i **(3)** personifikacijsku (oživljavanje nežive prirode): *gledam Unu, čuti kao nijema; modra Una u proljetne noći | tvoje mi je ime šaputala*.

U lajtmotivizaciji Ćopić se ne zadovoljava stalnim ponavljanjem stiha *Mala moja iz Bosanske Krupe*, pa ga u prvoj, drugoj i trećoj strofi započinje velikim početnim slovom (*Mala*), u četvrtoj i petoj malim (*mala*), a u posljednjoj uzvikom: *Zbogom, mala iz Bosanske Krupe!*

DJEVOJKO, DRAGAJ DUŠO MOJA (1944), OJ, SOKOLE (1945), OJ, VITA JELO ZELENA (1945), **(b)** indirektno – BUDUĆEM VOJNIKU (1948), ČITAOCU (1977), ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA (1948).

28. Pjesma MARGITA DJEVOJKA⁶¹ (1947) jedna je od najizrazitijih predstavnika Ćopićeve metaforne poezije – one u kojoj se od svih umjetničkih postupaka najviše primjenjuje metaforizacija.⁶² Ovaj je tekst isto tako vrsta apelativne pjesme jer se djevojka sa imenom (*Margita*) obraća mladiću bez imena. Taj se ženski antroponim daje samo jednom, i to u naslovu, čime se pravi ravnoteža sa bezimenim mladićem. Pjesma je napisana u obliku ja → ti obraćanja. Prvi stih ukazuje na to da se, pored metaforne i apelativne, radi i o poeziji sjećanja. Tekst otvara memorema <sjećati se> i jedan od glavnih simbola Ćopićeve fitopoetike – trešnja: *Sjećaš li se trešnje?* Ona će doći i u finalizaciji pjesme: *oživjeće trešnja u rumenoj pijeni* (8. strofa). U ovome tekstu autoru je najvažniji zvuk pa je stoga auditivna komponenta ono što se najviše metaforizira. Djevojka se sjeća kako su Ona i On *davno prije rata* bili i u zagrljaju ispod trešnje. Opis toga drveta autoru nije bitan pa ga ni jednom riječju bliže ne odslikava. Jedino što u trešnji ističe jeste da je stara i da ju je slomila granata, što simbolično nagovještava ono što slijedi – razaranje sudbine dvoje mladih (to će se ublažiti konstatacijom da će poslije oslobođenja iznići novi izdanci: *Ne tuguj mi mila, cvjeta zemlja za te, | mlado šiblje buja poslije granate*). Od svega što se pod trešnjom desilo njoj je najviše ostao u sjećanju razgovor, ali ne njegov sadržaj, već način – bio je to šapat, koji ona slikovito predstavlja kao *žubor riječi*. To je ono što se djevojci urezalo u sjećanje, ono što će pronijeti kroz čitav rat iz koga se On neće vratiti. Nakon *Sjećaš li se*, dolazi

⁶¹ *Sjećaš li se trešnje? Davno prije rata | ti si mi pod njom ruke milovao. | Drvo je staro slomila granata al tvoj mi je šapat u kosi ostao... | Ja sam ga nosila uz huk aviona, uz jezu na požar zaljuljanih zvona... □ Sad te opet vidim, opora, bez riječi, | i ruka ti je kao tuđa – tvrda, znam: | još ti u sluhu kanonada ječi, | i još mukle zvijeri slutiš iza brda. | Još ti svaka kretnja, oprezna i laka, | nosi mutnu jezu minulih bitaka. □ Ne, ne strahuj, mili, na te se ne ljutim, | ti si mi i danas poznat i mio, | znam kud si prošao i zašto si, slutim, | nekadašnji topli šapat izgubio. | Žubor tvojih riječi guši nijema tuga: Gdje li su ti pala trista i tri druga? □ Daj mi ruku, dušo, gledaj pjesmu-polje, | zašaptano žito svaku ranu liječi, | pođi sa mnom ćutke, biće odmah bolje, | tražićemo stare izgubljene riječi. | Slušaj talas klasja, kad niz vjetar pline | u njemu žubori mladost domovine. □ Potok tvrdog zrnja u kom život drijema | vreli srcem zagrijan, s mog je pljuštô dlana, | pšenicu djevojku gledaj širom Srijema, | u njoj trepti moja duša raspjevana. | Ne tuguj mi mila, cvjeta zemlja za te, | mlado šiblje buja poslije granate. □ Digni ruku, dragi, munjom-kosom kreni, | nek se s mojom slije tvoja pjesma britka, | nek se čitav Srijem u lijetu zapjeni, | za radosni praznik planula je bitka. | Uza te će ići, sa svakim uzmahom, trista i tri druga besmrtnim korakom. □ Pozlatiće jutro tvrde ratne bore, | oživjeće trešnje u rumenoj pijeni, | mladosti će naše pod suncem da gore, | srećniji neg prije, ti ćeš doći meni. | I tvoje će usne, kao začarane, | žuboriti riječi dosad neslušane (MARGITA DJEVOJKA, 1947).*

⁶² Ova pjesma ostavlja utisak narodne pjesme, iako su „njeni lirski akcenti umetnički duboki, životno obojeni, tugom osenčeni, i nostalgijom opervaženi“ (Marjanović 1988: 60).

novo ti-obraćanje: *davno prije rata* | *ti si mi pod njom ruke milovao* i: *tvoj mi je šapat u kosi ostao*. Metaforizacija se nastavlja time što se šapat sudara sa suprotnim auditivnim fenomenom: hukom aviona i jezom koja izaziva udar zvona: *Ja sam ga [šapat] nosila uz huk aviona, uz jezu na požar zaljuljanih zvona*. Kada djevojka mladića zamišlja u ratnom vihoru, uvodi se kontrast nekadašnjeg tihog šapata ispod trešnje i ratne buke: *još ti u sluhu kanonada ječi*. Dalje se proces govorenja (tihog šaputanja) pretvara sve više u proces slušanja, što se prenosi i na osjećanja: *žubor tvojih riječi guši nijema tuga*. Motiv šapata i žubora riječi prelazi u drugi motiv: pjevanje. Tu Ćopić integriše dvije percepcije: vizuelnu (gledati) i auditivnu (slušati): *gledaj pjesmu-polje*, pri čemu se glagolom eksplicira vizuelna komponenta (*gledaj pjesmu-polje*) i prvim članom kompozite *pjesma-polje* implicira auditivna komponenta (slušati). Dolazi još jedno pretvaranje auditivne slike u vizuelnu u obliku snažne kalidemske metafore: *požar zaljuljanih zvona*. Motiv šapata transponuje se na prirodu pa žito postaje *zašaptano*. Mladićev glas nije više šapat, već žubor (*žubor tvojih riječi*). Taj se auditivno-vizuelni kompleks nastavlja time što se uvodi sinegdoha: umjesto cjeline (polja) daje se dio (klasje): *slušaj talas klasja, kad niz vjetar pline*, sa ponovnim vraćanjem na motiv žubora riječi: u talasanju klasja Ona ne čuje njegov glas, već glas *mladosti domovine*. U sljedećoj, šestoj, strofi dio pejzaža personifikacijski se odslikava (*pšenica djevojka*) i dovodi u vezu sa djevojačkim unutrašnjim raspoloženjem: *pšenicu djevojku gledaj širom Srijema, | u njoj trepti moja duša raspjevana*. I dok je stožer pete strofe metaforiska kompozita *pjesma-polje*, u šestoj to je *duša raspjevana*. U sedmoj strofi ulančava se metaforiska kompozita *munja-kosa*: *digni ruku, dragi, munjom-kosom kreni*, a zatim se motiv vatre (za radosni praznik *planula je bitka*) prelijeva u želju djevojke da se objedine dvije pjesme – pjesma njene duše i njegova pjesma: *Digni ruku, dragi, munjom-kosom kreni, | nek se s mojom slije tvoja pjesma britka*. U osmoj strofi uvodi se plan budućnosti: Ona se nada da će mladićeve ratne bore pozlatiti jutro, da će mu njegove usne ponovo, kao začarane, žuboriti riječi dosad neslušane, da će biti srećniji neg prije i da će joj se vratiti. Taj optimizam prenosi se i na trešnju, ali ne samo na onu ispod koje su se Ona i On nekad milovali, nego na sve trešnje: *oživjeće* [personifikacija] *trešnje u rumenoj* [epitet] *pijeni*. To će se osjećanje dići na još veći nivo: na mladost. U metaforizaciji ja-ispovijesti nižu se slikovite predstave čiji su nosioci šapat, žubor riječi, slušanje i pjesma. Parafraza te kompleksne metafore izgleda otprilike ovako: 1. šapat je ostao u njenoj kosi, 2. nisu mogli da ga poremete ni huka aviona ni udaranje zvona (da se *topli šapat izgubi*), ali zato žubor riječi guši njena neizreciva tuga (*nijema*), 3. Ona predlaže da zajedno traže *izgubljene riječi*, 4. mladićev šapat sudara se sa topovskom kanonadom, 5. Ona dvostruko „čuje“ – „čuje“ da On „čuje“: *još ti u sluhu kanonada ječi*, 6. Ona predlaže da i On sluša žubor klasja: *slušaj talas klasja, kad niz vjetar pline*, 7. uvodi se dvostruka personifikacija u kojoj se prvi član sintagme *pšenica djevojka* odnosi na biljku a prvi član kompozite *munja-kosa* na atmosfersku pojavu. U pjesmi nema ekstrakriolizma, postoji samo parakriolizam (*Još ti svaka kretnja, oprezna i laka, | nosi mutnu jezu minulih*

bitaka), kalidemizam je izražen na više načina: **topli šapat**, **vrelo srce**, **planula je bitka**, **gorjeti mladošću**, **munja-kosa**; najjača je metafora **požar zaljuljanih zvona**. Tu je i fitometafora: **cvjeta zemlja za te** kao i minus zoometafora: **mukle zvijeri** (neprijatelj).

Nizanje izražajno-slikovitih sredstava dolazi u šestoj strofi, najviše metafora: **Potok** [metafora₁ – poređenje sa tečnošću] **tvrdog zrnja u kom život drijeva** [personifikacija₁] | **vrelim** [epitet] **srcem** [sinegdoha] **zagrijan** [kalidem-ska metafora₂], **s mog je pljuštô** [metaplazmatska metafora₃ – poređenje sa padanjem kiše] **dlana**, | **pšenicu djevojku** [personifikacija₂] **gledaj širom Srijema**, | **u njoj trepti** [metafora₄] **moja duša raspjevana** [epitet + inverzija].

I u ovome tekstu Ćopić primjenjuje svoj omiljeni postupak – kvaziegzaktnu kvantifikaciju:

Gdje li su ti pala trista i tri druga? (MARGITA DJEVOJKA, 1947). ♦ *Uza te će ići, sa svakim uzmahom, trista i tri druga besmrtnim korakom* (MARGITA DJEVOJKA, 1947).

29. Motiv bezimene djevojke iz MARGITE (pjesma₁ – P₁) javlja se i u pjesmi₂ (P₂) PRIČA O IZGUBLJENOJ⁶³ (1947), samo što je u P₁ smjer kazivanja Ona → On, a u P₂ On → Ona. Data pjesma može biti trostruko tipologizovana: kao ljubavna poezija, poezija sjećanja⁶⁴ i ratna poezija. Oba teksta toliko se motivski podudaraju da bi mogli imati isti naslov sa različitim genderskim obilježjem: PRIČA O IZGUBLJENOM* (P₁) i PRIČA O IZGUBLJENOJ (P₂). U obje pjesme On je ratnik, s tim što u P₁ gine, u P₂ je živ i javlja se sa bojišta. Dok u P₁ Ona ima

⁶³ „Još živiš, možda, a možda umrla si, al davni kad mi progovore glasi, tvoje mi ime donesu...” (Iz češke lirike). □ *Kao da opet gledam: evo surovih dana... | Rano je proljeće bilo, | a tebe opeče, u suton, poljubac razvigorca | i ruke, sirote dvije, klonuše pusto u krilo; | snena od pupova, nad tobom, tamna se zanjih grana.* □ *Šapatom tugovanka sa usana ti sleti; | „O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zaklehl puta, | a sad mi oteža desna. O, zar još tinjaš, tugo? | Od proljeća se može i ratnik razboljeti.* □ *Ode mi srce, lasta, za neviđenim danom. | Da li ću dočekati? | Negdje za zadnjim pucnjem, iza poslednjeg dima, | htjela bih, ruka u ruci, s draganom neznanim stati | i počutati malo, u sumrak, pod trešnjom rascvjetanom...”* □ *I tako za trenutak, pa opet gvozdена java | surovo sanje goni, | prenu se djevojka-ratnik, sinuše oči budno, | komanda-sablja pada: „po jedan – u koloni!”* | *Srce se vojnički stegnuto, naredbi pokorava...* □ *Rastali smo se davno. U kojoj ofanzivi? | Već ti ne pamtim lika... | Uminu ratna jeza, smješka se jutro tmuro | i svaki dan mi maše radosno sa vidika, | a tvoja proljetna čežnja i danas u meni živi.* □ *Sad vedre oči vidim u svakom tihom kutku, | to tvoja sreća zrači, | nad poljem pjesma se vine, prepoznam grlo tvoje, slutim te, blaženo snenu, uveče kada se smrači, | čini se, mineš, kô barjak, na svakom zavijutku.* □ *S tobom na srcu prenem, svako mi jutro sine: | Možda će danas doći? | Ili se opet varam? Nikad te pronaći neću?! | Tražeći oči tvoje, svako ću selo proći, | vidjeću mladosti srećne čitave domovine* (PRIČA O IZGUBLJENOJ, 1947).

⁶⁴ O Ćopićevim pjesmama uspomena i sjete v. Marjanović 2003: 259–264.

svoje ime (*Margita*), u P₂ oboje su bezimeni, sa bližom kvalifikacijom samo njega: da je ratnik. Razlika je i u tome što u P₁ Ona mašta o njemu, u P₂ On mašta o njoj. Obje pjesme otvara motiv milovanja pod trešnjom. U P₁ ono se daje u obliku pitanja: *Sjećaš li se trešnje? Davno prije rata | ti si mi pod njom ruke milovao. | Drvo je staro slomila granata al tvoj mi je šapat u kosi ostao...*, a P₂ otvara nulta nominacija trešnje – *Kao da opet gledam: evo surovih dana... | Rano je proljeće bilo, | a tebe opeče, u suton, poljubac razvigorca | i ruke, sirote dvije, klonuše pusto u krilo; | snena od pupova, nad tobom, tamna se zanjihla grana.* Eksplikacija trešnje dolazi u trećoj strofi: *Negdje za zadnjim pucnjem, iza poslednjeg dima, | htjela bih, ruka u ruci, s draganom neznanim stati | i poćutati malo, u sumrak, pod trešnjom rascvjetanom...* U oba teksta vrijeme je različito – u P₁ predratno, a u P₂ ratno. U P₁ mladić je djevojci ruke milovao, a u P₂ one su joj klonule. U P₁ djevojka pronosi kroz čitav rat sjećanje na milovanje ispod trešnje, a u P₂ to se ne eksplicira. U P₁ nema godišnjih doba, dok je u P₂ to proljeće (rano). Njegov se glasnik (vjetar) metaforizira radi iskazivanja ljubavnih osjećaja: *Rano je proljeće bilo, | a tebe opeče, u suton, poljubac razvigorca.* Vremenski odraz dana je u P₁ periferan (javlja se kao uopštena, neodređena kategorija po datiranju – *pozlatiće jutro tvrde ratne bore*), a u P₂ jutro korespondira sa večeri: ljubavna scena pod trešnjom dolazi u sutonu (*Rano je proljeće bilo, | a tebe opeče, u suton, poljubac razvigorca*), u sumrak (*i poćutati malo, u sumrak, pod trešnjom rascvjetanom*), sjećanje se javlja u isto vrijeme (*slutim te, blaženo snenu, uveče kada se smrači*) i samo jednom ujutro (*Uminu ratna jeza, smješka se jutro tmuro; S tobom na srcu prenem, svako mi jutro sine*). Osnovna kvalifikacija djevojke iz P₂ jeste da je izgubljena (za mladića). Tu atribuciju potencira i motiv uzet iz češke lirike i dat ispod naslova: *Još živiš, možda, a možda umrla si, al davni kad mi progovore glasi, tvoje mi ime donesu...* Specifično je to što On zamišlja monolog *Izgubljene* u obliku tugovanke (ta riječ i otvara njeno obraćanje).

Šapatom tugovanka sa usana ti sleti: | „O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zakleh puta, | a sad mi oteža desna. O, zar još tinjaš, tugo? | Od proljeća se može i ratnik razboljeti. □ Ode mi srce, lasta, za neviđenim danom. | Da li ću dočekati? | Negdje za zadnjim pucnjem, iza poslednjeg dima, | htjela bih, ruka u ruci, s draganom neznanim stati | i poćutati malo, u sumrak, pod trešnjom rascvjetanom...”

Da je milovanje pod trešnjom došlo brzo i da je kratko trajalo, ali se duboko urezalo u sjećanje, potvrđuje i želja da se ponovo nađe pod tom istom trešnjom sa *draganom neznanim*. Faktički oboje su jedno drugome nepoznati, jer zbog rata nisu imali priliku da se bliže upoznaju i više zbliže.

Ova pjesma uklapa se u svjetsku antologiju poezije o nepoznatoj ženi, koja se ponekad izvlači u sam naslov, kako to, recimo, čini Aleksandar Blok (NEPOZNATA) sa bezglagolskim početnim stihom (*Noć. Ulica. Apoteka.*). Kod Ćopića se ta nepoznanica pojačava time što se On i ne sjeća kada su tačno sreli, *u kojoj ofanzivi*, ali zna da je to bilo *davno*. Neodređenost pojačava i to što djevojku vidi kao kroz maglu (*Već ti ne pamtim lika...*), ali se zato sjeća njenih očiju i njenoga vrata.

Slikovitost kazivanja i opisivanja najviše se bazira na različitim vrstama metafore (somatskoj, kvantitativnoj, kompleksnoj, kompozitnoj, kalidemskoj, zoometafori i dr.). Pomoću somatske metafore oznake dijelova tijela ističu radnje i raspoloženja: **(a)** njene su ruke (*sirote dviije*) pod trešnjom u zagrljaj klonule *u pusto krilo*, **(b)** Ona želi *ruku u ruci* sa neznanim dragim poslije zadnjeg pucnja (metonimija = nakon bitke/rata), **(c)** On vidi *vedre oči u svakom tihom kutku*, **(d)** On prepoznaje *grlo njeno* (metonimija: grlo = glas) *kad pjesma poljem krene*, **(e)** sa njim *na srcu prene se* i *svako joj jutro sine*, **(f)** *puška je po krvi drugu*. Tu su takođe kvantitativna (pseudoegzaktna) metafora: *u sto vajara smrtnih*; *sto ti se zakleh puta*, psihosomatska metafora: *Od proljeća se ratnik može razboljeti*, kalidemska metafora: *tebe opeče*, *u suton poljubac razvigorca* (iako nije baš vrijeme da se lice opeče jer se radi o sutonu), kompozitna vojna metafora: *komanda-sablja pade* i druge metafore: *sreća zrači nad poljem*; *pjesma se vine*; *Šapatom tugovanka sa usana ti sleti*, *gvozdена java surove sanje goni*; *snena od pupova zanjih se grana, nad tobom*. Plus zoometafora uvodi se radi poređenja voljene osobe sa lastom koja je odletjela: *Ode mi srce, lasta, za neviđenim danom*.

Snagu kazivanja povećava preplitanje pravog i prenesenog (metaforičkog) značenja u prostorno-vremenskoj (hronotopskoj) dimenziji: proljeću. Prvo dolazi direktno značenje, značenje bez semantičkog pomjeranja: | *Rano je proljeće bilo*, a odmah slijedi transpozicija jednog od glavnih markera toga godišnjeg doba – blagog vjetra razvigorca koji Ćopić poredi sa usnama što *poljupcem peku*. Mladić je „pročitao“ proljeću djevojačku čežnju, koja je na njega tako snažno djelovala da se i mnogo kasnije, nakon rata, u trenutku pisanja pjesme sjećao i prizivao je u mislima: vidio je Nepoznatu kako zrači od sreće, on ju je *slutio*, *blaženo snenu*, i to *uveče kada se smrači*, pa mu se činilo da prolazi *kô barjak, na svakom zavijutku*.

Jačini kazivanja doprinose kompozite: *djevojka-ratnik*,⁶⁵ *komanda-sablja*, pluralska sinegdoha (upotreba množine umjesto jednine): *vidjeću mladosti srećne* čitave domovine; *gvozdена java* [...] *surovo sanje goni*, epiteti: *proljetna* čežnja, među njima inverzijski: *jutro tmuro*; *mladosti srećne*; *njene oči sinuše budno*, personifikacija: *tvoja proljetna čežnja i danas u meni živi*, metonimija: *smješka se jutro i svaki dan mi maše radosno sa vidika*, između ostalog inverzijska: *prepoznam grlo tvoje*; *tražeći oči tvoje*, *svako ću selo proći*, retoričko pitanje: *O, zar još tinjaš, tugo?* i nizanje pitanja *Možda će danas doći?* | *Ili se opet varam?*, što se završava spojem upitne i usklikne rečenice: *Nikad te pronaći neću!*

Pored ljubavi rat je najjači motiv ove pjesme. Za njegovo prikazivanje koriste se različita izražajno-slikovita sredstva: epiteti (*surovi dani*; *gvozdена java*; *ratna jeza*); sinonimi (*Negdje za zadnjim pucnjem, iza poslednjeg dima*), kompozite (*djevojka-ratnik*, *komanda-sablja*), sinegdoha sa inverzijom

⁶⁵ Ova se složenica pojavljuje i u pjesmi *MARIJA NA PRKOSIMA* (1945).

(*srce vojničko*), razbijanje atributske sintagme (*srce se vojničko stegnulo*), inverzija atributa (*u sto vatara smrtnih*), retoričko pitanje (*Rastali smo se davno. U kojoj ofanzivi?*), retoričko obraćanje (*O puško, po krvi drugo*), deglagolizovani vojni imperativ (*komanda-sablja pada: „po jedan – u koloni!“*), poređenje (*čini se, mineš, kô barjak, na svakom zavijutku*).

30. Pjesma PROLJEĆE¹ (1971) spada u ljubavnu poeziju i poeziju sjećanja. Tekst je ravnomjerno podijeljen na dva dijela: prvi je prostorni (eksterijersko-interijerski), drugi ljubavni. Prve tri strofe donose različite arealne dimenzije: 1. spolnu – opis pejzaža u proljeće, 2. unutrašnju – (a) opis internata, (b) opis rodne kuće sa ukućanima (braće, sestre, majke), pastirom i psom. U drugom dijelu smješta se prva ljubav sa imenom: *Zora*. Zaljubljenost se izražava metaforički – mladić kao da ima pomračenje mozga: *Jedan pogled Zorinih očiju | zamrači mi cijelu gimnaziju*, što se nastavlja još jačim slikama: *Oko srca raste barikada, | zarobljen sam, ne mogu da dišem*. Svoju izgubljenost iskazuje epitetima (*zurim tako, izgubljen, beznadno*) i smješta je u sliku večeri veoma snažno iskazanu tropom (epitetom) i figurom (inverzijom): *u večernje dalji maslinaste*, da bi sve završio komizmom i samoironijom: *ne vidim, oko mene, krugom, | kako šapat podrugljivi raste: | „Pogledajte, kantar ga ubio, | evo nam se Čopan zaljubio!“*. Kroz pjesmu se provlače motivi iz narodne poezije: *vjerni šarov; pa se pera, poput koplja, mašam*.

U sistemu slikovito-izražajnih sredstava izdvaja se, prije svega, plus metafora sa inverzijom (*šapat podrugljivi raste*), plus zoometafora (*jagnje sviloruno*), druge vrste metafore (*nebom plovi oblak; naše stroge krevete vojničke | potopila tuga nepoznata; oglassi se urbova svirajka; nasele nam srce putovanja, | Indijanci, podvizi, djevojke*), personifikacija (*Preko noći proljeće nam dođe, | pored Une uz vrbike lazi*), inverzija (*kreveti vojnički; u dno nogu samih*), epitet (*lagan oblak, u zamukloj sobi*), između ostalog i inverzijski (*jagnje sviloruno*), razdvojena biatribucija po formuli $a_1|B|a_2$ (*večernje dalji maslinaste*), sinonimi (*vidim oko mene, krugom*), komična kletva (*kantar ga ubio*), nadimak (*Čopak ← Čopić*).

31. Gotovo isto strukturiranje iz PROLJEĆA (1971) nalazimo u pjesmi SVAŠTARA¹ (1971): šest strofa, dva dijela po tri strofe, prvi dio hronotopski, drugi ljubavni, u prvom dijelu vrijeme školovanja, u drugom lik Zore. Razlika je u tome što se u prvom dijelu SVAŠTARE fokusira školska bilježnica sa tajnim zapisima. Čopić i ovdje nalazi način da se slikovito izrazi pa, recimo, linije u bilježnici naziva *lejama*: *Oko svake naše bilježnice | stegnut propis, ne možeš da dišeš, | za svaku je strogo određeno | šta ćeš u njoj do kraja da pišeš: | ovdje brojke, po lejama uskim, | tamo srpski, ovamo francuski.*, a za svesku sa skrivenim zabilješkama bira kontrastnu atributiku – prvo snažne minus epite: *tajna sveska, to ti je za priču, | odrpana, zgužvana i kusa*, a onda plus epite: *Divna sveska, po bogatstvu carska, | raspjevana, smjela, slobodarska*. □ *Tu se pišu istorije đачke, | sve u ludom vrije izobilju*. U drugom dijelu pjesnik opisuje svoja prva ljubavna osjećanja: (a) *U svaštari, u mojoj šarenki, | od prvoga reda odozgora, | sjedila je, kao na prijestolju, | moja krasna, jedinstvena Zora. | Ona, ona... svuda k'o u bajci, | a tek pri dnu: „Nisam pis'o majci.“*

(b) *A kasnije, oblak za oblakom, | pisao sam s neskrivenim jedom: | „Ovaj život nevjera je sama, | Zora šeta s Mićom Nakaradom.“* Drugim dijelom pokazuje kako se „srce“ može pretvoriti u „svaštara“: *List obrneš, opet nove čini: | „Vječno vjeran biću Angelini!“ □ Godina se za godinom niže, | niču nova obećanja sveta, | dok odjednom, zar se i to nađe: | „Ovo mi je djevojka deseta!“ | Kako tada, tako i ostade, | srce moje svaštara postade.*

32. Pjesma OJ, ĐEVOJKO, DRAGAJ DUŠO MOJA⁶⁶ (1944) specifična je po tome što ima dva lajtmotiva: prvi *U tvojoj Kozari nikad nisam bio* dolazi tri puta, drugi *Oj, djevojko, dušo* isto toliko, s tim što se na više mjesta transformiše iz obraćanja neodređenoj djevojci u obraćanje djevojci sa imenom (Draginji) sa atribucijom: (a) *| oj, djevojko Knežopoljko, (b) Draginjo, djevojko, vriješ ko mlado vino, | Draginjo, zastavo krajiške bune, | Draginjo, kremen-Krajino, (c) Draginjo, dušo, | oči razigrane, (d) Kozaro, prkosna naša, | zastavo Krajine.* Ta se izrazito empafična apelativnost prenosi i na druga lica: *Oj, Mladene, družo mio, | ti si dobar junak bio...* i prirodu: *oj, jablane, širi grane...* Čitava pjesma odiše folklornim duhom.

⁶⁶ *U tvojoj Kozari nikad nisam bio, | nit sam je vidio, | ali sam vidio kolo kozarsko, | oj, djevojko, dragaj dušo moja, | oj, djevojko ognjena, ljuta moja boljko, | oj, djevojko Knežopoljko, | vidio sam zaljuljano kolo kozarsko. □ I u tom kolu, i u tom kolu | kolovodu razigrana, | kolovodu raspjevana, | u kolu kokana, | vučicu kozarsku, garavu Draginju, | žegu o Ilinju. □ U gori Kozari nikad nisam bio, | nit sam je vidio, | ali u očima kozarske djevojke, | raspjevane Draginje, | ugledah naše prvo Ilinje, | i plamen što bukti, što se razgara, | i dane onog užarenog jula, | Kozare, Grmeča, Drvara – | vatra se živa niz ceste prosula. □ Njezine oči, duboke noći čarne, | kozarske noći vučarane, | noć što puščane svijetlice sije, | noć i u noći oči vučije, | oči njezina dragana, | kozarskog vuka – partizana: | slomljene bojne, zastave pale, | noći pobjede i noći jada. □ Zemljo mlada, zemljo mlada, | sad partizan vlada. □ Sijaju oči polusklopljene, | zasjede kraj ceste postavljene, | munje za oblak sakrivene. □ Zavitlan stas i noge razigrane, | kose što u lijetu žive | ruše se Vitlovskom i plave Mrakovicu | i lome ofanzive. | Bujaju vode krvave. | Čuje se tutanj streljačkog stroja | i poklič druga Mečave. □ A srce igra, pjesmu obijesnu veze, | pjesmu o noćnom napadu, o gradu koji gori, | o ciki mitraljeze | u modroj jutarnjoj zori. Draginjo, djevojko, vriješ ko mlado vino, | Draginjo, zastavo krajiške bune, | Draginjo, kremen-Krajino. | Vidio sam te u Petoj brigadi, | bio je Februar pod Grmečom i mečava je vijala, | a tvoja je brigada cestu probijala. | Ti si među njima bila, s puškom u ruci žena, | naprijed si lepršala ko zastava razvijena | pred svojom četom, od sviju ranije, | kroz četiri pancir-kompanije. | Kolo se kozarsko cestom zavitalo, | cestom razigralo | i gvozden obruč potrgalo. □ U tvojoj Kozari nikad nisam bio, | nit sam je vidio, | al tebe vidjeh, Draginjo, dušo, | oči razigrane, | u kolu kokane, | vidjeh te u kolu, vihoru s planine, | Kozaro, prkosna naša, | zastavo Krajine. □ Otišla si od nas, al još ti pjesma drhti, □ i još ti oči gore, | i još se kolo vije, | i još ko zvono bije, | u duši svakog Krajišnika. □ Oj, Mladene, družo mio, | ti si dobar junak bio... | Oj, djevojko, dušo moja, | oj, jablane, širi grane...*

33. Čopić se često zaustavlja na prirodi, prirodnim pojavama i pejzažu. Kao motiv dominira mjesec (mjesečina), sunce (izlazak, zora, zalazak), magla, zvijezda, svjetlost, tama, vjetar, inje, mraz, tišina.⁶⁷

34. ZIMA (1960) predstavlja pjesmu alegoriju i sadrži najveći broj krionema (41) u odnosu na ukupan zbir riječi. Manje ima kalidema (10) i lucidema (8). Pjesma se sastoji od pet dijelova. Prvi dio donosi jesenji pejzaž u kome dominira magla koja je *čitavom svetu obukla belo*.⁶⁸ Drugi dio prenosi čuđenje životinja bijelim pokrovom i početkom zime. Ovdje se uvodi veliki broj krionema (16).⁶⁹ Treći dio predstavlja orijentaciju na kalidemizam (topli jug i topli kutak) pa se javljaju svega dvije krioneme <studena voda>, <mrzli zimski val>.⁷⁰ Četvrti dio okrenut je hladnom sjeveru, stoga postoji dosta krionema (14) i vrlo malo kalidema (4).⁷¹ U petom dijelu uvodi se proljeće sa svega pet

⁶⁷ Npr. u ciklusima PRIČE ISPOD KRNJEG MJESECA (1955), RUDAR I MJESEC (1948), MJESEC I NJEGOVA BAKA (1957) i ČUDA U MAGLI (1960).

⁶⁸ 1/5 *Eh, što se magla zgusnuti ume, | zavila polja, reku i šume, □ zbrisala klanac, pokrila selo, | čitavom svetu obukla belo* [krionema₁]. | *Kroz maglu samo, putnik zanesen, | berući lišće, prolazi jesen* [krionema₂]. Krioneme su markirane masnim slovima, dok su kalideme i lucideme, tj. njihovi simbolični nosioci, obilježeni podvlačenjem.

⁶⁹ 2/5 *Čudi se Žuća na pragu mlina: | „Gledajte, braćo, beli se* [krionema₃] *tmina!*“ | *Mačak se Toša ne slaže s njim | i kaže mirno: „Ovo je dim!“* | *A deda Trišu spopada strah: | „Pogledaj svuda od brašna prah!* [krionema₄]“ □ *Pred zoru magle nestade sinje, | pokri se zemlja mrazom* [krionema₅] *i injem* [krionema₆], | *cakle se okca* [krionema₇] *neravna drumu, | biserom blista* [krionema₈] *nevesta šuma, | pa čak i mesec odozgo gleda, | okružen poljem prozirna leda* [krionema₉]. □ *Od čuda Žuća da side s uma: | „Gledajte čuda, cvetala šuma!* [krionema₁₀]“ | *A Toša češe sanjivo rebro: | „Eno i polja zasuta srebrom!* [krionema₁₁]“ | *Dedica samo zamišljen kaza: | „Evo nam jutros u goste mraza* [krionema₁₂]“ □ *Jednoga jutra praminja sneg* [krionema₁₃], | *obeli polja, sakrio breg, | svile se vrbe do rečnog ruba, | na svakom žbunu pamučna čuba* [krionema₁₄]. | *Sipa i veje* [krionema₁₅] *sa sviju strana, | čuje se tužno graktanje vrana.* □ *Prozbori Žuća pogleda setna: | „Oh, alaj sipa mećava cvetna!* [krionema₁₆]“ | *A Toša reče, sretan ko dete: | „Kako li beli leptiri lete!* [krionema₁₇]“ | *Nato će deda: „Sve je to varka, | ovo je zima* [krionema₁₈] *opasna starka!“*

⁷⁰ 3/5 *Studena voda* [krionema₁₉] *pod mlinom pljuska, | kriči u magli putnica guska, | beži od mrzlog zimskoga* [krionema₂₀] *vala, | zove u društvo visokog ždrala: | „Razvijaj krila, ako si drug, | krećemo noćas na topli jug!* [kalidema₁] □ *Progunda Žuća kraj topla panja* [kalidema₂]: | *„Dere se guska, lisicu sanja!“* | *Mačak se sneno po vratu grebe: | „Javlja se gusak, sanjao tebe!“* | *A deda reče, mereći krov: | „Ono je, deco, putnički zov.“*

⁷¹ 4/5 *Evo i bure sa Mrazom dedom* [krionema₂₁], | *okiva potok debelim ledom* [krionema₂₂], | *eksere oštre pažljivo kuca* [krionema₂₃], | *smrznuto drvo* [krionema₂₄] *od studi puca.* | *Vodopad stao, utihla buka, | gnjura se u mulj zubata štuka.* □

krionema, ali se zato daju četiri kalideme i pet lucidema.⁷² U pjesmi dvije životinje (pas Žuća i mačak Toša) zajedno sa svojim vlasnikom mlinarem deda Trišom percipiraju zimu i generišu snažnu naivnu predstavu svijeta i toga godišnjeg doba. Kao osnovno sredstvo naivizacije primjenjuje se uneobičavanje sa opservacijskim pomjeranjem i gledanjem iz kose (neobične) perspektive. Takav doživljaj zime bio bi karakterističan za djecu koja prvi put vide snijeg ili odrasle koji se nikada nisu susreli sa zimskim pejzažem niti su nešto čuli o najhladnijem godišnjem dobu (recimo, ljudi s juga, iz toplih krajeva, tropskih i pustinjaških predjela). Naivno viđenje zime dolazi u obliku slika onoga što je Ćopićevim junacima poznato, blisko, razumljivo. Naivizacija hladnoće postiže se ponekad i time što se uvodi spor oko doživljaja kriolizma pa, recimo, pas Žuća vidi „ukoso“ bijelu boju predjela: *Gledajte, braćo, beli se tmi-*

*Žuća se čudi, ušima mrda: | „Pogledaj vodu, **postala tvrda!** [krionema₂₅]“ | A Toša kaže: „Zloslutan znamen, | **postala voda studeni kamen!** [krionema₂₆]“ | Deda veli: „**Zima** [krionema₂₇] je, rode, | **već kovač Sever** [krionema₂₈] **okiva vode!**“ □ *Jednoga jutra, po vedru danu, | **okova zima** [krionema₂₉] na mlinu branu, | prestade točak žrvnjem da kreće, s | a njega **vise debele sveće** [krionema₃₀], | **ledeni oklop** [krionema₃₁] na suncu sinu [lucidema₁], | prestade huka u starcu mlinu. □ Začuden Žuća na pragu stao: | „Pogledaj mlina, u san je pao!“ | A Toša za njim povika brzo: | „Zaspao nije, nego **se smržô!** [krionema₃₂]“ | A deda Triša poviri van | i reče: „Pao u **zimski san!** [krionema₃₃]“ □ *Tekli su dani unedogled, | na mlinu starom tišina, **led,** [krionema₃₄] | **smržla se voda, drvo i kamen** [krionema₃₅], | sa sveća trepti [lucidema₂] lavičast plamen [kalidema₃], | zastao žrvanj, večita čigra, | jedino vatra dedina igra [kalidema₄].***

⁷² 5/5 *Tekla je **zima, studena** [krionema₃₆], duga, | napokon evo toploga juga [kalidema₅], | **ledene sveće** [krionema₃₇] na točku topi, | sa streha kaplja za kapljom škropi, | ojača sunce [lucidema₃], dani se duže, | odjednom žrvanj – počeo da struže. □ Poskoči Žuća, povika: „Ljudi, | gledajte mlina, evo se budi!“ | I Toša đipi iz loga uska: | „Čuješ li vodu, po točku pljuska!“ | A deda skoči, veseo, mlad: | „Ustajte, momci, počinje rad!“ □ *Razigran točak veselo đipa, | toplo se brašno [kalidema₆] u sanduk sipa, | deda se srećan po mlinu vrti, | prepune vreće na leđa prti, | vrti se žrvanj vrtoglav, | a mlin se trese od buke sav. □ Igra se Žuća, zanesen, slep, | uporno lovi rođeni rep, | vije se Toša ko vitak prut, | poziva vidru na megdan ljut, | a deda Triša zaduван huče, | rakiju staru iz boce suče. □ *I visibaba [simbol, kalidema₇], krivoga vrata, | **kroz sneg** [krionema₃₈] se probi, sunca [lucidema₄] se hvata, | a tu i tamo veselo sine [lucidema₅] | zlačano oko jagorčevine [simbol, kalidema₈], | padinom brega, skroman i snen, | dukatom žutim osu se dren [lucidema₆]. □ *Potrča Žuća, lagan i bos, | mirisom cveća [simbol, kalidema₉], da časti nos, | i Toša kreće, uz puno slavlje, | da miša pita, kako mu zdravlje. | Pode i deda, zapet ko puška, | hoće da vidi cveta li kruška [simbol, kalidema₁₀]. □ *Plavi se nebo [lucidema₇] ko šator sveden, | **odjuri zima** [krionema₃₉] **na sever leden,** | a navrh gore, u sami mrak, | sinu [lucidema₈] još jednom čudnovati zrak: | **ostatak snega,** [krionema₄₀] **bleštav i beo,** | **putnice zime** [krionema₄₁] **poderan veo** (ZIMA, 1960).*****

na! (tama, mrak nisu korelativni sa kanonskom bjelinom), dok mačak Toša smatra da je to dim. U postupku uneobičavanja autor (**a**) daje svoje viđenje kriolskog hronotopa, koje bi se moglo nazvati normalnim onoliko koliko je jedan poetski tekst normalan, (**b**) primjenjuje raznovrsna izražajno-slikovita sredstava (semantička pomjeranja, transformaciju, transpoziciju, igru pravog i prenesenog značenja). Iako se radi o umjetničkom oblikovanju stvarnosti, koje nije kompatibilno sa klišeima, kalupima, Ćopić svjesno gradi kompozicijski šablon (sve što je u književnom tekstu svjesno, time i intencionalno, ono je stilematično). Pjesnik, od početka do kraja teksta, uvodi četiri perspektive u istome redoslijedu: prvo dolazi autorovo viđenje kalidemizma (P_a), zatim viđenje psa Žuće (P_b) i mačka Toše (P_c), a tek na kraju deda Triše (P_d). Dakle, imamo sistem $1 + 3$ (na autorovu perspektivu naslanja se perspektiva junaka **b**, **c** i **d**). U skladu s time P_1 sastoji se od 1_a -perspektive (autorova opservacija), 1_b -perspektive (projekcija psa Žuće), 1_c -perspektive (viđenje mačka Toše) i 1_d -perspektive (percipiranje od strane deda Triše). Perspektivom $_{a,b,c}$ (manje perspektivom $_d$) čitalac se uvodi u svijet čuđenja/očuđenosti. Igra naivnog i normalnog poimanja svijeta traje sve dotle dokle traje zima: čim dođe proljeće, nestaje uneobičavanje, a kraj kriolizma nagovještava buđenje mlina i pojava prvoga cvijeća.

Autorova 1_a -perspektiva dolazi u obliku objektivno-subjektivnog prikazivanja jeseni⁷³ i njenog prelaska u zimu – objektivnog jer je moguće u stvarnosti i subjektivnog jer pjesnik izražava osjećanja emfatičnim sredstvima – u skličnom rečenicom (**Eh, što se magla zgusnuti ume**) i metaforama (magla je **zavila polja, reku i šume** [metafora₁], □ **zbrisala klanac** [metafora₂], **pokrila selo** [metafora₃], | **čitavom svetu obukla belo** [metafora₄]). Motiv magle nastavlja se u narednoj rečenici i uvodi nova informacija o tome da se radi o kasnoj jeseni koja prelazi u zimu: **Kroz maglu samo, putnik zanesen, | berući lišće, prolazi jesen**. Mnogo je skromnija 1_b -perspektiva psa Žuće i svodi se na čuđenje onim što je opisano u 1_a -perspektivi: „*Gledajte, braćo, beli se tmina!*“. Takođe je rudimentarna 1_c -perspektiva mačka Toše, ali njome se osporava 1_b -perspektiva: *Mačak se Toša ne slaže s njim | i kaže mirno: „Ovo je dim!“*. Četvrtu perspektivu (1_d) kreira deda Triša, a čitaoca iznenađuje time što potvrđuje da se radi o neobičnoj pojavi, iako se to od njega, čovjeka u godinama i velikog životnog iskustva, nije moglo očekivati. Čiča je čak maštovitiji od svoga psa i mačka pa snijeg naziva *prahom od brašna* (koje mu je kao mlinaru veoma blisko) i, što je dodatno indikativno, iskazuje strah od snijega i dolaska zime – *A deda Trišu spopada strah: | „Pogledaj svuda od brašna prah!“*. Naredne četiri strofe (peta – osma) imaju potpuno isto strukturiranje perspektiva i istu linearizaciju (autor + pas + mačak + deda Toša).

⁷³ To liči na početak pjesme Vojislava Ilića U POZNU JESEN: *Čuj, kako jauče vetar kroz puste poljane naše, | I guste slojeve magle u vlažni valja do...*

Autorova 2_a-perspektiva bazira se na **(a)** metaforama, personifikaciji, inverziskim epitetima i **(b)** krionemama: *Pred zoru magle nestade sinje* [epitet₁ + inverzija], | *pokri se zemlja mrazom* [krionema₁] i *injem* [krionema₂], | *cakle se okca* [metafora₁] *neravna drumu*, | *biserom blista* [metafora₂] *nevesta* [personifikacija] *šuma*, | *pa čak i mesec odozgo gleda* [metafora₃], | *okružen poljem prozirna* [epitet₂] *leda* [krionema₃]. Njeni su stožeri krioneme <mraz>, <inje>, <led>. U horizontalu se uvodi vertikalna sa pravcem odozgo nadolje (↓): *čak i mesec odozgo gleda*.

Dvije druge perspektive – 2_b Žuće i 2_c mačka Toše razlikuju se od njihovih prethodnih perspektiva (1_b i 1_c) time što na poziciju manje-više neutralnih iskaza *beli se tmina* (1_b) i *ovo je dim* (1_c) dolaze izrazite metafore: *Od čuda Žuća da siđe s uma*: | „Gledajte čuda, *cvetala šuma!*“ i *polja zasuta srebrom* (2_c): *A Toša češe sanjivo rebro*: | „*Eno i polja zasuta srebrom!*“ Pas Žuća vidi pravo čudo – šuma [pokrivena snijegom] izgleda mu kao da cvjeta, a mačku Toši čini se da su [snježna] polja prekrivena srebrom. Ali ni deda Triša neće u očuđavanju ostati po strani pa će svojoj deci (kako naziva psa Žuću i mačka Tošu) kazati da im u goste stiže zima [personifikacija]: *Dedica samo zamišljen kaza*: | „*Evo nam jutros u goste mraza.*“.

U 3_a-perspektivi izrazito dominira metafora (6), manje epitet (2): *Jednoga jutra praminja sneg* [metafora₁], | *obeli polja* [metafora₂], *sakrio breg* [metafora₃], | *svile se vrbe* [metafora₄] *do rečnog ruba*, | *na svakom žbunu pamučna čuba* [epitet₁ + metafora₅]. | *Sipa* [metafora₆] i *veje sa sviju strana*, | *čuje se tužno* [epitet₂] *graktanje vrana*. U 3_b-perspektivi ponovo se javlja preneseno značenje cvjetanja, ali se ono ne odnosi na šumu, već na mećavu i izražava epitetom: *Prozbori Žuća pogleda setna*: | „*Oh, alaj sipa mećava cvetna!*“ U 3_c-perspektivi padanje pahuljica izgleda kao let bijelih leptira [plus zoometafora]: *A Toša reče, sretan ko* [metaplazma] *dete*: | „*Kako li beli leptiri lete!*“, dakle u kriolemi <pahulje> životinja vidi ono što joj je po prirodi blisko – leptira (zonemu). U 3_d-perspektivi zima se doživljava kao opasna starica [personifikacija]: *Nato će deda*: „*Sve je to varka*, | *ovo je zima, opasna starka!*“.

Četvrta perspektiva donosi preokret – završava se zima, počinje proljeće. Stoga je u 4_a-perspektivi osjetno smanjen broj kriolema, samo <studen vodu> i <mrzli zimski val>, a prvi se put pojavljuje kalidema <topli jug>: *Studen vodu* [krionema₁] *od mlinom pljuska*, | *kriči u magli putnica* [metafora₁] *guska*, | *beži od mrzlog* [epitet₁] *zimskog vala* [krionema₂], | *zove u društvo* [metafora] *visokog ždrala*: | „*Razvijaj krila, ako si drug*, | *krećemo noćas na topli jug!*“ [kalidema₁] Još jedna kalidema <topli panj> izranja u 4_b-perspektivi: *Progundā Žuća kraj topla panja*: | „*Dere se guska, lisicu sanja!*“. Perspektive 4_c i 4_d usmjerene su na ptice (kao motiv dolaze i u 4_a): 4_c – *Maćak se sneno po vratu grebe*: | „*Javlja se gusak, sanjao tebe!*“; 4_d – *A deda reče, mereći krov*: | „*Ono je, deco, putnički zov.*“.

U perspektivi 5_a većina se slikovitih sredstava gradi na motivu kovača i kovanja: *Evo i bure sa Mrazom dedom* [krionema₁ + inverzija], | *okiva potok* [metafora₁] *debelim ledom*, | *eksere oštire pažljivo kuca* [metafora₂], | *smrz-*

nuto drvo [krionema₁] **od studi** [poetski genitiv] **puca** [metafora₃]. | *Vodopad stao, utihla buka, | gnjura se u mulj zubata štuka.* To nalazimo i u 5a: *Dedica veli: „Zima je, rode, | već kovač Sever okiva* [metafora₁] *vode!*“, dok se u dvije perspektive uneobičava led – 5b: *Žuća se čudi, ušima mrda: | „Pogledaj vodu, postala tvrda!* [krionema]“, 5c: *A Toša kaže: „Zloslutan znamen, | postala voda studeni kamen!* [krionema]“.

Motiv kovanja prenosi se i u 6a-perspektivu: *Jednoga jutra, po vedru danu, | okova zima* [metafora₁] *na mlinu branu, | prestade točak žrvnjem da kreće, | sa njega više debele sveće* [metafora₂], | **ledeni oklop** [metafora₃] *na suncu sinu, | prestade huka u starcu mlinu.* I dok ta perspektiva ne nudi nijednu kriolemu (zato se primjenjuje personifikacija: *Začuden Žuća na pragu stao: | „Pogledaj mlina, u san je pao!*“), ostale dvije donose uneobičavanje mlina koga je studen zaustavila: 6c-perspektiva – *A Toša za njim povika brzo: | „Zaspao nije, nego se smržó!*“. 6a-perspektiva – *A deda Triša poviri van | i reče: „Pao u zimski san!*“.

Najširu pejzažizaciju kriolskog prostora nudi 7a-perspektiva u koju se uvode dvije (a onda još pet) kalideme: <svijeća> i <dedina vatra>, pri čemu dolazi do kolizije pravog značenja iskazanog pridjevom *ledeni* i prenesenog značenja iskazanog kalidemom <svijeća> (antiteza): *Tekli su dani unedogled, | na mlinu starom tišina, led* [krionema₁], | **smrzla se** [krionema₂] **voda, drvo i kamen, | sa sveća trepti plavičast plamen** [kalidema₁], | *zastao žrvanj, večita čigra, | jedino vatra* [kalidema₂] *dedina igra.* □ *Tekla je zima* [krionema₃], **studena** [krionema₄], *duga, | napokon evo toploga juga* [kalidema₅], | **ledene** [krionema₅] **sveće** [kalidema₄] *na točku topi* [kalidema₅], | *sa streha kaplja za kapljom* [kalidema₆] *škropi, | ojača sunce* [kalidema₇], *dani se duže, | odjednom žrvanj – poče da struže.* Dakle, imamo variranje pet krionema i šest kalidema. Druge tri perspektive fokusirane su na mlin koji je ponovo proradio, što se uneobičava iskazom da se on budi – 7b-perspektiva: *Poskoči Žuća, povika: „Ljudi, | gledajte mlina, evo se budi!*“, 7c-perspektiva: *I Toša đipi iz loga uska: | „Čuješ li vodu, po točku pljuska!*“, 7a-perspektiva: *A deda skoči, veseo, mlad: | „Ustajte, momci, počinje rad!*“.

U 7a-perspektivi kriolizam se neutralizuje i prelazi u kalidemizam dvosstrukog tipa **(a)** ekstrakriolskog – toplinu u prostoru i **(b)** parakriolskog – toplinu u čovjeku): *Razigran točak veselo đipa, | toplo se brašno u sanduk sipa, | deda se srećan po mlinu vrti, | prepune vreće na leđa prti, | vrti se žrvanj vrtoglav, | a mlin se trese od buke sav.* Ostale tri perspektive (psa Žuje, mačka Toše i deda Triše) nestaju, a umjesto njih opisuju se tipična ponašanja i karakteristična djelovanju triju junaka – psa Žuće koji lovi svoj rođeni rep, mačka Toše koji zove na duel vidru i odlazi da pita miša *za zdravlje*, deda Triše koji ispija rakiju. U tome gubitku perspektiva nije više u centru pažnje percipiranje kriolizma, već ponašanje triju junaka. Ostaje samo jedna perspektiva – autorova. U njoj pjesnik nastavlja da opisuje eksterijer u kome nestaje zima (ona *odjuri na sever leden*), a dolaze vjesnici proljeća, prije svega rano cvijeće (visibaba, jagorčevina) i drveće (dren) koji se daju u upečatljivim slikama. Perspektivu uneobičavanja zamjenjuje rutinsko djelovanje i ponašanje

glavnih junaka. Mlinareva „djeca“ (pas Žuja i mačak Toša) samo na trenutak opserviraju (za njih nov i neobičan) zimski ambijent, a onda ga potpuno zaboravljaju (kao što se djeca ne mogu na nešto duže koncentrisati) i okreću ono-me što se naziva zovom prirode.

U osmoj perspektivi imamo samo autorovo viđenje (8_a-perspektiva) sa dominantnim motivom proljećnog cvijeća (visibabe i jagorčevine) i drveća u beharu (drena i kruške) datih u obliku niza tropa i figura (šest metafora, tri personifikacijska epiteta, dvije neepitetske personifikacije, po jedna sinegdoha i metaplazma te jedno poređenje): (a) *I visibaba, krivoga vrata* [personifikacija₁], | *kroz sneg se probi* [metafora₁], *sunca se hvata* [metafora₂], | *a tu i tamo veselo sine* [metafora₃] | *zlačano* [epitet₁] *oko* [personifikacija₂] *jagorčevine*, | *padinom brega, skroman* [personifikacijski epitet₂] i *snen* [personifikacijski epitet₃], | *dukatom* [metafora₄] *žutim osu se* [metafora₅] *dren*. (b) *Pod e deda, zapet ko* [metaplazma] *puška* [poređenje], | *hoće da vidi cveta li kruška*, što se prenosi na jednoga junaka (psa Žuću): *Potrča Žuća, lagan i bos* [epitet₄], | *mirisom cveća da časti* [metafora₆] *nos* [sinegdoha].

Od četiri moguće perspektive (9_a, 9_b, 9_c, 9_d) u završnoj strofi dolazi samo autorova (9_a). U njoj se zima *putnica* [metafora₁] „šalje“ na ledeni sjever (od nje ostaju samo slabi odbljesci posljednjeg snijega na brdima) sa *poderanim velom* [metafora₂], pri čemu se slikovito-izražajna sredstva nižu ovako: metaplazma → epitet → personifikacija → metafora₁ → metafora₂ – *Plavi se nebo ko* [metaplazma] *šator* [poređenje] *sveden* [epitet], | *odjuri zima* [personifikacija] *na sever leden*, | *a navrh gore, u sami mrak*, | *sinu još jednom čudnovati zrak*: | *ostatak snega, bleštav i beo*, | *putnice zime* [metafora₁] *poderan veo* [metafora₂].

U ovoj pjesmi postoji samo nekoliko kriolema: *zima* (7), *snijeg* (7), *mrz* (6), *led* (5), *studen* (3), *sever* (2) i *mećava* (1).

35. Pjesma U PRVOM SNIJEGU⁷⁴ (1948) počinje kao i ZIMA (1960) maglom: *Iz magle, sive | i bijele*, | *prvi se sniježak roji*. Tu dolazi i jedan od junaka Zi-

⁷⁴ Pjesmu otvara motiv prvoga snijega koji se eksplicira četiri puta. Od treće strofe nestaje kriolizam i sva se pažnja posvećuje tragovima u snijegu (obilježje su podvlačenjem) – za njihovo iskazivanje najviše se koristi riječ *trag* (6), a manje *stope* (2), *šape* (1), *opanci* (1) i *skok* (1): *Iz magle, sive | i bijele*, | *prvi se sniježak* [prvi snijeg₁] *roji* [prvi snijeg₁], | *pod strehom | čuti vrabac*, | *pospao pahulje* broji: | „Jedna, | još jedna... | trista... | hiljadu – | poplava prava! | Kad bi sve bile perje! | Dosta... | baš mi se spava...“ [.....] □ *Zaspao vrabac*, | *a sniježak* [prvi snijeg₂], | *ipak* – | *i dalje lijeće*, | *beskrajna livada cvijeta*, | *prekrasno*, | *zimljivo cvijeće*. | * □ *Evo*, | *tragovi* idu, | *čitava zbrka*, | *splet*, | *poljanom*, | *po snijegu prvom* | [prvi snijeg₃] [inverzija₁] *prošao čudan svijet*. | *Ovuda – evo – | vidiš, jutros*, | *u osvit dana*, | *prošla je*, | *važna i teška*, | *grakćući*, – | *gospođa vrana*. | *A za njom*, | *koraka laka i dugog repa* | – *svraka*. □ *Podalje malo vidimo | jedan trag*, | *zbunjen*, | *plah*, | *prošao tuda neko* | *noseći* – | *golem strah*. | *Njegove stope znaju | odrasli*, | *lovci*, |

ME – pas Žuća. Kao vrijeme radnje bira se zora i jutro. Postoje dva centralna motiva: prvi snijeg i znakovi u njemu. Prvi snijeg nije objekat kazivanja, već je mjesto ostavljanja znakova. Ovaj tekst kao da stupa u dijalog sa poslovicom *Ne pada snijeg da pokrije brijeg, nego da svaka zvijer pokaže trag*: pjesniku nije bio cilj da opiše kako izgleda početak zime oličen u prvome snijegu, nego da u njega smjesti ono što čini kostur pjesme – tragove. Na jednom mjestu on kaže da je po prvome snijegu prošao čudan svijet (dakle veliki broj: *Evo, | tragovi idu, | čitava zbrka, | splet, | poljanom, | po snijegu prvom | prošao čudan svijet.*) i iz toga mnoštva on bira jedinke za tri kategorije: 1. kategoriju sa najmanjim tragovima (ptica – vrana i svraka), 2. kategoriju „lovaca“ i njihovih žrtava (potencijalnih i realnih): *stari lovac i bubolovac* pas Žuća, *stari djed Vuk* i njegov *unuk, mudrijaš lisac* (pas prati tragove potencijalnih žrtava, Vuk nema vremena za lov jer mora odvesti unuka u školu; upečatljiva je slika velikih „djedovih“ tragova i sitnih „unukovih“ tragova: *Gledajte, | pored voćara, | gdje ćuti pognuto granje, | putuju | velike stope, | pored njih – stope manje. | To su opanci prošli | staroga djeda Vuka; | u školu, | po snijegu prvom, | odveo – | svog unuka*; lisac se vraća sa već uhvaćenim pijetlom), 3. kategoriju ljudi: načelnika *Steve* i *moćan stroj* pionira (*podmlatka*). Postoje tri vrste tragova: jedni su eksplicitni (gotovo svi navedeni), drugi implicitni (trag ulovljenog pijetla ali više kao dekoracija lisićjih tragova: *za jednim tragom, | prosuta | pera svijetla; | prošao | mudrijaš lisac, | odnio – | babina pijetla*) – treći su pratilački (pas Žuća njuši tragove zeca). Svi junaci iz životinjskog carstva dobijaju atribuciju ljudi: vrabac *ćuti*, vrana *je gospoda*, svraka ima *korak lak*, zec je *zbunjen*, Žuća je *lovačka zvijezda stara*, djed Vuk nosi *opanke*, lisac je *mudrijaš*. Pjesnik pravi ravnotežu između potencijalnih i realnih žrtava (1 : 1) – zec (potencijalna žrtva) nije ulovljen, ali je pijetao (realna žrtva) uhvaćen. Praćenje tragova ide u tri pravca: u pravcu željenog cilja (pas Žuća → zec), u pravcu bez lovačkog cilja (Vuk → škola unuka), u reverzibilnom pravcu – tamo **(a)** ka postignutom cilju (lisac dolazi do prve seoske kuće i hvata pijetla) i nazad **(b)** od postignutog cilja (lisac se vraća sa plijenom).

Početak kazivanja otvara vertikalna u jednom pravcu – odozgo nadolje: 1) pada prvi snijeg, što se metaforički iskazuje poređenjem sa letom pčela (*Iz magle, sive | i bijele, | prvi se sniježak roji*), 2) pod strehom *ćuti* vrabac i

djeca: | to je trag – | zeca. □ Odjednom, | za tragom zeca, | gle, | nove šape žure, | izgleda – | zeca jure. | Skokovi idu ravno | od prve seoske kuće, | to je trag starog lovca | i buvolovca – | Žuće. | Žuća – | lovačka zvijezda stara – | nema mu para. □ Gledajte, | pored voćara, | gdje ćuti pognuto granje, | putuju | velike stope, | pored njih – stope manje. | To su opanci prošli | staroga djeda Vuka; | u školu, | po snijegu prvom [prvi snijeg₄] [inverzija₁], | odveo – | svog unuka. □ A putem – | tragova mnogo, | ko da im pogodi broj; | prošao | načelnik Steva, proveo | moćan stroj. | Daleko odmakli nisu, | čuješ, | još truba svira. | Ah, to je, | čik, pogodi! – | Podmladak pionira! □ Najzad, za jednim tragom, | prosuta | pera svijetla; | prošao | mudrijaš lisac, | odnio – | babina pijetla (U PRVOM SNIJEGU, 1948).

pahulje *broji*. Pjesnik ostavlja vrapca (tačnije „šalje“ ga na spavanje) i nastavlja da opisuje kako snijeg pada: *Zaspao vrabac, | a sniježak, | ipak – | i dalje lijeće*. Time se završava vertikalna i počinje horizontalna koju čine poljana i voćnjaci. Zimska linearnost daje se u poređenju – pjesniku livada izgleda kao da je po njoj prosuto cvijeće: *beskrajna livada cvijeta, | prekrasno, | zamljivo cvijeće*, a u voćnjacima zapaža samo jedno: *pognuto granje*, koje doživljava personifikacijski: ono, kao i vrabac, *ćuti*.

Ekspresivnost pojačava upotreba (1) metafora, ponekad praćenih epitetom (među najjače spadaju: *prvi se sniježak roji*; *poplava prava pahulja*; *beskrajna livada cvijeta* = snijega, *prekrasno*, *zamljivo* [epitet₁] *cvijeće* = snijeg, *prošao tuda neko noseći* – *golemi strah* = zec), (2) deminucije (*prvi sniježak*), (3) inverzijske atribucije (*po snijegu prvom* – dva puta), (4) cifarske kvantifikacije – omiljeni Ćopićev postupak, u ovom slučaju pojačan gradacijom (*Iz magle, sive | i bijele, | prvi se sniježak roji, | pod strehom | ćuti vrabac, | pospano pahulje broji*: | „*Jedna, | još jedna... | trista... | hiljadu* – | *poplava prava!* | *Kad bi sve bile perje!* | *Dosta... | baš mi se spava...*“), (5) anadiploze ([...] *to je trag starog lovca | i buvolovca* – | *Žuće*. | *Žuća* – | *lovačka zvijezda stara* – | *nema mu para.*), (6) zagonetke (*Ah, to je, | čik, pogodi!* – | *Podmladak pionira!*), (7) antiteze (*teška vrana* – *koraka laka* [...] *svraka*), (8) inverzije (*trag, zbunjen, plah*), (9) razdvojene biatribucije (*lovačka zvijezda stara*), (10) metonimije (*nove šape žure, izgleda zeca jure*; *putuju velike stope*; *To su opanci prošli staroga djeda Vuka*), (11) interjekcijacije – uvođenja uzvika (*Ah, to je, | čik, pogodi!* – | *Podmladak pionira!*). Na više mjesta osobine ljudi prelaze na životinje i neživu prirodu (pomoću personifikacije): *pod strehom vrabac ćuti*, *pospano pahulje broji* (fauna); *ćuti pognuto granje* (flora).

Ono što je kod Andrića (u prozi) bosanski pisar Dražeslav (spojnica Dubrovnika i Bosne) to je kod Ćopića (u poeziji) mornar Marijan (spojnica Jadrana i Bosne). Ovaj se lik javlja u nizu pjesama iz ciklusa PARTIZANSKE TUŽNE PJESME (1958) (a) podciklusa VJEČITI STRAŽAR (20 tekstova): UVOD, RIBARSKO SEOCE, MARJANOVO DJETINJSTVO, VEČE NA TRGU, BARBA MATE, ADMIRAL IVO, KAPETAN LUKA, PONOĆNA SLIKA, MLADI MORNAR, NAJEZDA, USTANAK, ZBOGOM, JADRANE, BOSNA, NA SNIJEŽNIM STAZAMA, ČETVRTA OFANZIVA, BITKA ZA RANJENIKE, SMRTNUZA ČETA, SLAVNI PRECI, VJEČITA STRAŽA i (b) u izdvojenoj pjesmi NA SLOBODNOM JADRANU (1958). U njima se opisuje Marijanov život od rođenja do pogibije u Bosni. Dio tekstova posvećen je prostoru u kome je *marin* rođen (RIBARSKO SEOCE), gdje je proveo djetinjstvo (MARJANOVO DJETINJSTVO), mještanima (VEČE NA TRGU), precima (BARBA MATE, ADMIRAL IVO, KAPETAN LUKA), starim ribarima (PONOĆNA SLIKA), odlasku u mornare (MLADI MORNAR) i u partizane (NAJEZDA). Dolazi rat (USTANAK), bitke po Mosoru (ZBOGOM, JADRANE) i Bosni (BOSNA, NA SNIJEŽNIM STAZAMA, ČETVRTA OFANZIVA, BITKA ZA RANJENIKE, SMRTNUZA ČETA, RIJEČ KOMANDIRA), tragičan kraj (SLAVNI PRECI, VJEČITA STRAŽA) te posmrtno proglašenje za heroja (NA SLOBODNOM JADRANU, 1958). Motiv susreta Bosne i Jadrana javlja se u šest pjesama (od 21): BOSNA, NA SNIJEŽNIM STAZAMA, ČETVRTA OFANZIVA, BITKA ZA RANJENIKE, SMRTNUZA ČETA i RIJEČ KOMANDIRA. Pjesme su dosta

zasnovane na realnim događajima iz rata u kojima se Dalmatinci pokazuju kao veliki junaci.⁷⁵

36. Čopićeva pjesma NA SNIJEŽNIM STAZAMA⁷⁶ (1958) donosi motiv koji je Andrić snažno obradio u mediteranskom ciklusu pripovijedaka, u kojima se kao kriolsko-kalidemski antipodi nalaze Bosna (ono što je gore, sjevernije, hladnije) i Dubrovnik (ono što je dolje, južnije, toplije). Tri Andrićeva teksta imaju kao stožer bosanskog pisara Dražeslava koji dolazi u Dubrovnik (SUSRET, VEJAVICA, DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA, PREDVEČERNJI ČAS), a u jednoj Dubrovčanina koji stiže u Bosnu (RANJENIK). I dok Andrićev Dražeslav odlazi u Dubrovnik da doživi nešto neobično – bosansku vijavicu, Čopićevi mornari sa Jadrana upućuju se u Bosnu da se susretnu sa klasičnom planinskom zimom. Bosna je mornare (*goste*) dočekala sva u bijelom; *pijan, lagan pahulja lijet* oni doživljavaju kao da *se njiše svijet*, što će jedan od njih, komandir Marijan,⁷⁷ sublimirati u kratak zaključak: *Ova je Bosna zaljuljan brod!*. Čopićevi junaci nisu kao Andrićev pisar pošli u mirnodopsku misiju (trgovinu sa primorcima), već u rat sa *Švabom*, koji *tišine zimske, plamenim rezom*, | *rešeta sa mitraljezom*, a bosanske šume rije granata – *svinja* i *sa grana kida ukras od inja*. U sučeljavanju kriolizma (toploga Jadrana) i kalidemizma (hladne Bosne) kriolema <studen> volontativno prelazi u kalidemu <pali>: *kad bi studen pošla da pali*. U kontrastu Bosne i Jadrana Andrić ne

⁷⁵ Nešto slično pisao je Jure Kaštelan – njegova pjesma OJ MOSORE, MOSORE! iz 1942. počinje ovako: *Oj Mosore, Mosore, sve se diže u gore. | Skupljaju se sa svih strana čete partizana.*

⁷⁶ U njoj se pojavljuje sedam krionema [mećava; bjelina snijega; kapa od snijega; pahulje; zimske tišine; ukras od inja; studen] koje se pojačavaju time što se daju personifikacijski (4), metaforički (2), sinegdoshi (1), epitetski (1), inverzijski (1); kalidema je mnogo manje (5): *Idu mornari, mećava vije* [krionema₁], | *Bosna u bijelom* [krionema₂] *dočeka* [personifikacija₁] *gosta*, | *svaki se zbunić pod kapom* [krionema₃] [metafora₁] *krije*, | *tek niska stopa za četom osta*. □ *Uz pijan* [epitet₁], *lagan pahulja* [krionema₄] *lijet* | *svakom se čini: njiše se svijet*, | *pa Marjan reče, uz lagan hod*: | „*Ova je Bosna zaljuljan brod!*“ □ *Tišine* [sinegdoha] *zimske* [inverzija₁] [krionema₅], *plamenim rezom* [kalidema₁], | *rešeta Švabo sa mitraljezom*, | *po šumi rije granata – svinja*, | *sa grana kida ukras* [metafora₂] *od inja* [krionema₆], | *a Marjan kliče komandom starom*: | „*Naprijed, marini, pod punom parom!*“ □ *A kad bi studen* [krionema₇] *pošla da pali* [kalidema₂] [personifikacija₂], | *svi bi mornari pjevali stali*, | *slavili pjesmom budući dan*. | *Gorom se čulo*: | „*Dragi Mosore*, | *opet će marin sići na more*, | *na plave pute, na Jadran!* [kalidema₃]“ □ *Po neko padne u boju plamnom* [kalidema₄] [personifikacija₃], | *začas ga munja* [kalidema₅] [personifikacija₄] *pokosi kobna*, | *negdje u gori, pod jelom tamnom*, | *mornara skriva tišina grobna*. □ *Više mu neće pjevati vali* | *ko davno nekad kad bješe mali*; | *stražar će jela nad njim da tuži*, | *orao silni nekom da kruži*, | *a pastir mali, u doba cvjetno*, | *kraj humke borca sviraće sjetno* (NA SNIJEŽNIM STAZAMA, 1958).

⁷⁷ Motiv bezimenog mornara dolazi u pjesmi TUŽNI PUTNIK (1947).

nudi nostalgiju, dok kod Ćopića nje ima u izobilju i uvijek dolazi iz pravca hladnoće: Bosna → Jadran, jug (toplina), primorje.

37. Motiv susreta Bosne i Jadrana blago se provlači kroz pjesmu SMRZNUTA ČETA⁷⁸ (1958): dok se u noći *u noći pusto, još prije dana*, | *tiho gase zvijezde s Jadrana* [metafora₁ kojom se neutrališe lucidema <svjetlost>], | *tonu lagano u modar vir* [metafora₂], u bosanskom snijegu smrzavaju se mornari sa Jadrana, ti *sinovi sunca, mora i ljeta* [kalidemska metafora₃]: *U snijegu leži linija duga*, | *puška uz pušku, drugar do druga...* | *nad njima vlada ledeni mir...* Retoričkim pitanjima pjesnik vraća primorce na njihove iskonske markere – *buru, čamac i more*: *Mornaru mladi, šta li mi snivaš*, | *možda o buri, čamcu i moru?* | *Zašto mi lice za pušku skrivaš?*, ali mu (tobože) nije jasno zašto su došli u Bosnu da štite kriolske markere: *I zašto čuvaš ledenu goru?*. Autor ih poziva da „krenu“ u svojoj nostalgiji na Jadran *do vruća žala* [kalidema] i da slušaju *pljusak nemirna vala*. Ali ga niko ne čuje, niko ne odgovara samo neko sa strane poručuje: *Uzalud pitaš, niko ne zbori*, | *tišina šumi po sniježnoj gori* [kriolema], dok mornari kreću dalje, *niz klanac dug*, dublje u Bosnu.

38. Mornare Ćopić uvodi i u pjesmu NOVOGODIŠNJA BAJKA⁷⁹ (1949), ali oni nisu više sa Jadrana, već iz Tira i dolaze u kontekstu južnjaka („kalidemaca“)

⁷⁸ Odnos krionema, kalidema i lucidema je 7 – 3 – 1: *Na pušci hladnoj* [kriolema₁] *ruka se koči* [kriolema₂], | *mornaru zima* [kriolema₃] *zatvara oči*, | *nad njim se smrtni nadvija vran*, | *i sve je više marinskih glava* | *palo na jastuk* [metafora₁] *od snijega* [kriolema₄] *plava* [epitet₁] [inverzija₁], | *palo – i vječni snivaju san*. □ *Na pusto kosi mrzne se* [kriolema₅] četa | *držeći čvrsto liniju svoju*, | *sinovi sunca, mora i ljeta* [kalidema₁] | *kreću se u smrt u bojnom stroju*. | *Posljednji šapat čula je noć*: | „*Ovuda Nijemci ne smiju proć!*“ □ *U noći pusto, još prije dana*, | *tiho se gase zvijezde s Jadrana* [lucidema₁], | *tonu lagano u modar vir*. | *U snijegu* [kriolema₆] *leži linija duga*, | *puška uz pušku, drugar do druga...* | *nad njima vlada ledeni* [kriolema₇] [epitet₁] *mir...* □ *Mornaru mladi, šta li mi snivaš*, | *možda o buri, čamcu i moru* [kalidema₂]? | *Zašto mi lice za pušku skrivaš?* | *I zašto čuvaš ledenu goru* [kriolema₇]? | *Hajdmo na Jadran, do vruća žala* [kalidema₃], | *da čuješ pljusak nemirna vala*. □ *Uzalud pitaš, niko ne zbori*, | *tišina šumi po sniježnoj gori* [kriolema₇] ... | *Dolje u sklopu, niz klanac dug*, | *uminu zadnji ranjeni drug...* (SMRZNUTA ČETA, 1958).

⁷⁹ U ovoj pjesmi izrazito preovladavaju krioneme (11) u odnosu na kalideme (1) i lucideme (1): *Tako je oduvijek*, | *zna se*, | *to mudrost veli stara*: | *dolazi Godina nova* [kriolema₁] [inverzija₁] | *prvoga januara* [kriolema₂]. □ *Haldejski zvezdoznanc* | *tu je istinu znao*; | *pažljivo*, | *na ploči od gline*, | *ovo je zapisao*. □ *Znali su za to Misirci*, | *to hijeroglif veli*, | *i Persijanci*, | *Grci*, | *iz Tira mornari smjeli*. □ *Ova istina stara*, | *otkrita davnih dana*, | *stajase*, | *vječna i čvrsta*, | *u kamen uklesana...* □ *Prolaze stotine ljeta*, | *hiljade*; | *žurno se toče*. | *Zasipa prašina gluva* | *haldejske mudre ploče...* □ *Najzad*, | *evo nas* | *kod nas*: | *tu ljudi naprijed streme*. | *Pogledaj*, | *vidjećeš čudo*: | *mi smo prestigli vrijeme*. □ *Evo*, | *u našoj zemlji*, | *prvu godinu Plana* | *mnogi su svršili davno*, | *posljednjeg jesenjeg dana* [kriolema₃]. □ *Još je novembar bio* [kriole-

sa drugih područja – to su Haldejci, Misirci, Persijanci, Grci koji su znali staru mudrost: da prvog januara dolazi Nova godina. Dalje se pjesnik prebacuje na naš prostor (*kod nas*) i konstatuje da *smo prestigli vrijeme* (ima u vidu obnovu porušene zemlje i uspješnu prvu godinu petogodišnjeg plana). Motiv „prestizanja“ dolazi još tri puta: (1) u isticanju brzine prolaska vremena – *teško se prestiže*, | *druže*, | *vremena brzi tok*, (2) konkretizacijom *I tako*, | *sa svih strana* | *vijesti* – čitava vreća: | **prestigla** Godinu novu | *bezbrojna preduzeća*, (3) vertikalizacijom „**Prestigli** ljudi zvijezde!“. Na kraju pjesnik notom komizma modalizuje doček Nove godine *haldejskog mudraca starog* u kontekstu kalidemizma – : *Možda bi stigao i on* | *u zimskom mrazu jakom* □ *da Novu godinu slavi* | *s ponekim lijenim đakom*.

39. U pjesmi SNIJEG I RUDARI⁸⁰ (1948) ponovo se javlja motiv „prestizanja“ vremena. U jedno veče, *jesenje*, *tužno*, rudari su shvatili da dolazi zima, da

ma₄], | *kad tamo* – | *čudo se pravi*: | *željezni kolektiv Zenice* | **Novu godinu** [kriolema₅] *slavi*. □ *Prestigli ljudi vrijeme*. | *Metalci, struka znana*, | *oteli mjesec i po* | *prvoj godini Plana*. □ *Evo rudnika jednog*; | *hajde*, | *pridimo bliže*. | *Gle, i tu prije roka* | **Nova godina** *stiže*. □ *Pod zemljom*, | *u vječnoj tami*, | znojem [kalidema₁] *se dostiže rok*; | *teško se prestiže*, | *druže*, | *vremena brzi tok*. *I tako*, | *sa svih strana* | *vijesti* – čitava vreća: | **prestigla Godinu novu** [kriolema₆] [inverzija₂] | *bezbrojna preduzeća*. □ *A kad januar dođe* [kriolema₇], | *službena Godina nova* [kriolema₈], | *alaj će da joj se smiju* | *ljudi novoga kova*. □ *Stajaće ona tako*, | *zbunjena*, | **sniježna vila** [kriolema₉]; | *pitaće veselo mnogi*: | „*Zašto si zakasnila?*“ □ [.....] □ *Eh, da ustane danas* | *haldejski mudrac stari*, | *pijan bi bio čiča* | *od bezbroj novih stvari*. □ *Gledao bi zvjezdana* | *jata* [lucidema₁] *kako svemirom jezde* | *i najzad zaključak dao*: | „*Prestigli ljudi zvijezde!*“ | *Možda bi stigao i on* | *u zimskom mrazu* [kriolema₁₀] **jakom** [inverzija₃] □ *da Novu godinu* [kriolema₁₁] *slavi* | *s ponekim lijenim đakom* (NOVOGODIŠNJA BAJKA, 1948).

⁸⁰ Krioleme, lucideme i kalideme obrazuju sljedeću korelaciju: 8 – 3 – 2: *Bilo je veče*, | **jesenje** [kriolema₁], [inverzija₁] *tužno*, | *okolo brda*, | *mrka i gola*, | *kada je smjena*, | *rudara dvjesta*, | *sišlo u okno* | *Jarandola*. | (*Kraj Ibra leži* | *Jarandol krasni*, | *u njemu ugalj* | *prvoklasni*.) □ „*Drugovi dragi*, | **dolazi zima!** [kriolema₂] – | *Javi se rudar*, | *delija neka* – | *Zapnimo noćas*, | *složno i muški*, | *čitava zemlja* | *na ugalj čeka*. | *U boju za Plan* | *prvi u stroju*, | *rudari nose*, | *zastavu svoju*.“ □ *Ugalj svjetluca*, | *podzemno blago*, | *alatka sijeva*, | *rudar juriša*, | *kraj vagoneta* | *gomila raste*, | *ruši se ugalj*, | *kamena kiša*. | *Prašina davi*, | *u grlu staje*, | *rudarske lampe* | *dimljivo sjaje*. □ *Bori se vojska*, | *rudara dvjesta*, | *do zadnjeg trena* | *osmoga sata*, | *a na kraj smjene* | znojni su! [kalidema₁], *crni*, | *poznao ne bi* | *rodenog brata*. | *Oružje* – *alat* | *na rame meću*, | *ratnici crni* | *na odmor kreću*. □ *A kad izišli* | *drugova dvjesta* | *iz tamnog okna* | *u osvjet* [lucidema₁] *sneni*, | *čudna im svjetlost* [lucidema₂] | zabliješti [lucidema₃] *oči*; | *stadoše ljudi*, | *iznenađeni*: | **bije se polja** [kriolema₃], | **padine brijega**, | **sipaju** [metafora₁] **gusto** | **pahulje snijega** [kriolema₄]. □ *Šapuće srećno* | *rudara dvjesta*: | „*Zasipaj polja*, | **pospani** [epitet₁] **sniježe** [kriolema₅], | *mi smo te stigli* | *i prestigli*: | *gotovog uglja* | *bregovi leže*. | **Zima** [kriolema₆] *nam neće* |

zemlja na ogrev čeka pa su čitav dan nastojali da iskopaju što više uglja, što se slikovito prikazuje: *kraj vagoneta* | *gomila raste*, | *ruši se ugalj*, | **kamena kiša**. Kada su izašli ispod zemlje, napolju je sve bilo u bijelom (*bijele se polja*, | *padine brijega*, | *sipaju gusto* | *pahulje snijega*), a oni se puni sreće obraćaju snijegu: **Zasipaj** polja, | **pospani sniježe**, | *mi smo te stigli* | *i prestigli*: | *gotovog uglja* | *bregovi leže*. To je istovremeno bila pobjeda kalidemizma nad kriolizmom data u obliku kompozicionog prstena – na početku stoji kriolema <zima>, na kraju kalidema <vatra>: **Zima** nam neće | *polet da satre*, | *po zemlji cijelaj* | **buktaće vatre**. Tekst završava idilična kriolska slika iskazana epitetom, metonimijom, metaforom, personifikacijom i inverzijom: *Kućama kreće* | **garava** [epitet] *smjena* [metonimija] | *a snijeg prši* [metafora], | **čarobni** [epitet] **tkač** [personifikacija₁], | *rudaru svakom* [inverzija], | *dok domu dode* | **satkaće** – | **bijeli ogrtač** [personifikacija₂].

40. U deset stihova pjesme ČUVAR TVOG DJETINJSTVA (1948) snažna slika kriolskog vremena lociranog u jedno godišnje doba (zimu) i na kraj dana (veče) smještena je u neobičan prostor: na granicu. Od pet krionema dvije nemaju semantičko pomjeranje: <zimsko veče> i <mećava zavija>, dok tri pojačavaju sliku metaforičkim nabojem – pjesnik se ne zadovoljava upotrebom običnog iskaza pa pahulje ne padaju, već pčele lete (*Oblak se pahulja roji*). Ni snažni sjeverni vjetar ne dobija običnu kvalifikaciju, već izgleda kao čovjek (*Cvili sjeverac*, **bije**) i kao riba (**ledena kruta riba**, *trza se*, *skače uvis*, *i mokrim repom šiba*). U drugome dijelu pjesme nestaje ekstrakriolizam (hladnoća eksterijera), a javlja se interkalidemizam (toplina interijera): pjesnik se prebacuje iz hladnog golog graničnog sektora u kuću u kojoj dječak sjedi nad bukvarom *kraj topli peći* i (modalno: *možda*) *tone u san uz topli šapat majke*.

41. Pjesma ZVIJEZDE (1944) sastoji se od tri dijela: prvi čini lucidemska vertikala (na nebu), drugi kriolska horizontala (na zemlji), a treći mortalna destrukcija (smrt).⁸¹ Nosioći lucidemske vertikale su svijetlo polje, obasjane

polet da satre, | *po zemlji cijelaj* | **buktaće vatre** [kalidema₂].“ □ *Kućama kreće* | *garava smjena* | *a snijeg* [kriolema₇] **prši** [metafora₂], | **čarobni tkač**, [metafora₃] | *rudaru svakom*, | *dok domu dode* | **satkaće** [metafora₄] – | **bijeli ogrtač** [kriolema₈] [metafora₅]. □ *U boju za Plan*, | *prvi u stroju*, | *rudari nose*, | *zastavu svoju* (SNIJEG I RUDARI, 1948). U posljednjem dijelu snijeg se snažno metaforizira (3): on prši, on je čarobni tkač, on šije bijeli ogrtač.

⁸¹ Kriolski dio pjesme (2–7. strofa) najviše se gradi na personifikaciji (15), inverziji (10), metafori (6) i grafostilemu (6), manje na pseudokvantifikaciji (4), anafori (3), epitetu (4), metonimiji (1), sinegdohi (1), retoričkom uzviku (1). U ovome segmentu dominiraju krioneme (10), a mnogo je manje lucidema (3), dok kalideme potpuno izostaju: *A kod nas*, *na zemlji* [sintagmatska anafora_{1/3}] *zavijanoj* [inverzija₁], | *na zemlji* [sintagmatska anafora_{2/3}] *pustoj* [inverzija₂], *studenom* [krionema₁] [inverzija₃], | *na zemlji* [sintagmatska anafora_{3/3}] – *majci nemilom* [inverzija₄], | *dok smrznut* [krionema₂] *januar* [krionema₃] *sija* [lucidema₁], | *sedam* [pseudokvantifikacija_{1/4}] *se Zvijezda* [grafostilem₁] *crvenih* [inverzija₅] *kroz goru probija*. | *Studena* [krionema₄] *planin-*

daljine i metaforičke lucideme.⁸² Stožeri kriolskih slika su atributi. Oni se dodatno ekspresivno pojačavaju time što se daju u inverziji: *na zemlji zavijanoj* [krionema₁], | *na zemlji pustojoj, studenoj* [krionema₁]. Postoji kriolska atribucija i bez obrnutog reda riječi: *studena* [epitet krionema₁] *planinska noć*. Pomoću personifikacije pjesnik pretvara attribute u epitete: **(a)** smrt *studenim* [epitet] [krionema₂] *dahom diše*; *ledeni* [epitet] [krionema₃] *šapat s grane se sije*, **(b)** *bijela* [epitet] [krionema₂] *smrt se u inju* [krionema₄] *sije*. Autor prikazuje smrt kao da je ljudsko biće: ona *studenim dahom diše i inju se smije*; to isto čini sa snijegom koji *sa grana sije ledeni šapat*. Kao nosioci personifikacije dolaze imenice *šapat* (dva puta) i *pogled* te glagoli *smijati se*, *rugati se*, *dunuti*. Kriolizam najviše izražavaju **(a)** pridjevi, prije svega *studen* (četiri puta, a odnose se na zemlju, planinsku noć, dah, gorsku divljinu) i manje (po jednom) *sniježni*, *bijeli*, *smrznut*, *zameten*, *zavijan* te **(b)** imenice *januar*, *jeza*, *inje* i *led*. Jednom se javlja parakriolizam (*hladnije misliti*). U trećem (destruktivnom) dijelu uvode se dvije snažne kriolske personifikacije: **(a)** *Smrt se bijela tako bijednim sumnjama ruga*, **(b)** *Čelikom pohled siječe studenu gorsku divljinu*.

Pjesma se završava kalidemskim motivima: **(a)** *Krv naša vrela zemlju će zagrijati*, | *zemlja će postati topla i draga*, | *sumorna zemlja će propjevati* | *zemlja nemila – postaće mati*. | *U viru našeg srca umiveno* | *buknuće cvijeće veselo, vatreno*. **(b)** *Ej, i mi ćemo tako slobodno putovati* | *vedrim proljetnim tišinama [...]*.

ska noć sa ljudskim srcem [metonimija₁] *se bije* [metafora₁], | *putuje sedam* [pseudokvantifikacija_{2/4}] *kurira udarne divizije*: | *sedam* [pseudokvantifikacija_{3/4}] *Zvijezda* [grafostilema₂] *samih* [inverzija₆] – *bez nebesa* – | *snijeg* [krionema₅] *se s grana na Zvijezde* [grafostilema₃] *otresa*, | *ledeni* [krionema₆] *šapat* [personifikacija₁] *s grana se sije* [personifikacija₂], | *bijela* [epitet₁] [metafora₂] *smrt se u inju* [krionema₇] *smije* [personifikacija₃]: □ *Hej, Zvijezde* [grafostilema₄] [obraćanje u obliku personifikacije₄], *kud ste se ovamo spustile* [metafora₃] | *i kroz noć sniježnu* [krionema₈] [inverzija₇] *upustile* [personifikacija₅]?! | *Zemlja je ovo, ovo su planine*, | *tu su putevi zameteni* [krionema₉], | *tu su drumovi jadoviti* [epitet₂]. | *Lako je zvijezda na nebu biti!* [retorički uzvik] | *A sedam* [pseudokvantifikacija_{4/4}] *Zvijezda* [personifikacija₆] *rumenilom zatrepalo* [metafora₄] [inverzija₈], | *ispod teških se vjeđa nasmijalo* [personifikacija₇] | *bijeloj nevjernoj* [epitet₃] *Smrti u lice* [personifikacija₈]: | *Mi* [personifikacija₉] *smo zvijezde prethodnice*. | *Zalud nam u lice studenim* [krionema₁₀] *dahom dišeš* [personifikacija₁₀], | *zalud nas bijednim sumnjama* [personifikacija₁₁] *ovijaš* | *i zalud Crno* [grafostilema₅] *pišeš* [personifikacija₁₂]. | *Mi* [personifikacija₁₃] *čvrsto idemo*, | *mi tvrdo vjerujemo* [personifikacija₁₄]: | *cvijetom* [sinegdoha] *će se osuti* [metafora₅] *puti zame-teni* [krionema₁₁] [inverzija₉], | *i pjesmom* [personifikacija₁₅] *drumovi jadoviti* [inverzija₁₀], | *zvijezde će zemljom treperiti* [lucidema₂]. | *Naša će duša slobodno da sine* [lucidema₃] | *pod modrim nebom* [metafora₆] *Domovine* [grafostilema₆] (ZVIJEZDE, 1944).

⁸² Prije toga se kaže da sedam vlačića *nebo* putuje, a onda *niz modro more* brode.

42. Pjesma ADMIRAL IVO (1958) specifična je po tome što pjesnik šalje južnjaka sa Jadrana – admirala Iva u *sniježni kraj* na *sjever tužni* [...] *bez vrela dana* i *plava puta* da tu umre i ostane da *spava vječni san*. Autor osjeća potrebu da se na početku teksta (drugom strofom) obrati *surovom kraju* negacijom kalidemizma (*bez vrela dana* i *plava puta*): *Sjeveru tužni, krajino tvrda, | bez vrela dana i plava puta!*

43. U pjesmi ČETVRTA OFANZIVA (1958) metaforizuje se protivnik koji se naziva *aveti* i koji *se kezi*, ima *njušku sivu* i kalidemski udara: *vatrom čeličnom* *bije četvrta ofanziva*. Ovdje se ponovo pojavljuje poređenje pahulja sa pčelama iz ČUVARA TVOG DJETINJSTVA (1948): *s drhtava neba čitavo veće | roj se pahulja stresa*. Kao krioleme dolaze: magla, pahulje, snijeg, brijeg i led. Sili na bitke izražava se kalidemski: *A iza brda pakao gori | i grmi na sve strane, | čitav se korpus bez daha bori, | ranjene borce brane*. □ *Bitka se vodi dane i noći | i oganj šiba ljut.*, ali zato prostor ostaje kriolski: *Kreću na juriš divizije | kroz buru, snijeg i led...*

44. Pjesma BITKA ZA RANJENIKE (1958) počinje jednim od najljepših opisa zimskoga pejzaža i to na bazi spoja kriolizma i lucidizma: *Sjaj* [lucidema₁] *prvih zvijezda na snijeg* [krionema₁] *se prosu* [metafora₁], | *zablista* [lucidema₂] *srebrom* [[metafora₂] *smrznuti* [krionema₂] *kraj*. Slikovito predstavljanje prostora nastavlja se pomoću epiteta, personifikacija i metafora: *Po mrzlu* [krionema₁] *snijegu* [krionema₂] *šulja se* [personifikacija₁] *veće*, | *sjeverac* [krionema₃] *svira* [personifikacija₂] *tugu i strah* [metafora₁], | *inje* [krionema₄] *od srebra* [epitetska metafora₁] *tinja* [kalidema₁] *i peče* [kalidema₂], | *dok s neba sipi* [metafora₂] *zvjezdani* [epitet₁] *prah* [metafora₃]. I ovdje se pojavljuje Ćopićeva omiljena metafora – poređenje sa srebrom (*inje od srebra*).

45. U Ćopićevom kriolizmu često se javlja motiv hladnog vjetra. Na početku teksta RIJEČ KOMANDIRA (1958) dolazi opis sjeverca: *Nad mrtvom četom sjeverac vije*, | *prašinu sniježnu po kosi mete.*, čija je perlokucija (*sjeverac vije*) pojačana (1) metaforičkom nominacijom – snijeg nije snijeg, već je *snježna prašina*, (2) uvođenjem rijetke (kod ovoga pjesnika) kose dimenzije – *po kosi mete*. U taj kontekst pjesnik smješta čovjeka sa toploga juga – svoga Marijana koji je ekstrakriolski markiran (*pokriven injem*) i parakriolski obilježen (*sa smrtnom jezom*). Taj se individualni parakriolizam nastavlja kolektivnim: *četa mukom ledenim ćuti*, | *ne čeka ona povratka dan*, | *put joj je snijegom zavijan*. Pjesma se završava istim kriolizmom i istom metaforom kojim je i započeta: *Sjeverac bijelu prašinu nosi | sipa po vranoj marinskoj kosi*.

46. Pjesma SLAVNI PRECI (1958) nastavlja kriolski motiv pjesme RIJEČ KOMANDIRA (1958) time što se klonuli Marijan spušta u snježni smet po kome se sjene vuku. A kada su one nestale (simbolično!), „nestao“ je i Marijan sa svojom četom. Nestao je i kriolizam jer pjesniku nije on više bio bitan – važno je bilo to što je *sunčano* [lucidema₁] *jedro* [implicitna kalidema, simbol mora, topline, juga, Jadrana] *treptalo* [lucidema₂] *moćno i vedro* na samrti u oku [sinegdoha] *sinova mora*. U toplo jutro [eksplicitno iskazano snažnim epitetom

mliječni] mornari, u hladnoj Bosni, putuju po okeanu vječnosti: *U oku samo, moćno i vedro, | čini se – trepti sunčano jedro... | Marjan sa četom, u osvjet mliječni, | s ponosom brodi okean vječni...*

47. Pjesmom VJEČITA STRAŽA (1958) Ćopić preskače godine (*prolaze ljeta*) nakon pogibije mornara sa Jadrana u Bosni i, spajajući kalideme i kioneme u jakom kontrastu ruža i maja [simbola topline] sa snijegom [simbola hladnoće]: *Prstima zora dodirnu kosu | i more ruža po snijegu prosu, | grebenom pustim procvjeta maj.*, daje završnu sliku pogibije *sinova* (toploga) *mora* u (hladnoj) Bosni pojačanu simbiozom kalidemizma i lucidemizma: *Rumena svjetlost [lucidema] ratnika tače, | al se ni jedan mornar ne mače, | nit pogled baci niz tihi kraj...* □ *Topovi grme, planina gori* [kalidema₁], *| ogreznu zemlja u vatru živu* [kalidema₂] [...]. Ovdje se ponovo javlja Ćopićev omiljeni sjeverac, iskazan pomjereno – stranom svijeta: *Surov i tužan, tu sjever briše | i soko traži dom, | svijta se duga poslije kiše | i ori moćan grom.*⁸³ Pjesma se završava kalidemskom scenom – toplinom *mora* koja (figurativno) zapljuskuje mrtve mornare: *Katkad se oblak s Jadrana digne | i plovi povrh gora, | groblju marina na greben stigne, | škropi ga rosom s mora.*

48. Posljednja pjesma iz ciklusa o Marjanu vodi čitaoca na topli jug – u rodno Marjanovo selo Ribarski Kut gdje se *blstav* [lucidema] *talas na žalu pijeni | i sunce prži* [kalidema₁] *kamenjar ljut* [epitet], gdje se *zapad žari* [kalidema₂] i gdje djeca slušaju (po ko zna koji put) poznatu priču o *sniježnoj* [kriolema] *gori* i hrabrom Marjanu i njegovoj četi.

49. Ciklus mjeseci i njihovih karakteristika Ćopić slikovito predstavlja u pjesmi ACIN GODIŠNJI PUT (1948). Fabularni okvir čini zima (*Jedne večeri, | bila je zima, | sreo se Aca | s mesecima.*). Mjesece pjesnik markira kriolski/kalidemski pa nastaju tri njihove grupe: hladni (Januar, Februar, Novembar, Decembar), topli (April, Maj, Juni, Juli, Avgust, Septembar) i prelazni (Mart, kada razvigorac *tera zimu, dosadnu babu*, i Oktobar, kada *se jesen smeška*). Svaki mjesec dobija specifične poetske crte. Iako se za Januar kaže da je prvi mjesec u godini (*prvenac mesec*), on dobija kvalifikaciju koja nije u tome duhu jer je *sed i star*: prvi epitet upućuje asocijativno na snijeg i njegovu bjezinu (sjedinu), ali drugi ne izaziva razumljivu asocijaciju, ako ne računamo ritmički motiv – autoru je trebalo da se leksema *Januar* urimuje sa nekim riječju na *-ar*, a to je upravo nudio pridjev *star*. U ovome mjesecu ističe se obilje snijega, što se potencira upotrebom sinonima u direktnom kontaktu (*bez*

⁸³ V. takođe: *Na frulu sjeverac svira | arije pospane, | duge, | a lišće sipa, | sipa | ko kiša, | tiho, | bez tuge. | Silaze magle | ko vojske, | znači – brzo će zima* (ŠUMSKI ĐAK, 1948). ♦ *Cvili sjeverac, | bije, | ledena kruta riba, | trza se, | skače uvis, | i mokrim repom šiba* (ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA, 1948). ♦ *Stuši se Žuća, zdimio mačak | tražeći spasa rođenoj koži, | za njima deda, metak po metak, | iz puške stare žestoko loži. | Fijuču zrna glasom severca. | „Držite – više – dva ribožderca!“* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

kraja, konca) i uvodi generator tipično zimske auditivne note (*severova srebrna zvonca*): *Daću ti snega | bez kraja, | konca, | i severova | srebrna zvonca*. Osnovnu odliku Februara pjesnik vidi u varljivosti i promjenljivosti: *čas bije snegom, | čas grunu bura*, čas je vjetar, čas mećava. Novembar je predstavljen kao bolećiv: on *kašljuca* i donosi ono što čini prelaz iz kasne jeseni u ranu zimu – ledenu kišu: *Novembar ide | i kašljuca, | ledenom kišom | u prozor kuca* [...]; zima je već tu i prve se večeri provode *uz toplu peć*. Decembar bliže određuje apozicija *studen val*, a glavni mu je marker to što *nosi prve pahulje snega*. Od marta do oktobra Ćopić bira za osnovnu determinaciju fitomarkere: u Martu visibabu, u Aprilu miris ljubičice, u Maju *poplavu cveća*, u Junu zrele jagode, u Julu sazrelo žito, u Avgustu pristiglo voće, u Septembru grozdove vinograda, a u Oktobru pozlaćeno lišće. Dva mjeseca imaju posebnu atribuciju: Januar je sijed i star, a April ljubak. Svi se mjeseci daju personifikacijski, kao ljudski likovi koji stupaju u dijalog sa dječakom Acom pa se stoga dosljedno pišu velikim početnim slovom. Ti se grafostilemi dodatno potenciraju spacioniranjem (samo kod prve upotrebe). Svi se mjeseci daju u akciji, dinamičiji – **(a)** oni se premještaju u prostoru: idu (Novembar, Decembar), kreću se (Juli), dolaze (Juni) ili su već došli (Septembar), *guraju* (Februar), *putuju* (Avgust), **(b)** vrše druge radnje: duvaju (Mart), pokazuju lice (April), pružaju ruku (Maj), zlate lišće (Oktobar). Samo je Januar izrazito statičan – njegova se aktivnost svodi na govor (*I reče Aci Januar* [...]), ali to rade i drugi mjeseci koji se u svakom trećem (po redu) kompozicionom dijelu obraćaju dječaku (što se stavlja u navodnike). Prvi dio svih strofa pripada autoru, a drugi donosi lajtmotiv onoliko puta koliko ima mjeseci (12): *Reci mi brzo, junače moj, | šta li će biti zadatak tvoj?*

50. Dolazak zime Ćopić je upečatljivo opisao u pjesmi ŠUMSKI ĐAK (1948). Ta se kriolska slika bazira na tri motiva: 1. sjevercu (pjesnikovoj kriolskoj dominant), koji lišće *sipa*, 2. maglama, koje silaze *kao vojske*, i 3. suncu, koje se hladi: *Na frulu sjeverac svira | arije pospane, | duge, | a lišće sipa, | sipa | ko kiša, | tiho, | bez tuge. | Silaze magle | ko vojske, | znači – brzo će zima. | Putuju magle | u buljucima. □ Pod kruškom, | pustom, | bez lišća, | međujedić Buco drijema; | tužno je, | strašno tužno, | krušaka više nema. □ Pa još nevolja druga: | sunce se, | izgleda, | hladi*. Na kraju se daje opis snježne noći sa jakom slikom mećave: *Poslušaj, | u noći sniježnoj, | dok luda mećava vije, | ko li to kroz noć juri | i gluva brda bije?*

51. U pjesmi ČUVARI TVOG SNA (1948) dolazi motiv bijelih noći, ali ne onih junsko-julskih iz Skandinavije i sa sjevera Rusije, već balkanskih sa bijelim snijegom. Tu autor primjenjuje deglagolizaciju, metaforizaciju i komparaciju: *Bije le noći*. [deglagolizacija] | *Snijeg prši* [metaforizacija], | *smetovi rastu kao kvasac* [komparacija], – [...]. Isti motiv Ćopić razvija i u poemu LALAJ BAO (1950): *Evo i zime, k nama se svrati* [personifikacija], ali navodi i tačno vrijeme dolaska najhladnijeg godišnjeg doba: *stigla je jučer, u osam sati; | čitavu zemlju zaviija nježno, | u svoj pokrivač, i ćebe sniježno. | Fijuče bura i studen raste.*, što čini i u pjesmi NAJBOLJI DEČAK (1958): *Šestoga dana dolazi zima, | s ledenog Pola putnik se prima, | stigao dečak i od Eskima.*

52. U Ćopićevoj poeziji pojavljuje se nekoliko krionema <bura, hladnoća, hlad(ovina), inje, led, mećava, mraz, pahulj(ic)a, prtina, smet, sjever, studenac, stud(en), snijeg, vijavica, vjetar, zima, zimus>. Pomoću njih pjesnik kreira snažne kriolske slike. Jedna od dominantnih zasnovana je na bjelini, prije svega snijega i inja.

53. Za odslikavanje predjela sa snijegom Ćopić koristi atribut *bijeli*. Motiv bjeline on najviše veže za snijeg i smrt, dakle za izrazito kriolske (ekstra- i parakriolske) pojave. Pjesnik daje upečatljivo viđenje snijega pomoću tropa (metafora, personifikacija i epiteta), od kojih jedni isijavaju heterofobiju markiranu i dodatno pojačanu inverzijom (*strava bijela*; *pustinja bijela*), drugi su čisto figurativni (*bijela prašina*; *bijeli ogrtač*), treći asocijativno korelativni sa vodom (*bijeli vir*), četvrti topografski (*Bosna u bijelom*), peti zoometaforski (*bijeli leptiri*).

Poeto dragi, daleko, na vodi, na Vrbasu | jedinog brata, ratnika, noćna mi šinu strijela, | a tamo, u stravi bijeloj, gdje Grmeč injem diše, | ostade na tragu brigade, sestrina marama bijela (PRIČA O TUZI, 1947). ♦ *Sjeverac bijelu prašinu nosi | sipa po uranoj marinskoj kosi* (RIJEČ KOMANDIRA, 1958). ♦ *Iz boja u boj šest „vukova“ pustinju gaze bijelu, prkosni barjak pred njima ide i Tito u šinjelu* (ŠEST VUKOVA I JEDAN REP, 1958). ♦ *Kućama kreće | garava smjena | a snijeg prši, | čarobni tkač, | rudaru svakom, | dok domu dođe | sataće – | bijeli ogrtač* (SNIJEG I RUDARI, 1948). ♦ *Sati se niž u, | do samog dana | cokula kucka potkovana. | Bijele noći. | Snijeg prši, | smetovi rastu kao kvasac, – | požarna kula nad gradom strši, | na vrhu stoji vatrogasac* (ČUVARI TVOG SNA, 1948). ♦ *Ubrzo noćnik otpraši snijegom, | zamače repom za prvim brijegom, | pod bukve stare, u bijeli vir* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Idu mornari, mećava vije, | Bosna u bijelom dočeka gosta, | svaki se žbunić pod kapom krije, | tek niska stopa za četom osta* (NA SNIJEŽNIM STAZAMA, 1958). ♦ *Prozbori Žuća pogleda setna: | „Oh, alaj sipa mećava cvetna!“ | A Toša reče, sretan ko dete: | „Kako li beli leptiri lete!“* (ZIMA, 1960).

Ćopić uvodi na više mjesta (u jednu te istu pjesmu) motiv bijele smrti koja je *nevjerna*, koja se *smije* i *ruga* sumnjama:

Studena planinska noć sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira udarne divizije: | sedam Zvijezda samih – bez nebesa – | snijeg se s grana na Zvijezde otresa, | ledeni šapat s grana se sije, | bijela smrt se u inju smije [...] (ZVIJEZDE, 1944). ♦ *A sedam Zvijezda rumenilom zatreptalo, | ispod teških se vjeđa nasmijalo | bijeloj nevjernoj Smrti u lice: | Mi smo zvijezde prethodnice* (ZVIJEZDE, 1944). ♦ *Smrt se bijela tako blijedim sumnjama ruga* (ZVIJEZDE, 1944).

a takođe motiv bijelih krila koja se odnose u jednom slučaju na ruke, a u drugom na jutro:

Ja ću ti donijeti ruke pobjedom ustreptale, | njivama pozlaćenim one ko požar jezde, | rukama mojim obema, uzmahom bijelih krila, | ja ću doseći nakit, daleke biljurne zvijezde (SVADBENA PJESMA, 1947). ♦ *Ne odstupamo, tu je obaveza, | dana pred frontom cijelim: | i biće zemlja, i socijalizam, | jutro s krilima bijelim...* (SA DESET NOKATA, 1947).

U zimskom pejzažu Ćopić izdvaja bjelinu breze koja posjeduje osobine čovjeka (ona *samuje* i *tuguje*) ili dobija dvostruku i dodatnu perlokuciju u obliku inverzije (**bijela djeva tanana** i **srebrna**).

*Nad grobom borca Radoja | **bijela breza samuje**, | srebrna breza tuguje* (RAZGOVOR S ČETOM, 1945). ♦ *Nad grobom breza šumori, | **bijela djeva tanana**, | šapuće **breza dragana**, | ognjene sanja svatove | i barjaktara Pobjedu, | razvio zoru rumenu* (RAZGOVOR S ČETOM, 1945).

Bjelinom pjesnik slikovito predstavlja zidanje kuće u obliku tkanja platna: *Il uzmi: | tkaju platno, | **čitavi potoci bijeli**, | a konac – | nisu predviđjeli* (PLANIRANJE, 1948).

U opise talasanja mora, jesensko-zimske magle, svjetlosti lampe Ćopić takođe uvodi bjelinu: talasi *bijelci* jure morem, magla je siva i *bijela*, lampa toči *bijelu* svjetlost.

*Sad miris algi u nebo čili | i **morem jure talasi bijelci** | i... Pazi!... Šta to po snijegu mili?! (BITKA ZA RANJENIKE, 1958). ♦ Iz **magle, sive** | i **bijele**, | prvi se snježak roji, | pod strehom | čuti urabac, | pospano pahulje broji: | „Jedna, | još jedna... | trista... | hiljadu – | poplava prava! (U PRVOM SNIJEGU, 1948). ♦ Ambulanta, stroga i čista, | dežurni liječnik ne sklapa oči; | kraj njega blista bočica trista | i **svjetlost bijelu lampa toči** (ČUVARI TVOG SNA, 1948).*

Bijela boja koristi se za prikazivanje ugnjetavanja crnaca od strane bijelaca, koji se nazivaju bijelom grabljivom kugom: *Tamo je, širom crnačkih sela, | **planula kuga grabljiva bijela**: | trgovac – bandit, | naduti stranac, | možda je Francuz il Belgijanac* (LALAJ BAO, 1950).

Postoje i slikovita poređenja jagnjeta sa bijelom grudvicom, a oblačića sa bijelom guskom.

*Razgleda Mjesec, kad blizu puta | **grudvica bijela pašnjakom luta** | i tužno bleji kroz noćni muk. | „Be, ja sam jagnje, ime mi Kudra, | gdje li je moja mamica mudra, | vreba me šuma i zubat vuk.“ (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Potok šapće, rijeku traži, | u čilim se cvijeće stapa, | nad zelenim gajem blista | sjajno nebo, plava kapa, | **oblak plovi, bijela guska** | i bisernom vodom pljuska [...] (ČITAOCU, zbirka MJESEČINA 1977).*

Ćopić svjetlost zvijezda i mjeseca metaforički izražava kao prašinu koja pada/lije sa neba i koja nije obična – ona je zlatna:

*Dok **mjesec zlatnu prašinu sije**, | bezbroj stražara nad tobom bdije | iz noći u noć, s dana u dan – čuvaju tebe i tvoj san (ČUVARI TVOGA SNA, 1948). ♦ Nad mirnim trgom **mjesec lunja**, | **prašinom zlatnom zasipa noć**, | a starci: jedan po jedan kunja, | valja im doma poč (PONOĆNA SLIKA, 1958).*

ili srebrna: *Putuje Vlašića sedam u moru modrih tišina | i **stazom dalekom slobodnom srebrna prši prašina** (ZVIJEZDE, 1944).*

U upečatljive predstave pjesnik uvodi i snježnu prašinu: *Nad mrtvom četom sjeverac vije, | **prašinu snježnu** po kosi mete* (RIJEČ KOMANDIRA, 1958) i *svilenu prašinu: I otada, vječno u oblaku, | **oko mene svilena prašina**, | kroz bespuća opčarano sanjam | o svirali svoga kumašina* (RĐAVO ORUŽJE, 1971).

Atribut *snježni* autor ulančava sa imenicama *pokrov*, *kapa*, *ćebe*, *veo* i gradi snažne slike:

Kršni momci gorom gaze, | nema raje ni robova, | danju, noću niska raste | od pobjeda i grobova, | dok im sprema, Grmeč nježni, | od paperja pokrov snježni...„Sad, kad vidim goru moju, | odnekud se dedo javi: | „Šta mi radi čeljad moja, | vidi li se lončić plavi?“ (PLAVI LONČIĆ, 1977). ♦ Najzad – spaziše brdo visoko, pod snježnom kapom (PUT NA KILIMANDŽARO [...], 1955). ♦ Evo i zime, k nama se surati, | stigla je jučer, u osam sati; | čitavu zemlju zavija nježno, | u svoj pokrivač, i ćebe sniježno (LALAJ BAO, 1950). ♦ Iz magle sniježne avet se smije, | kezi se njuška siva, | titovce vatrom čeličnom bije | četvrta ofanziva (ČETVRTA OFANZIVA, 1958). ♦ Vjetar je meo | i sve se zavi u sniježni veo⁸⁴ (PIJETAO I MAČAK, 1957).

U pojedinim slučajevima dobija se utisak da je upotreba pridjeva *bijeli* iznuđena rimom: *U našem gradu, | na zgarištima, | na pepelištu tužnih sje- na | nov ćemo Drvar sagraditi; | nad gradom-bajkom, | bijelim kao pjena, | našu će radost pjevati sirena* (PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI, 1944).

54. Jedna od omiljenih Ćopićevih metafora zasnovana je na poređenju sa srebrom. Ta riječ dolazi kao imenica *srebro* (najčešće), pridjev *srebrn* ili glagol *srebriti* (najrjeđe). U jednom slučaju srebro je nešto što odozgo (vertikalno) „teče“ (u obliku mjesečine) u velikom obimu (*potoci srebra s mjeseca toče*):

Potoci srebra s mjeseca toče, | čitavu kosu preliva sjaj [...] (BITKA ZA RAJENIKE, 1958). ♦ *A mjesec srebro na džunglu toči | gleda i traži, | i širi oči* (LALAJ BAO, 1950).

u drugom su od njega sagrađeni dvori (spominju se više puta u istoj pjesmi):

U šumi staroj oganj gori, | blista u mraku na kraju svijeta; | kad bliže prideš – od srebra dvori, | po njima mudra starica šeta, | nad krovom plavi vije se dim, | tu živi Mjesec i baka s njim (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Priskoči Mjesec, bjegunac laki, | poljubi ruku čestitoj baki | i krenu s njom u srebrn dvor...* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

u trećem mjesečina okiva vrhove planina u srebro: *Ustaj, Mjeseče! | □ Brzo se kradi iz tvojih dvora, | obasjaj zemlju u noći blagoj, | u srebro okuj vrhove gora, | a ja ću poći mamici dragoj* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957)., a u četvrtom zemlja pliva u srebru: *Kad fenjer-mesec obasja svod | i zemlja cela u srebru pliva, | volovski motor uspori hod, | pa legne mirno i – preživa* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954).

Osnovni Ćopićev „rudnik“ srebra jeste mjesec. U nekim stihovima on ima srebrna jedra, u drugim sipa srebrne kiše, u trećim srebrni kosu bake i Mraza, a u četvrtom javlja se kao srebrni (naizgled) novac.

⁸⁴ Veo je u drugome slučaju *poderan*: *Plavi se nebo ko šator sveden, | odjuri zima na sever leden, | a naurh gore, u sami mrak, | sinu još jednom čudnovati zrak: | ostatak snega, bleštav i beo, | putnice zime poderan veo* (ZIMA, 1960).

*Mjeseče dragi, starino vedra, | razvijaj, **napni srebrna jedra**, | po svijetu kreni na svojoj lađi, | Mirjanu nađi* (LALAJ BAO, 1950). ♦ *Šapuće Lalaj sve tiše, tiše, | a **mjesec sipa srebrne kiše**, | poplavi džunglu, Senegal rijeku, | okupa sjajem sanjivu seku, | čak se i buljuk majmuna smiri | iz oka svakog – po mjesec viri* (LALAJ BAO, 1950). *Šulja se Mjesec, utvara prava, | kad, gle, na pragu – bakica spava, | spustila glavu, **srebrni se kosa**, | na prutu trepti jutarnja rosa* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Zimi, dok sjever u prozor kuca | i **Mraz srebrne kose**, | slušao sam priču o utakmici | djeteta mudrog i Ćose* (ŠEST VUKOVA I JEDAN REP, UVOD, 1958). ♦ *Na zemlju mjesec svjetlo toči, | poljanu malu zracima tače, | a onda stade i širi oči: | neki mališan u vrtu plače. | **Izgubio je srebrnu paru**, | pa suza lije – čitavu baru* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

Krioneme <snijeg>, <inje>, <mraz> takođe se daju u poređenju sa srebrom ili u njegovom kontekstu.

*Sjaj prvih zvijezda na snijeg se prosu, | **zablista srebrom smrznuti kraj**, | kad Marjan stiže na gorsku kosu | s četom marina na položaj* (BITKA ZA RANJENIKE, 1958). ♦ *A Toša češe sanjivo rebro: | „Eno i **polja zasuta srebrom!**“* (ZIMA, 1960). ♦ *Po mrzlu snijegu šulja se veče, | sjeverac svira tugu i strah, | **inje od srebra tinja i peče**, | dok s neba sipi zvjezdani prah* (BITKA ZA RANJENIKE, 1958). ♦ *Zimi, dok sjever u prozor kuca | i **Mraz srebrne kose**, | slušao sam priču o utakmici | djeteta mudrog i Ćose* (ŠEST VUKOVA I JEDAN REP, 1958).

Srebro dolazi i kao lucidema – kao svjetlost koju isijavaju zvijezde, zora, zalazak sunca i sl.

*Putuje Vlašića sedam u moru modrih tišina | i **stazom dalekom slobodnom srebrna prši prašina*** (ZVIJEZDE, 1944). ♦ *Putuje mlinar bez brige, straha, | kite ga **velom srebrna praha** | nemirne krupne zvijezde* (BAJKA O DOBROM ĆOSI, 1957). ♦ *Prosto ti bilo, Jovane poljaru, | ti život rasu oko tuđih njiva, | na tuđu djecu viku rastočio, | iz ruku tuđih zalogaj primao. | I najzad, evo, svoju kuću nađe, | tvoja pa tvoja, bila kakva bila, | **ljetnja je zora srebrom posrebrila*** (POLJAR JOVAN, 1978).

Pomoću motiva srebra Ćopić slikovito prikazuje (1) kako vrijeme prolazi: *Švrljale su godine, bezbrižne, bosonoge, | svrtale urbove svirale, | **pljuskale vodama srebrenim** | i tuđe jabuke dirale* (KOLLJEVKA, 1944), (2) kako nastaje mnoštvo priča: *Žubori **potok srebrnih priča**, | a Žuća, sav zanesen, | u sebi šapće: „Pričaj mi, Tošo, | pričaj čitavu jesen. | Pričaj po danu, vezi po noći, | ne boj se, neće jazavac doći.“* (NOĆNA STRAŽA, 1960), (3) kako lije kiša: *Po svijetu će niknuti moji cvijetovi | i poletjeće soko, ptica nemirna, | zvijezde **će padati ko kiša srebrna**, | a ja ću drhtati – krilo ustreptalo, | pred rojem žetelica | u jutro sunčana prozirna* (VEZILJA SLOBODE, 1944), (4) kako teče potok: *U tihom sklopu između brda, | ispod javora, u šumu lakom, | **klobuča izvor, studen i bistar**, | i **potok brza srebrnom trakom*** (KOD STAROG MLINA, 1960).

Pjesnik vrši stilska pomjeranja i u tome smislu što srebro oprema auditivnom komponentom – riječi zvuče kao da srebro zvoni, u snijegu se čuju srebrna zvonca.

Vezem i **pjevam riječi ko srebro zvone**, | vezem i vidim naše čete, momke neženje, | i vidim bataljone – | ruže u gori razvijene (VEZILJA SLOBODE, 1944). ♦ Daću ti snega | bez kraja, | konca, | i **severova** | **srebrna zvonca** (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948).

I obrnuto: auditivnu sliku Ćopić pretvara u vizuelnu – on ne samo da čuje tišine nego one trepere, one su srebrne, one tonu u dubini: *Trepere **tišine srebrne** tonući u dubini, | smijeh zvjezdani prši u modroj pučini* (ZVIJEZDE, 1944).

U njegovoj poeziji (1) ponoć vozi srebrne sanke, što se formalizuje kompleksom tropa (osam metafora, jednom personifikacijom, jednom epitetom) i figura (dvije inverzije): *Tu ponoć **vozi** [metafora₁] **srebrne** [epitet] **sanke** [metafora₂], | a vjetar gudi [metafora₃] **uspavanke** [metafora₄], | i zvijezde klize [metafora₅] niz Mliječni Put, | dok čika [personifikacija] Mjesec [grafem], beskućnik [metafora₆] stari [inverzija₁], | sjedi [metafora₇] sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer [metafora₈] **žut** [inverzija₂]* (CRVENI VRABAC, 1957), (2) oblak nije bijel, već je srebrn: ***Oblačić** dode, **srebrni**, bijeli, | putnik se mjesec sneveseli: | osamljen stoji kao siroče* (RUDAR I MJESEC, 1948), (3) breza je ne samo srebrna nego i tuguje: *Nad grobom borca Radoja | bijela breza samuje, | **srebrna breza tuguje*** (RAZGOVOR S ČETOM, 1945), (4) okvir slike napravljen je od brezove kore koja je srebrna i svijetla: *Nad njim je okvir u vedroj boji, | brezova kora, **srebrna svijetla**, | u njemu slika velika stoji | mačkova druga, pokojnog Pijetla* (PIJETAO I MAČAK, 1957). I (5) avion je srebrn: *Nije prošlo ni po sata, | već je pokraj aparata, | **avion ga srebrn** čeka* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954), kao i njegovi dijelovi (krilo, elisa):

*U srcu čeličnog stroja ruka vezilje bijele | upali zahuktan žar, | avion, **srebrno krilo**, nad stravom bespuća mrkih | pred okom dečka nagnutog nad bukvar* (ZAVIČAJ BAJKI, 1947). ♦ *I najzad, | evo, nad glavama | **elisa srebrno zvoni**, | eskadra leti za eskadrom, | borbeni avioni* (EVO NAŠE ARMije, 1948).

55. Krioneme dobijaju ekspresivnu vrijednost i bez dovođenja u asocijativnu vezu sa bjelinom i srebrom. (a) Takva je <mećava> koja kolo vodi i kovitlac vije:

*U gluvoj noći, u krugu mlina, | **mećava gusta pavela kolo**, | u pustoj šumi poviše mlina | drveće cepti, samo i golo* (OGNJENA VILA, 1960). ♦ *A oko mlina, u ludom huku, | **mećava burno kovitlac vije**. | U tihom gnezd, pod strehom samom, | vrapac se vrapcu pod krilo krije* (OGNJENA VILA, 1960).

(b) takav je „snijeg“ ovaca: *Gura krava, div iz bajke, | **snijeg ovaca travu pase**, | poljem jezdi konj krilati, | bez gudala gudi prase, | a ja, srećan, oči bečim | i mamine šibe liječim* (ČITAOCU, ciklus MJESEČINA, 1977)., (c) takav je sjeverac koji ima svoj glas: *Fijuču zrna glasom **severca*** (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

56. Motiv zime najviše dolazi do izražaja u pjesmama ZIMA (1960), U PRVOM SNIJEGU (1948), NA SNIJEŽNIM STAZAMA (1958), SMRZNUTA ČETA (1958), SNIJEG I RUDARI (1948), ŠUMSKI ĐAK (1948), NOVOGODIŠNJA BAJKA (1948), GROB U ŽITU (1944), NA PETROVAČKOJ CESTI (1944), ŠEST VUKOVA I JEDAN REP (1958), KAKO SU DJEČACI ŽIVJELI (1958), MOJ KUMAŠIN (1977), SLAVNI LOVAC (1977).

Ona ponekad dobija neobične kvalifikacije: dosadna baba, opasna starka, putnica sa poderanim velom.

Teraću zimu, | dosadnu babu, | pokloniću ti | visibabu (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948). ♦ *Nato će deda: „Sve je to varka, | ovo je zima, opasna starka!“* (ZIMA, 1960). ♦ *Plavi se nebo ko šator sveden, | odjuri zima na sever leden, | a navrh gore, u sami mrak, | sinu još jednom čudnovati zrak: | ostatak snega, bleštav i beo, | putnice zime poderan veo* (ZIMA, 1960).

Dominananti pratilac zime je naracija – to je vrijeme pričanja priča, posebno u kontrastu sa ljetom.

Ljeto je četnu gledalo kolonu, | jesen sterala čilim bataljonu, | a zima spora sennu priču prede, | mećavom gustom zasipa odrede („VUCI“ ODLAZE U BOJ, 1958). ♦ *Još uvijek tako, večerom, zimi, | sučući svoje brkove sijede, | starina Mačak uz lulu dimi | i čudne priče prede li, prede* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Zimi, dok sjever u prozor kuca | i Mraz srebrne kose, | slušo sam priču o utakmici | djeteta mudrog i Čose* (UVOD, zbirka ŠEST VUKOVA I JEDAN REP, 1958).

To je i vrijeme umiranja – tada je Ćopić ostao bez djeda Rada: *Kad sinuše jutra snježna, | iste zime, pune leda, | na seoskom tihom groblju | sahranismo moga djeda* (ORAH STARI, 1977), a mornari sa Jadrana poginuli u Bosni: *Na pušci hladnoj ruka se koči, | mornaru zima zatvara oči, | nad njim se smrtni nadvija vran, | i sve je više marinskih glava | palo na jastuk od snijega plava, | palo – i vječni snivaju san* (VJEČITI STRAŽAR, 1958). Na zimu pjesnik primjenjuje metonimiju pa mu se čini da se kuća uz kuću zbila jer im je zima: *Kuća uz kuću zbila se tijesno | (čini se da im je zima) | debela brvna, | krovo-vi strmi, | nad svakim barjačić dima; | a kad naleti vrijeme burno, | barjake mrke povija žurno* (ZAVIČAJ „VUKOVA“, 1958)., stub dima se sledio od zime kao da je živo biće: *Stub se dima sledio od zime, | sinoć sam se sudario s njime* (PRIČA PIJANOG VODENIČARA, 1964), cvijeće je zimljivo: *Zaspao vrabac, | a sniježak, | ipak – i dalje lijeće, | beskrajna livada cvijeta, | prekrasno, | zimljivo cvijeće* (U PRVOM SNIJEGU, 1948), šuma je ozebla: *U samu zoru maglica pade, | ozeblom šumom zaigra kos, | umoran Mjesec domu se krade, | oprezno ide, plašljiv i bos* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

Zima je i vrijeme tuge koja raste i koju ispira topla kiša i rijeka Japra.

Žalosno vetar u trsci šumi | i zimska tuga raste, | a ždrala pita osamljen patak: | „Da li ćeš stići laste? | Odoše one u tople zemlje, | valjda su prešle i Sredozemlje.“ (VEČITO LETO, 1958). ♦ *Kišica topla po gaju škropi | i tugu zimsku sapra, | u rodnom kraju i u mom srcu | veselo blesnu Japra* (ŽUĆIN ODLAZAK, 1960).

Ćopić posebno izdvaja zimske noći i potencira ih inverzijom (noći zimske).

Sećam se s tugom – deda se javi – | unuka moga, biljčice nežne, | pričah mu priče o slavi staroj | u noći zimske, u noći snežne (PRIČA O PALOM DEČAKU, 1958). ♦ *Uz furunu, u noć zimsku, | pričali mi priču rimsku: | na brijegu kula stoji, | kazuju mi stari moji, | da hiljadu ljeta broji | Kod kule je, to je znano, | grdno blago zakopano* (SKRIVENO BLAGO, 1977).

To se odnosi i na tišine:

Tišine **zimske**, plamenim rezom, | rešeta Švabo sa mitraljezom, | po šumi rije granata – svinja, | sa grana kida ukras odinja, | a Marjan kliče komandom starom: | „Naprijed, marini, pod punom parom!“ (VJEČITI STRAŽAR, 1958). Zbogom žrvnji ispod krova siva, | pjesmo znana iz djetinjstva moga, | produžite do **tišina zimskih** | zlatnu priču ljeta nestaloga (TUŽNI HARAMBAŠA, 1971).

Snijeg se često predstavlja u obliku prašine, posebno zvjezdane:

Po parku starom | vjetar švrlja | i mrsi | divlje ruže, | drvo se neko | sneno češka, | o granu | grana struže. | Uskom se stazom | suton šulja, | u tamu | tone brijeg, | nevidljiv starčić | nebom sije | **iskričav** | **zvjezdan snijeg** (ILIJA GROMOVNIK, 1948). ♦ Napolju dotle kroz pejzaž divni | i sanke klize djedice Mraza, | **zvjezdanim prahom iskri se staza** (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ Studena planinska noć sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira udarne divizije: | sedam Zvijezda samih – bez nebesa – | **snijeg se s grana na Zvijezde otresa**, | ledeni šapat s grana se sije, | bijela smrt se u inju smije (ZVIJEZDE, 1944). ♦ Nad mrtvom četom s severac vije, | **prašinu sniježnu** po kosi mete (RIJEČ KOMANDIRA, 1958).

ogrtača, čebeta, kape, vela:

Kućama kreće | garava smjena | a snijeg prši, | **čarobni tkač**, | rudaru svakom, | dok domu dođe | satkaće – | **bijeli ogrtač** (SNIJEG I RUDARI, 1948). ♦ Evo i zime, k nama se svrati, | stigla je jučer, u osam sati; | čitavu zemlju zavija nježno, | u svoj pokrivač, i **čebe sniježno** (LALAJ BAO, 1950). ♦ Najzad – spaziše brdo | visoko, pod **sniježnom kapom** (PUT NA KILIMANDŽARO [...], 1955). ♦ Vjetar je meo | i **sve se zavi u sniježni veo** (PIJETAO I MAČAK, 1957).

Pjesnik usložnjava kriolsku predstavu kada leksemu *sneg* zamjenjuje sintagmom *pena od snega* i dodaje kvalifikaciju da je *mešana s mlekome*: *Debela magla vuče se rekom*, | **pena od snega mešana s mlekome**, | zavija vrbe koprenom lakom, | pernatu čavku, zeca sa dlakom. | Stazom se valja, najezda prava, | zavi u belo putnika mrava (ČUDA U MAGLI, 1960).

Kod Ćopića nalazimo motiv prvog snijega, koji je tako čest u poeziji nekih naroda (kao što je ruski).

Iz magle, sive | i bijele, | **prvi se sniježak roji**, | pod strehom | ćuti vrabac, | pospano pahulje broji: | „Jedna, | još jedna... | trista... | hiljadu – | poplava prava! | Kad bi sve bile perje! | Dosta... | baš mi se spava...“ (U PRVOM SNIJEGU, 1948). **Za prvog snega** odjednom živnu, | pospanu zbaci mrenu, | podiže glavu, zalaja glasno, | u pustoš belu krenu (ŽUĆIN ODLAZAK, 1960).

Upečatljivost zimskog pejzaža postiže se time što se snijeg dovodi u vezu sa onim što je malo kompatibilno sa njim – (1) cvijećem:

Prstima zora dodirnu kosu | i **more ruža po snijegu prosu**, | grebenom pustim procvjeta maj (VJEČNA STRAŽA, 1958). ♦ Zaspao vrabac, | a sniježak, | ipak – | i **dalje lijeće**, | **beskrajna livada cvijeta**, | prekrasno, | **zimljivo cvijeće** (U PRVOM SNIJEGU, 1948).

i (2) proljećem: *Proljeće tišinom sniježi*, mogila mukom ćuti, | a pjesma o njoj ide i neće umuknuti, | putuje pjesma-glasnik, šumori rođena rijeka, i | *humka-igračka raste, vidljiva izdaleka* (TIHI GROB, 1947).

Ćopić snijeg (3) poredi sa mitološkim bićem (vilom): *Stajace ona tako, | zbunjena, | sniježna vila; | pitaće veselo mnogi: | „Zašto si zakasnila?“* (NOVOGODIŠNJA BAJKA, 1948), (4) personifikuje (pospan je): *Zasipaj polja, | pospani sniježe, | mi smo te stigli | i prestigli: | gotovog uglja | bregovi leže* (SNIJEG I RUDARI, 1948) (5) njegovu snježnu bjelinu prenosi na životinje: *Gura krava, div iz bajke, | snijeg ovaca travu pase, | poljem jezdi konj krilati, | bez gudala gudi prase, | a ja, srećan, oči bečim | i mamine šibe liječim* (ČITAOCU, zbirka MJESEČINA, 1977).

57. Slikeinja daju se u (a) obliku igre svjetlosti:

Otađ, evo, minu pola vijeka, | sve sporije otkucae brojim, | iskri inje, primiće se veče, | a ja opet pokraj Une stojim. | Prebrojavam potopljene dane | i vraćam se u moje Hašane (NA OBALI UNE, 1971). ♦ *Pred zoru magle nestade sinje, | pokri se zemlja mrazom i injem, | cakle se okca neravna drumu, | biserom blista nevešta šuma, | pa čak i mesec odozgo gleda, | okružen poljem prozirna leda* (ZIMA, 1960).

(b): *Po mrzlu snijegu šulja se veče, | sjeverac svira tugu i strah, | inje od srebra tinja i peče, | dok s neba sipi zvjezdani prah* (VJEČITI STRAŽAR, 1958) i (c) oživljavanja (personifikacije): *Poeto dragi, daleko, na vodi, na Vrbasu | jedinog brata, ratnika, noćna mi šinu strijela, | a tamo, u stravi bijeloj, gdje Grmeč injem diše, | ostade na tragu brigade, sestrina marama bijela* (PRIČA O TUZI, 1947).

58. Osnovna karakteristika Ćopićeve mećave je snaga (bije grudi), zvuk (burno huji, gudi, zavija) i nepredvidljivost (ludo vije, čuda stvara).

Dok mi vjetrovi kosu češljaju i grudi mećave biju, | čujem vas u daljini, kad vaši mitraljezi | posmrtno ruvo šiju, | krvavu sjetvu siju, | na me se s brda smiju (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ *A oko mlina, u ludom huku, | mećava burno kovitlac vije* (OGNJENA VILA, 1960). ♦ *Zimi dječaci življahu tmurno, | sjedeći stalno u dimu, mraku, | napolju huji mećava burno, | dok baka priča u budžaku* (KAKO SU DJEČACI ŽIVJELI, 958). ♦ *Poslušaj, | u noći sniježnoj, | dok luda mećava vije, | ko li to kroz noć juri | i gluva brda bije?* (ŠUMSKI ĐAK, 1948). ♦ *A kod nas mećava gudi, | zavija, čuda stvara, | dok mali Sima sanja | šume Kilimandžara* (PUT NA KILIMANDŽARO [...], 1955).

Ona, kao živi stvor, vodi kolo: *U gluvoj noći, u krugu mlina, | mećava gusta pavela kolo, | u pustoj šumi poviše mlina | drveće cepti, samo i golo* (OGNJENA VILA, 1960) i sipa cvijeće: *Prozbori Žuća pogleda setna: | „Oh, alaj sipa mećava cvetna!“* (ZIMA, 1960).

59. Krionema <vijavica> nije česta a kada se javlja, daje se personifikacijski (*sljepa*) i inverzijski (*vijavica sljepa*): *U vijavici sljepoj* [epitet] [inverzija] *guši se* [personifikacija] *blijedi dan, | podmukla veljača, februar u magle zamotan* (GROB U ŽITU, 1944).

60. Mraz se slabo metaforizuje: *Ceste su s mrazom zasipale, | beskućnom grajom ptica, | susrećeš stope – proskitan život – | i tugu samoubica* (CESTE, 1947). Rijetki su epitetsko-metaforski kompleksi tipa *smrznuto more zvijezda*: *Četa marina pred sobom gleda | smrznuto more zvijezda i leda* (BIT-

KA ZA RANJENIKE, 1958) i personifikacije kao što je ova: *Oblak se šulja, dolinu celu | prožima mrzlim dahom, | dalji bez kraja, prepune sjaja, | zasipa modrim prahom* (GVOZDENI SAVEZ, 1960).

61. Krionema <hladnoća> dolazi kao (a) metafora: *Mreža mu teška, veslo još teže, | vjetar ga svaki hladnoćom reže, | s prijetnjom se more giba* (RIBAR I MAČAK, 1957)., (b) personifikacija: *O, Zvijezde crvene, hladnije mislite, | u zemlju gledajte, preda se* (ZVIJEZDE, 1944)., (c) poređenje: *I sijeku tako pitanja britkom oštrinom noža | o rijekama, varošima i spletovima planina, | o zemlji punoj ruda, žitarica i koža, | koja se, neprijatna i tuđa, na karti uz Jadran pruža | siva pripijena i hladna poput golaća puža* (RATNIK PRED KARTOM DOMOVINE, 1944)., (d) epitet: „*Gledaj ga, isti moj pusti Nikola, | onaj što majci osta na Bihaću, | kraj Une ga pokri vječna hladovina.*“ (KRAJIŠKE DELIJE, 1978).

62. Glavna specifičnost krioneme <studen> jeste to što je Čopić (najčešće) veže za vodu i to:

a) bezimenu rijeku/potok

Studena voda pod mlinom pljuska, | kriči u magli putnica guska, | beži od mrzlog zimskoga vala, | zove u društvo visokog ždrala [...] (ZIMA, 1960). ♦ *Za tvojim tragom, na prvom konaku, | nadoh te, Kosovku bijelu, | s kondirom studene vode, dragana tužna lika, | oči su tvoje melem i ruka iscjeljenje, | a tvome krilu sanak teškoga ranjenika* (PASTIRICA STAZO OSTAVILA, 1947). ♦ *U zelen točak s kašika deset | tu voda mlazom studenim bije, | biserni oblak visoko praši, | dugin se pojas u njemu vije* (MLIN JE STAO, 1960).

ili izvor

Momak crnook jezdi i konjic vrišti vrani, | kao što nekad bješe u tvojoj pjesmi prvincu, | dragani trepti srce i krčag razbiti neće | djevojka na studencu (VEDRINA, 1947). ♦ *U tihom sklopu između brda, | ispod javora, u šumu lakom, | klobuča izvor, studen i bistar, | i potok brza srebrnom trakom. | Grgolji voda kroz divlju paprat... | Tu ti se rada vesela Japra* (KOD STAROG MLINA, 1960).

b) rijeku sa imenom –

Vrbas

Platno mi bijelila djevojka djevojka, | jabuka, rumena, jedina u majke, | Nevena, na brodu, na rijeci zelenoj, | na Vrbasu, na vodi studenoj, | što crnim stijenjem ratuje | i zrnca zlaćana kotrlja (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944). ♦ *Čuješ li u noći, Jovane, | nad Vrbas rijekom zelenom, | visoko nad vodom studenom, | srce se kroz tamu probija, | pjesma se nad gorom izvija, | proklinje nebratsku nevjeru, | osvetu vapije zvijeru, | pjeva o Zdravku proleteru* (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944).

Drinu

Na krajnjoj stazi prepreke mrvī | djevojka crna, gorštačke krvi, | s kamena kraja, mrkih daljina, | vječito tužna, studena Drina. | S hukom se ruši, ne pjeva ništa, | pomamno juri kroz razbojišta (BOSANSKI TRKAČI, 1955). ♦ *Radoje moj, | jedini moj sine, | čula je mama da si bio orao | i da si pao negdje oko Drine. | Kažu mi*

da je plaha i **studena** i nemirna | ta voda **Drina** (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944).

Unu: Ja, **Una**, **rijeka studena**, | nemirna kao **Krajina**, | **Krajina**, krvava ha-
ljina, | **mnoge sam jade vidjela** (PJESMA RIJEKE UNE, 1943).

Rjeđe studen slikovito korespondira sa planinom:

A **Zvijezde** jače pritegnu opasače | i čvršće zakorače | vučijim tragom besputnim, |
i drug se nasmije na druga, | pa mine umor, i skliznu sumnje, i odleprša tuga, | a
znojna lica sinu. | Čelikom pogled **siječe studenu gorsku divljinu** (ZVIJEZDE,
1944). ♦ Starog ti oca svi znadu, | i on je s nama pošao, | stigao stari brigadu. |
Nekad je tebe imao, | sad ima djece hiljadu, | čelične djece iz boja, | zamijeniše
mu Radoja. | **Studena kuća planina**, | ali se ne da starina.“ (RAZGOVOR S ČETOM,
1945). ♦ U gori stijena trepti ko živa, | niz nju se **voda studena** sliva, | biserom
gori najmanja kap. | A već u klancu, blještav ko strma, | potok se ruši s kamena
strma | i pravi prvi pjenušav slap (BOSNA, 1958).

kamenom:

Sve je dalje išao od rodne planine majke, | i sve mu se glasnije puška čula, | a jed-
nog dana **o kamen je zveknula studeni** | i druga je ruka prihvatila, | da – ipak
nije utihnula (KOLIJEVKA, 1944). ♦ A Toša kaže: „Zloslutan znamen, | **postala voda**
studen i kamen!“ (ZIMA, 1960).

burom:

Studena buro, krilom se digni, | brigade naše u maršu stigni, | kroz klance šibaj
ko ranjen vuk [...] (VJEČITA STRAŽA, 1958). ♦ **Fijuče bura i studen raste** (LALAJ BAO,
1950).

zemljom:

A kod nas, na zemlji zavijanoj, | **na zemlji pustojoj, studenoj**, | na zemlji – majci
nemiloj, | dok **smrznut januar sija**, | sedam se Zvijezda crvenih kroz goru probi-
ja. | **Studena planinska noć** sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira
udarne divizije [...] (ZVIJEZDE, 1944).,

vazduhom:

Dok **studen kruta osvaja, steže**, | četa mornara po snijegu liježe, | pravi na kosi
streljački stroj (BITKA ZA RANJENIKE, 1958). ♦ **D e e m b a r i d e**, | **studen i val**, |
u magli kriči | putnik ždral: □ „Evo me, Aco, | s visoka brega, | nosim ti prve |
pahulje snega (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948).

Studen može imati figurativan karakter – smrt diše u lice studenim da-
hom.

A sedam Zvijezda rumenilom zatrepalo, | ispod teških se vjeda nasmijalo | bijeloj
nevjernoj Smrti u lice: | Mi smo zvijezde prethodnice. | Zalud nam **u lice stude-
nim dahom dišeš**, | zalud nas bijednim sumnjama ovijaš | i zalud Crno pišeš
(ZVIJEZDE, 1944).

63. Ćopić slikovito predstavlja pahulje kao roj pčela:

Granica... | Zimsko veče... | Oblak se pahulja roji. (ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA 1948). ♦ *Topovi tutnje i brda ječe | od tuđeg divljeg bijesa, | s drhtava neba čitavo veče | roj se pahulja stresa* (ČETVRTA OFANZIVA, 1958).

a u nekim slučajevima njihovo padanje izgleda mu kao da pijane lete: *Uz pijan, lagan pahulja lijet | svakom se čini: njiše se svijet [...]* (NA SNJEŽNIM STAZAMA, 1958).

64. U emfatičnom predstavljanju kriolskih mjeseca (novembra, decembra, januara i februara) dominira personifikacija.

A kod nas, na zemlji zavijanoj, | na zemlji pustoj, studenoj, | na zemlji – majci nemiljoj, | dok smrznut januar sija, | sedam se Zvijezda crvenih kroz goru probija (ZVIJEZDE, 1944). *J a n u a r* | prvenac mesec, | *i sed,* | *i star* [...] (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948). ♦ *F e b r u a r* zatim | *uporno gura,* | čas bije snegom, | čas grunu bura [...] (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948). ♦ *Vidio sam te u Petoj brigadi, | bio je Februar pod Grmečom i mećava je vijala, | a tvoja je brigada cestu probijala* (OJ, ĐEVOJKO, DRAGAJ DUŠO MOJA..., 1944). ♦ *N o v e m b a r* ide | *kašljuca,* | *ledenom kišom* | *u prozor kuca* [...] (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948). ♦ *U vijavici slijepoj guši se blijedi dan, | podmukla veljača, februar u magle zamotan* (GROB U ŽITU, 1944). ♦ *D e c e m b a r* ide, | *studen val* [...] (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948).

65. Krionema <led> koristi se kao ekstrakrionema ali metaforičkog tipa (ledena riba, ledena brda, ledena svijeća):

Cvili sjeverac, | bije, | ledena kruta riba, | trza se, | skače uvis, | i mokrim repom šiba (ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA, 1948). ♦ *Sjeveru tužni, krajino tvrda, | bez vreća dana i plava puta! | Tu vodom plove ledena brda | i hladno sunce po magli luta* (ADMIRAL IVO, 1958). ♦ *Tekla je zima, studena, duga, | napokon evo toploga juga, | ledene sveće na točku topi, | sa streha kaplja za kapljom škropi, | ojača sunce, dani se duže, | odjednom žrvanj – poče da struže* (ZIMA, 1960).

koja ponekad postaje objekat personifikacije (ledeni šapat sa grana):

Studena planinska noć sa ljudskim srcem se bije, | putuje sedam kurira udarne divizije: | sedam Zvijezda samih – bez nebesa – | snijeg se s grana na Zvijezde otresa, | ledeni šapat s grana se sije, | bijela smrt se u inju smije (ZVIJEZDE, 1944).

i kao parakrionema (kojom se izražavaju unutrašnja raspoloženja i emocije):

Zapjeva tiho – ništa ne sluti – | a četa mukom ledenim ćuti, | ne čeka ona povratka dan, | put joj je snijegom zavijan (RIJEČ KOMANDIRA, 1958). ♦ *Prepuni briga drugari žure, | uz noge rastu ledeni žmarci, | a kada stigli, povika Žuća: | „Pogledaj, Tošo, zaspali starci!“* (MLIN JE STAO, 1960).

66. Grobove svojih junaka Ćopić smješta u hladovinu trešnje i breze. Tako se u hladu ovoga drveta bijeli biljeg kokana (kolovođe),⁸⁵ a nad glavom

⁸⁵ *Pod trešnjom, u hladu, biljeg mu se bijeli | svadbarski svečan, | dječaćki mio, | putniku sjetnom dušu razveseli* (U KOLU KOKAN, 1978).

palog partizana veze pokrov *nevjesta-trešnja, blistava, suzna i sama*.⁸⁶ Pjesmu RAZGOVOR S ČETOM (1945) počinje i završava stih sa istim motivom: nad grobom mladog Radoja diže se bijela srebrna breza. U inicijalnom stihu ona samuje,⁸⁷ u finalnom *šapuće* i sanja *ognjene svatove*,⁸⁸ dok je u sredini pjesme zasijala i palog junaka nasmijala.⁸⁹

67. U opise ekstrakriolizma (spoljne hladnoće) i parakriolizma (duševne, emocionalne hladnoće) Ćopić uvodi tri životinje: pingvina, foku i ždrala. Pingvin je najslikovitije predstavljen: to je čudan gospodin u masnom fraku koga pjesnik proglašava za *ministra zime*.⁹⁰ I foka dobija svoju personifikacijsku nominaciju: ona je *kćerka dalekih strana, skrivenih maglom, ledom i tajnom*. Društvo joj pravi na santi *gospodin pingvin*,⁹¹ a pozdrave upućuju Eskimi⁹².

68. Ždralovi se lociraju u tri vremenske ravni: 1) u vanvremensku kada svake jeseni putuju da *traže leto*,⁹³ 2) u kasnu jesen kada sa dalekog sjevera dolaze u goste,⁹⁴ 3) na početak zime (u decembar) kada kriče u magli i studeni⁹⁵.

69. U Ćopićevoj poeziji postoje dva izrazita kriolska hidronima – to su rijeke Vrbas i Drina. Vrbas se u četiri slučaja determiniše sintagmom *studenal/ledenal/ladna voda: na Vrbasu, na vodi studenoi; nad Vrbas rijekom zelenom*,

⁸⁶ *Nad grobom nevjesta-trešnja, blistava, suzna i sama, | pokrov junaku veze, tugu u laticama* (TIHI GROB, 1947).

⁸⁷ *Nad grobom borca Radoja | bijela breza samuje, | srebrna breza tuguje. | Kraj groba mladog Radoja, | bez staze i bez bogaze, | u noći četa putuje* (RAZGOVOR S ČETOM, 1945).

⁸⁸ *Nad grobom breza šumori, | bijela djeva tanana, | šapuće breza dragana, | ognjene sanja svatove | i barjaktara Pobjedu, | razvio zoru rumenu* (RAZGOVOR S ČETOM, 1945).

⁸⁹ *Trepetom breza zasija, | pali se junak nasmija* (RAZGOVOR S ČETOM, 1945).

⁹⁰ *Tamo ga srete s bjesedom krasnom | čudan gospodin u fraku masnom, | pingvin, ministar zime* (RIBAR I MAČAK, 1957).

⁹¹ *Bazenom pliva lepojka neka, | glatka i živa, vesela oka. | To ti je foka. | Ona je kćerka dalekih strana, | skrivenih maglom, ledom i tajnom, | tamo joj društvo na santi pravi | gospodin pingvin u fraku sjajnom* (ČUVAR ZVERINJAKA, 1952).

⁹² *Šestoga dana dolazi zima, | s ledenog Pola putnik se prima, | stigao dečak i od Eskima. | „Šaljemo dete vesela oka | s dalekog rta Medvedeg Boka. | Pozdrave primi plemena Foka.“* (NAJBOLJI DEČAK, 1958).

⁹³ *Jesen svake ždralovi, eto, | putuju na jug da traže leto* (VEČITO LETO, 1960).

⁹⁴ *U kasnu jesen kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive severa hladnog | u goste dođe ždral* (VEČITO LETO, 1960).

⁹⁵ *Decembar ide, | studeni val, | u magli kriči | putnik ždral [...]* (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948).

visoko nad vodom studenom; Vrbas, ladna voda, planinac Vrbas, ledena voda. Jednom je Vrbas veselo momče,⁹⁶ drugi put se nešto na njemu ili nad njim dešava,⁹⁷ a treći put predstavlja opasnost za voljenu osobu.⁹⁸

Duga rijeka – Drina je studena, hladna, ali je prate i nekriolske atribucije: plaha, nemirna, vječito tužna.⁹⁹

70. Jesen je kod ovog pjesnika više prelazno doba, a manje kriolsko vrijeme. Pojačana hladnoća dolazi samo u kasnu jesen.¹⁰⁰ Sa Čopićevom zimom podudara se time što donosi tugu (jesenju)¹⁰¹ i što je to vrijeme pričanja priča¹⁰². Rana jesen je blaga – to je *zlatna jesen*¹⁰³ koja prirodu boji u crveno¹⁰⁴ i lijepi listove,¹⁰⁵ kada su dani *bakarni* i *prezreli*¹⁰⁶ kada *treperi jesenja svila*,¹⁰⁷

⁹⁶ *Niz drugu stazu juriša hučno | veselo momče, smjelo i bučno, | ponosni Vrbas, lakoga hoda, | planinac Vrbas, ledena voda, | pod njenom snagom klisura puca, | zlačano zrnice na dnu svjetluca* (BOSANSKI TRKAČI, 1955)

⁹⁷ *Platno mi bijelila djevojka djevojka, | jabuka, rumena, jedina u majke, | Nevena, na brodu, na rijeci zelenoj, | na Vrbasu, na vodi studennoj, | što crnim stijenjem ratuje | i zrnca zlačana kotrlja* (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944). ♦ *Čuješ li u noći, Jovane, | nad Vrbas rijekom zelenom, | visoko nad vodom studenom, | srce se kroz tamu probija, | pjesma se nad gorom izvija, | proklinje nebratsku nevjeru, | osvetu vapije zvijeru, | pjeva o Zdravku proleteru* (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944).

⁹⁸ *Maramu ja sam navezla Rajku proleteru, | nek srce moje uza se ponese, | i na njoj tri cvijeta rumena, od mene blagoslov, | ej, da mu svuda budu otvoreni puti | i da ga Vrbas, ladna voda ne zanese* (VEZILJA SLOBODE, 1944).

⁹⁹ *Radoje moj, | jedini moj sine, | čula je mama da si bio orao | i da si pao negdje oko Drine. | Kažu mi da je plaha i studena i nemirna | ta voda Drina. | Grob ti je sinko, leden, u divljini* (TUGOVANJE MAJKE NAD SINOM ORLOM, 1944). ♦ *Na krajnjoj stazi prepreke mrvu | djevojka crna, gorštačke krvi, | s kamena kraja, mrkih daljina, | vječito tužna, studena Drina* (BOSANSKI TRKAČI, 1955). ♦ *Moj sine jedini, | kuda te ratni odvedoše puti, | zašto te hladnoj ostaviše Drini?* (SPOMEN JUNAKU, 1978).

¹⁰⁰ *U kasnu jesen kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive severa hladnog | u goste dođe ždral* (VEČITO LETO, 1960).

¹⁰¹ *I niko kod nas, Branko, ne vene tužno u mraku, | jesenjom tugom suvom nisu zasuti puti: | nikada kod nas pjesnik više umrijeti neće, | niti mu lisje žuti* (VEDRINA, 1947). ♦ *Jesenja tuga iz magle rosi, | nevidljiv kosač poljima kosi* (VEČITO LETO, 1960).

¹⁰² *Jesen, veče. Kraj ognjišta | ja tek prve riječi sričem. | Plamen šara, čara, vара, | a djed priča plave priče* (PAUK, 1977).

¹⁰³ *U jesen zlatnu u školu krenuh, | doveslah srećno niz mlaki vjetar* (STARI DRUGAR, 1947).

¹⁰⁴ [...] šumu nam *jesen* crveno boji [...] (NADRILEKAR JOCA, 1961).

¹⁰⁵ *Nekad su ceste sunovrat vukle | u dalj, u tuđe strane, | na njima magle i jesen lijepi | listove pokapane* (CESTE, 1947).

kada je noć tiha, bez daška vjetra¹⁰⁸. Zbog učestalih kiša autor jesen naziva plačnom.¹⁰⁹

Čitav jedan tekst Ćopić posvećuje jeseni i to u obliku opisa koji dolaze od pojedinih životinja (konja, svinje, hrčka, mačka, zeca, laste, krave, magarca – kojima je čiča Sima dao *zadatak mudri*)¹¹⁰ iz njihove perspektive (*svak jesen meri iz svoga ćoška*) zasnovane na životinjskim instiktima, ćudima i željama (KAKVA JE JESEN, 1961).¹¹¹

71. Na nizu mjesta Ćopić spaja, dovodi u vezu kriolizam i kalidemizam. Kao opozicioni parovi najčešće dolazi zima koja stupa u dijalog sa različitim kalidemama kao što je ljeto, tople zemlje, Sredozemlje, dim, peć, kiša, jug, toplina, proljeće, cvijeće. Slijede opozicije sa snijegom (snijeg – vatra, snijeg – cvijeće, snijeg – plamen, snijeg – sunce), mećavom (mećava – cvijeće, maj, mećava – peć, mećava – vatra), ledom (led – vreli pijesak, ledena brda – hladno sunce, led – sunce, led – svijeća). Rjeđi su parovi studen/hladnoća – more/jug, svježina – sunce, studen – sunce, hlad – sunce, hladan – vreo, hladnoća/studen – sunce/vatra, hladovina – znoj. Još manje stupaju u korelaciju srebrna jela i palma, vatra i jeza, inje i peć, mraz i sunce, Sibir i toplina.

Postoji nekoliko pjesama u kojima Ćopić jače kontrastira sjever (hladni) i jug (topli). To se najviše odnosi na VEČNO LETO (1960) sa ždralom kao dinamičkim likom čija je početna tačka putanje sjever, a krajnja jug. Simbol sjevera je srebrna jela, a juga palma. Sjever je stvoren od *leda čista*, a jug od užarenog pijeska.

¹⁰⁶ *A kad me ponovo pozdravi očeva kuća stara, | u dane jesenske, bakarne, pre-zrele, | svečano primih komad prve pogače bijele | iz ruku brata ratara – □ tako sam nekad, s vedrinom, o hljebu ratarskom pisao, | o bratu milom svom, | a sad se polja zlate na vidiku, | a ja bih da pjevam o bratu ratniku, | o daru njegovom posljednjem, o hljebu krvavom* (BAJKA O HLJEBU, 1947).

¹⁰⁷ *Rastanak davni još u oku sjaji: | treperi jesenja svila, | i četa naša putuje, dječaćki gore lica, | a ti se nijemo pitaš: Kuda odlaze, zašto?* (PASTIRICA STADO OSTAVILA, 1947).

¹⁰⁸ *Ponekad samo, u jesen ranu, | u noći tihoj, bez daška vjetra, | penjem se, u snu, stazom do škole, | srećan i ćutljiv, uz moga Petra* (STARI DRUGAR, 1947).

¹⁰⁹ *Sada je plačna jesen i vidici su sivi | pogrebno plaču streje i sva se svjetla gase, | al moje srce živi* (TUGOVANJE MAJKE NAD SINOM ORLOM, 1944).

¹¹⁰ *Kod čiča-Sime iz mesta Čoke, | u tihom kraju prepunom stoke, | zadatak mudri jednom donesen: | opiši jesen. □ Čitavo društvo na rad se baci, | repati, kusi, rogati daci, | s opisom teškim igraju žmurke, | volovi, konji, svinje i ćurke. □ Uz mnogo znoja i drugog troška | svak jesen meri iz svoga ćoška. | Ko je u pravu, idi pa pitaj! | Tu su zadaci, evo pa čitaj* (KAKVA JE JESEN, 1961).

¹¹¹ Ćopić *Novu Godinu* naziva *sniježnom vilom* (NOVOGODIŠNJA BAJKA, 1948).

U kasnu jesen kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive severa hladnog | u goste dođe ždral. | Spusti se dole, zašumi trska, | ledena skrama na vodi prska (VEČITO LETO, 1960). ♦ „*Slušajte, momci – ptica će mirno | dug sam imao let – | dane i dane nose me krila, | preleteh silan svet. | Ja imam, braćo, putanju drugu: | početak Sever, a kraj na Jugu.* □ *A svet je, znate, bogat i krasan, | šarenu ima čalmu, | Sever mu krase srebrne jele, | na Jugu ima palmu. | Dalek je Sever od leda čista, | na Jugu pesak užaren blista.* □ *Veselo momci, dignite glave, | vedar sam, evo, i ja, | ako su ovde magla i tuga, | negde nam sunce sija. | Negde u svetu sve je zeleno, | a sutra k vama proleća eno.* □ *Kad vaša polja zavije zima, | negde je leto, znaj, | mislite onda na cvetne dalji, | na sunčan južni kraj. | Većito radost po svetu jedri, | uvek se dani vraćaju vedri.*“ (VEČITO LETO, 1960).

U isti stih ili strofu Ćopić uvodi krioneme i kalideme, što stvara snažan kontrast na sintagmatskom, rečeničnom i tekstualnom planu, pravi kontrast motiva, slika, nijansi, a koji put generiše perlokuciju u obliku stilske figure – antiteze.

72. Povezujući i oponirajući hladno i toplo Ćopić ponekad gradi kompleksnu kriolsko-kalidemsku leguru. Ona, recimo, dolazi u opisu rata kada se miješa realna hladnoća bojišta (Bosne) i virtuelna toplina prostora želja, maštanja i misli o rodnome kraju (Jadranu). Kriolski dio čine: hladna puška, zima koja zatvara oči, jastuk od plavog snijega, drhtanje u snijegu, ledeni mir, snježna planina, a kalidemski: sinovi sunca, mora i ljeta, zvijezde sa Jadrana koje se gasu i tonu u modar vir (more), čamac, more, vruć žal.¹¹² U motivu mlina koji je stao hladnoća dolazi kao ekstrakriolizam (ledeni brzak) i somatski kriolizam (starini postaje hladno), a toplina kao kalidemski lucidemizam (sunčani kutak, cvjetati na suncu), estrakalidemizam (vruća sunčana kiša, proljeće) i intrakalidemizam (topal žrvanj).¹¹³

¹¹² *Na pušci hladnoj ruka se koči, | mornaru zima zatvara oči, | nad njim se smrtni nadvija vran, | i sve je više marinskih glava | palo na jastuk od snijega plava, | palo – i vječni snivaju san.* □ *Na pustoj kosi mrzne se četa | držeći čvrsto liniju svoju, | sinovi sunca, mora i ljeta | kreću se u smrt u bojnom stroju. | Posljednji šapat čula je noć: | „Ovuda Nijemci ne smiju proći!“* □ *U noći pustoj, još prije dana, | tiho se gasu zvijezde s Jadrana, | tonu lagano u modar vir. | U snijegu leži linija duga, | puška uz pušku, drugar do druga... | nad njima vlada ledeni mir... □ Mornaru mladi, šta li mi snivaš, | možda o buri, čamcu i moru? | Zašto mi lice za pušku skrivaš? | I zašto čuvaš ledenu goru? | Hajdmo na Jadran, do vruća žala, | da čuješ pljusak nemirna vala.* □ *Uzalud pitaš, niko ne zbori, | tišina šumi po snježnoj gori...* (SMRZNUTA ČETA, 1958).

¹¹³ *Kraj samog mlina, u bistru viru, | tromoga klena mladica goni, | kroz leden brzak pastrmka šiba | i mudra vidra nečujno roni. Pred mlinom ravan, sunčani kutak, | tragova bezbroj po njemu ima, | tu pomeljari lulama dime | i konjče glavom sanjivo klima.* □ *Mačak se Toša na suncu grije, | mije ga kiša sunčana vruća, | a malo dalje, pod vrbom krivom, | u hladu čmava delija Žuća.* □ *A mlin se vrti, peva i bruji, |*

Najčešći kriolski konstituent takve legure je zima. U korelaciju sa njom stupaju nosioci (simboli) topline peć, vatra, dim, sunce, cvijeće, proljeće, topli jug, ljeto, topla kiša, tople zemlje, Sredozemlje.¹¹⁴

U interakciju sa (a₁) hladnoćom, hladom, hladovinom i (b₁) studeni stupaju (a₂) godine koje gore kao svijeća, tople zemlje, sunce, vreo obruč, znojenje, (b₂) vatra sunca, toplina mora, jug, paljenje¹¹⁵.

*beskrajnu pređu ispreda vredno, | namata klupko, ogromno sivo, | na njemu ima stoleće jedno. □ Da nije mlina s njegovom hukom | polja i staze bile bi neme, | dan i noć postali gluvi, | na svome točku stalo bi vreme. □ Proleća jednog, u jutro tiho, | dok zlatan dren je na suncu cvao, | mlin je tri puta uzdahno tužno, | pljusnuo vodom, a zatim – stao. □ Smiren je žrvanj još topal bio | i mirisao na brašno meko. | Prenu se deda, podiže glavu: | „Mlin je zaspao!“ – tiho je reko. □ Starina kožuh prigrnu dugi, | nešto mu naglo **postade zima**, | kao da štedi sanjiva gosta, | iziđe tiho, na prstima (MLIN JE STAO, 1960).*

¹¹⁴ (a) *Još uvijek tako, večerom, **zimi**, | sučući svoje brkove sijede, | starina Mačak uz lulu dimi | i čudne priče prede li, prede. □ Veseli odsjaj kao čigra | iz peći skaće, zida se maša, | po razapetom krznu igra | lukavog lisca Mudrijaša (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ Dok **vrijeme zimi pospano** | teče i staroj kuli prilazi veće | noseći sivi veo, | kraj male peći, vrole i budne, | starac je priče pričao čudne, | a naš je mačak preo (RIBAR I MAČAK, 1957). ♦ Zbogom žrvnji ispod krova siva, | pjesmo znana iz djetinjstva moga, | produžite do **tišina zimskih** | zlatnu priču ljeta nestaloga (TUŽNI HARAMBAŠA, 1971). (b) *Ipak u duši ostade iskra, | rodi se čežnja mlada: | eh, **neka zime**, i neka tame, | srce nam grije nada. | Proleće nikad umreti neće, | opet će doći **sunce i cveće**. □ Od toga dana u mlinu starom | Toša i njegov drug | **uz vatru** sede, pospano žmure, | sanjaju topli Jug. □ A kada vetra udari val, | njima se čini – proleti ždral. □ Jeseni jedne, tmurnoga dana, | kraj mlina ja sam prošo, | tu me sretoše drugovi stari: | Žuća i mačak Tošo. □ O ždralu bajku pričahu plavu, | i meni čežnjom smutiše glavu. □ Od toga dana nemir me snade, | večiti putnik postah, | ždralovim putem po svetu tražim, | leto, neverna gosta. | Nikad ga stići, premda sam vredan, | izmiče uvek – za korak jedan (VEČITO LETO, 1960). (c) *Kišica topla po gaju škropi | i **tugu zimsku sapra**, | u rodnom kraju i u mom srcu | veselo blesnu Japra (ŽUČIN ODLAZAK, 1960). ♦ U kasnu jesen kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive severa hladnog | u goste dođe ždral. | Spusti se dole, zašumi trska, | ledena skrampa na vodi prska. □ Žalosno vetar u trsci šumi | i **zimska tuga raste**, | a ždrala pita osamljen patak: | „Da li ćeš stići laste? | Odoše one u tope zemlje, | valjda su prešle i Sredozemlje.“ (VEČITO LETO, 1960).***

¹¹⁵ (a) *Godine gore ko tiha svijeća, | ribaru starom svijaju pleća, | snaga se topi, oko se muti, | vremena teška starina sluti. □ Mreža mu teška, veslo još teže, | **vjetar ga svaki hladnoćom reže**, | s prijetnjom se more giba. | Uzalud zovu daljine drage, | starini tužnom nestalo snage, | sve mu je manje riba (RIBAR I MAČAK, 1957). ♦ U **kasnu jesen** kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive **severa hladnog** | u goste dođe ždral. | Spusti se dole, zašumi trska, | **ledena skrampa** na vodi prska. □ Žalosno vetar u trsci šumi | i **zimska tuga raste**, | a ždrala pita osamljen patak: | „Da li ćeš stići laste? | Odoše one u tope zemlje, | valjda su prešle i Sredozemlje.“ (VEČITO LETO,*

Najjači utisak izaziva krionema <snijeg> koja se dovodi u vezu sa svojim antipodom – vatrom: **(a)** ćurak se žari i tinja u snijegu,¹¹⁶ **(b)** plamte snijegom žuti jezici,¹¹⁷ **(c)** snijeg pretvara livadu u prekrasno zimljivo cvijeće.¹¹⁸ Otapanje u proljeće Čopić slikovito predstavlja kao rezultat sunčanih konja vatrenih griva koji u trku brišu snjegove.¹¹⁹ Čopić dovodi u direktni kontakt atributsku kriolemu *hladan* sa imenskom kalidemom *sunce*,¹²⁰ a *leden* sa figurativnom kalidemom *planuti* [bitka]¹²¹. Kao u slučaju snijega, i krionema <led> neutra-

1960). ♦ *Tu vodom plove ledena brda | i hladno sunce po magli luta* (ADMIRAL IVO, 1958). ♦ *Dane i noći, umorne, gladne, obruč ih stezao bijesni – | zagrljaj, vreo i hladni – | a oni, svaki spreman da se bije | do zadnjeg metka, protiv smrti dvije: | s obručem smrtnim u koštac ratnici na smrt gladni* (BAJKA O HLJEBU, 1947). ♦ *Mesečina polja potopila, | četiri se konja utopila. | Hladovina bunker potkopava, | sve se znoji da njega osvoji* (PRIČA PLJANOG VODENIČARA, 1964). ♦ *Pa još nevolja druga: | sunce se, | izgleda, | hladi* (ŠUMSKI ĐAK, 1948).

(b) *Mrka im lica, prepuna bora, | izbrazdan kamen, hrastova kora, | pljusak ih šibo po bezbroj puta, | prljilo sunce i studen ljuta | i tukli vjetri, oluje slane | iz bijela svijeta, s četiri strane: | japanski tajfun, mornarska kuga, | monsun i ciklon, tornado s juga, | uragan, bura i čuda druga* (VEĆE NA TRGU, 1958). ♦ *I dah se leđi od studi ljute | sjeverac trese smrznuto krilo, | ivicom kose mornari čute. | Kako je toplo na moru bilo! | Mrznu se, zebru drugar uz druga, | sanjaju sunce toploga juga* (BITKA ZA RANJENIKE, 1958). ♦ *Tekla je zima, studena, duga, | napokon evo toploga juga, | ledene sveće na točku topi, | sa streha kaplja za kapljom škropi, | ojača sunce, dani se duže, | odjednom žrvanj – počeo da struže* (ZIMA, 1960). ♦ *A kad bi studen pošla da pali, | svi bi mornari pjevati stali, | slavili pjesmom buduću dan* (NA SNJEŽNIM STAZAMA, 1958).

¹¹⁶ *Na njemu ćurak, ni nov ni stari, | pa tamno crven i sav se žari, | tinja u snijegu i čudno sijeva | kao da vatra dogorijeva* (PIJETAO I MAČAK, 1957).

¹¹⁷ *Na njemu ćurak, ni nov ni stari, | pa tamno crven i sav se žari, | tinja u snijegu i čudno sijeva | kao da vatra dogorijeva* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Planuše snijegom jezici žuti, | srdito kuršum zapjeva ljuti, | osica smrtnih užaren roj* (BITKA ZA RANJENIKE, 1958).

¹¹⁸ *Zaspao vrabac, | a sniježak, | ipak – | i dalje lijeće, | beskrajna livada cvijeta, | prekrasno, | zimljivo cvijeće* (U PRVOM SNJEGU, 1948).

¹¹⁹ *Sunčevi konji, | vatrenih griva, | brišu u trku | snjegove s njiva | sluteći mlađu travu. | Pod vrućim dahom | oblak se topi, | kišica mlaka | povazan škropi | visibabinu glavu. | Potok se prenu | iz šutnje stroge, | vrbama starim | zapljusnu noge | i prvu pjenu baci. | Iz modrog vira | pastrmka gleda, | čudom se čudi: | nestalo leda, | sijaju prvi zraci* (NAŠE PROLJEĆE, 1948).

¹²⁰ *Tu vodom plove ledena brda | i hladno sunce po magli luta* (ADMIRAL IVO, 1958).

¹²¹ *Ovde će noćas raditi šape, | sevati zubi ko sablja britka, | ovde će noćas, u mrkloj tami, | uz leden potok planuti bitka, | ovde će nekom, zadajem veru, | uzeti noćas propisnu meru* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

lizuje se pomoću sunčanih zraka.¹²² Pjesnik uvodi u isti kontekst eksterijerske krioneme <noćna mećava> i <mećava kolo vodi>, **mećava cvjetna**,¹²³ interijerske kalideme <pećica grije> i <jezero vrije> i parakalidemska sjećanja na toplinu rodnoga kraja.¹²⁴

Tu su i spojevi tipa **ponoćna jeza** – jezero **vrije**,¹²⁵ **inje tinja i peče**.¹²⁶ Pjesnik veznikom i spaja sunce i mraz.¹²⁷ Autor uvodi vremensku granicu do koje djeluje kalidema (kada sunce žeže) i kada počinje kriolizam (svježina).¹²⁸ Po-

¹²² *Iz modrog vira pastrmka gleda, | čudom se čudi: nestalo leda, | sijaju prvi zraci* (PIJETAO I MAČAK, 1957).

¹²³ *Prozbori Žuća pogleda setna: | „Oh, alaj sipa mećava cvjetna!* (ZIMA, 1960).

¹²⁴ *U gluvoj noći, u krugu mlina, | mećava gusta povel kolo, | u pustoj šumi poviše mlina | drveće cepti, samo i golo. □ U mlinu starom buginja vatra, | lepeće plamen, treperi kuća, | uz oganj sedi poznato društvo: | dedica Triša, mačak i Žuća. □ Starom se mlinu temelji tresu, | napolju vode divovi boj, | čupaju bukve, njima se jure. | Ima ih, bogme, neviden broj. □ Zaspao deda, malko i hrče, | dok plamen šaru čudesnu plete: | Leptiri sjajni, vatrene ptice | u njemu niču, trepte i lete. □ Zanesen Žuća, mačak zanesen, | zure u sjajna plamena krila. | Odjednom, evo, iz vatre same, | iziđe pred njih Ognjena vila* (OGNJENA VILA, 1960). ♦ *Zimi, dok moćna mećava vije | i obnoć bura po šumi viče, | Pijetao leži, pećice grije, | a Mačak priča lovačke priče* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Evo u noći graničnog stuba, | kraj njega stražar u tami bdije, | kiša ga kvasi, vjetar ga šiba, | mećava nekad po svu noć vije, | a naš se stražar ničeg ne boji | ko stanac kamen u tami stoji. □ Ponekad nad njim trepere zvijezde, | sjećaju borca na rodni kraj | il ga u igru proljeće mami, | cvjetnim ga prahom zasipa maj. | Pa, ipak, stražar ni tu se ne da, | pažljivim okom granicu gleda. □ A često, opet, sa druge strane | puščana vatra na stražu sije, | a naš se borac ne miče s mjesta, | dok nad njim zrno čelično pjeva. | Uzalud tuđin puca i plaši, | kad se ne boje junaci naši* (UVOD, zbirka VJEČITI STRAŽAR, 1958).

¹²⁵ *Evo jezera, pravoga raja, | na njemu utva vatrenih krila, | tu junak čeka troglava zmaja, | nad njim se voćka čarobna svila. | Ponoćna jeza i sati hudi, | jezero vrije i neman gudi. | Ko će junaka od sna da budi?* (UVOD, zbirka ČAROBNA ŠUMA, 1957).

¹²⁶ *Po mrzlu snijegu šulja se veče, | sjeverac svira tugu i strah, | inje od srebra tinja i peče, | dok s neba sipi zujezdani prah* (BITKA ZA RANJENIKE, 1958).

¹²⁷ „U školu idem“ – veli Gojko – | „i vazdan slušam stvari sjajne, | ruka nauke, moćna i jaka, | skida nam brzo s prirode tajne. | Upoznajemo snagu voda, | sunca i mraza, i orkana, | učimo kako uhvatiš munju | dignutim prstom gromobrana. | Kad mudri zakon prirode svlada, | jači je čovjek od vodopada (ČAROBNA SVJETILJKA, 1958).

¹²⁸ *A kada leti | sunčana žega | sa sviju strana | legne vrh grana, | prlji ga svega, | hrastova sena | na zemlju sleti, | na trn se svije, | po njemu leže, | čuva ga, | krije, | dok sunce žeže, | do prvog daška | večeri sveže. □ A trn, | crn, zao, | imenom Ćira, | pun oštih bodlja | ko divlja ruža | svakoga dira, | sve ruku pruža, | taj ne da, | bogme, | nikome mira. □ Naiđe jagnje | otud od sela, | lopta, sva bela, | mekoga*

red sistemskih konstituenata kriolsko-kalidemskih legura postoje okazionalni kao što je Sibir (simbol hladnoće).¹²⁹

Jedna od specifičnih kalidemsko-kriolskih legura nudi pjesma koja ima kraći naslov PUT NA KILIMANDŽARO i duži u obliku dodatka datog u zagradama u kojima se uvodi antiteza topline i hladnoće: KILIMANDŽARO, AFRIČKI BRIJEG; PRI DNU JE ŽEGA, PRI VRHU SNIJEG (1955). Pjesma je locirana u zimski ambijent (*mećava gudi, | zavija, čuda stvara*) i data u obliku sna dječaka Sima o tome kako tri lutke životinje (slonče od porculana, majmun od sive kože i lav od vune) bježe od strašne zime i batina dječaka Sima u toplu Afriku (*topli kraj, gdje vrela sunce peče*) i na planinu Kilimandžaro koja je i krionema i kalidema, što se potencira samim naslovom (*pri dnu je žega, pri vrhu snijeg*). Pjesnik na dva mjesta ističe da tri junaka odlaze *jednoga sniježnog dana* s tim što u prvom slučaju izostaje atribucija, a u drugom nudi se slika u kojoj *se pahulje množe*. Realnom ekstrakriolizmu (strašna zima, svježi dan, mećava, padanje snijega) Čopić suprotstavlja virtualni doživljaj ekstrakalideme (Afrike).

U jednom slučaju krionema je sredstvo poređenja (*kao led*) a kalidema predmet poređenja (*sunčan zeleni žubor pšenice*), u drugom krionema se ne podvrgava semantičko-stilskim pomjeranjima (snijeg), već se kalidema (*ruža*) uvodi u nju kao snažan kontrast, u trećem kalidemci (stanovnici toplih krajeva) uvode se u hladni ambijent, u četvrtom dolazi antiteza kalidemskog ekvatora i kriolskog (sjevernog?) pola.

Tuđinac-zločinac kao led obara sunčan zeleni žubor pšenice (OMLADINA DRVARA NA OPUSTOŠENIM NJIVAMA, 1945). ♦ *Prstima zora dodirnu kosu | i more ruža po snijegu prosu, | grebenom pustim procvjeta maj* (VJEČITA STRAŽA, 1958). ♦ *U probojima kod Sutjeske | s Banije borci živote daju, | dok Dalmatinci, | sinovi mora, | u snijegu mrznu na položaju* (ARMIJA KOVAČ BRATSTVA I JEDINSTVA, 1948). ♦ *Od ekvatora | gdje sunce | prži do pola | gdje studen hara | znaju za Tita, | i partizane, | za zemlju slobodara* (NAŠI SAVEZNICI, 1948).

U interakciji kriolizma i kalidemizma ponekad preovladava kriolizam,¹³⁰ ponekad kalidemizam¹³¹.

runa, | a Ćira njega | očupa svega; | ko sneg se beli | na trnu vuna (HRAST I TRN, 1946).

¹²⁹ *Biće ti toplo, | spavaj na miru, | sanjati nećeš o Sibiru* (ČUVARI TVOG SNA, 1948).

¹³⁰ Npr.: *U kasnu jesen kad magle spuste | nad polja mrtvi val, | iz dalji sive se vera hladnog | u goste dođe ždral. | Spusti se dole, zašumi trska, | ledena skrampa na vodi prska. □ Žalosno vetar u trsci šumi | i zimska tuga raste, | a ždrala pita osamljen patak: | „Da li ćeš stići laste? | Odoše one u tople zemlje, | valjda su prešle i Sredozemlje.“* (VEČNO LETO, 1960).

¹³¹ Recimo: *Ipak u duši ostade iskra, | rodi se čežnja mlada: | eh, neka zime, i neka tame, | srce nam grije nada. | Proleće nikad umreti neće, | opet će doći sunce i cveće. □ Od toga dana u mlinu starom | Toša i njegov drug | uz vatru sede, pospano žmu-*

73. Postoje slučajevi kada se ne radi o dvočlanoj leguri (kriolsko-kalidemskoj), već o tročlanoj: u istom kontekstu dolaze krioleme <zima>, <ledeni oklop> i jedinice koje su u pravom značenju kalideme i lucideme, a u prenesenom krioneme <svijeća>, <sunce> *debele sveće*:

Jednoga jutra, po vedru danu, | okova zima na mlinu branu, | prestade točak žrvnjem da kreće, | sa njega više debele sveće, | ledeni oklop na suncu sinu, | prestade huka u starcu mlinu (ZIMA, 1960). ♦ *Tekla je zima, studena, duga, | napokon evo toploga juga, | ledene sveće na točku topi, | sa streha kaplja za kapljom škropi, | ojača sunce, dani se duže, | odjednom žrvanj – počeo da struže* (ZIMA, 1960).

74. Specifičnost Ćopićeve poezije leži i u tome što se u njoj često objedinjuje kriolizam i naracija (pričanje priča):

Zimi dječaci življahu tmurno, | sjedeći stalno u dimu, mraku, | napolju huji mećava burno, | dok baka priča u budžaku (KAKO SU DJEČACI ŽIVJELI, 1958). ♦ *Ljeto je četnu gledalo kolonu, | jesen sterala ćilim bataljonu, | a zima spora snenu priču prede, | mećavom gustom zasipa odrede* („VUCI“ ODLAZE U BOJ, 1958). ♦ *Sećam se s tugom – deda se javi – | unuka moga, biljčice nežne, | pričah mu priče o slavi staroj | u noći zimske, u noći snežne* (PRIČA O PALOM DEČAKU, 1958).

75. Krioeleme ne dolaze uvijek iz potrebe da se uvede motiv hladnoće, već da se pomoću njih izvrši rimovanje ili dobije odgovarajući broj versifikacijskih jedinica (slogova) pa nastaje iznuđena rima.¹³²

76. Toplina (toplota, vrućina) nije Ćopiću previše primamljiv poetski motiv (za razliku od antipoda – hladnoće). Ona se ipak provlači, u manjem ili većom obimu, kroz niz pjesama.¹³³ Gotovo sve pjesme o mornaru Marjanu

re, | sanjaju topli Jug. □ A kada vetra udari val, | njima se čini – proleti ždral. □ Jeseni jedne, tmurnoga dana, | kraj mlina ja sam prošao, | tu me sretoše drugovi stari: | Žuća i mačak Tošo. □ O ždralu bajku pričahu plavu, | i meni čežnjom smutiše glavu. □ Od toga dana nemir me snađe, | večiti putnik postah, | ždralovim putem po svetu tražim, | leto, neverna gosta. | Nikad ga stići, premda sam uredan, | izmiče uvek – za korak jedan (VEČITO LETO, 1960).

¹³² Npr.: *Bar da pride, da prigviri | i nešto mi tiho ša'ne, | čini mi se, živnuo bih | i stigao u Hašane. | Nestao bi grč od leđa... | Znam da više nema djeda...* (MAMIN I DJEDOV DJEČAK, 1977).

¹³³ NAŠI DRUGOVI (1947), SVADBENA PJESMA (1947), NA GRANICI (1947), ZAVIČAJ BAJKI (1947), KOVAČNICA SNOVA (1947), BALADA O NEMARNOM DRUGU (1947), MAJ NA OKEANU (1947), PORUKA MRTVOG BRATA (1947), POKLON BARJAKTARA (1947), SA DESET NOKATA (1947), PROLJEĆE JE BILO MIRNO... (1943), PRIČA O ŠESTORICI ORAČA (1944), RAZGOVOR S ČETOM (1945), STRAŽA NAD KOZAROM (1945), MARLIJA NA PRKOSIMA (1945), OJ, VITA JELO ZELENA (1945), OBNOVA (1958), ŽAR-PTICA (1958), KRAJ (1958), NAŠE PROLJEĆE (1948), LALAJ BAO (1950), LOŽAČ ELEKTRIČNE CENTRALE (1951), MAŠINOVOĐA (1952), NOĆ UOČI PROLJEĆA (1955), PRO-

odišu nostalgijom za toplim jugom.¹³⁴ Kalideme se pojavljuju u pojedinim naslovima.¹³⁵ Tu su i likovi vezani za vatru: Žar-ptica, ložać, mašinovođa, njihovi predmeti: lulica i prostor: kovačnica.¹³⁶ U poeziji Branka Ćopića nalazimo kalideme kao što su sunce, vatra, toplina, toplota, vrućina, vreline, žega, plam(en), oganj, žar, buktinja, požar, vatromet, temperatura, čelik (vreli). Kalidemski direstati izražavaju **(a)** jačanje procesa – grijati, paliti, planuti, buknuti, gorjeti, pržiti, žariti, plamtjeti, plamsati, peći, žeci, kaliti, prljiti, razgarati, puckati, kaliti itd., **(b)** slabljenje – gasiti, trnuti, tinjati, jenjavati, dogorijevati, **(c)** neobične radnje – peglati sjenke¹³⁷ i dr. Markeri toploga vremena su ljeto, proljeće, vjetar razvigorac, Miholje, miholjsko ljeto, ferije, suton, predvečerje i sl. Kao kalidemski prostor dolazi **(a)** jug, ekvator, polutar, tropski (šuma), primorje, Jadran, Sredozemlje, Afrika, žal, topli kraj, jazbina, gnijezdo, **(b)** prisoja, vrela pijesak, **(c)** ognjište, zgarište, dim, pepeo, ugarak, ugalj, luč, ugljevlje; lula, peć, furuna, **(d)** pakao; **(e)** žrvanj, **(f)** nebo. Najčešći su kvalifikatori: topao, vreo, vruć, vatren, mlak, plam(e)n, žarki, ognjen, ognjevit, užaren, požarni, nagorjeli. Iz biljnog svijeta bira se kao izvor topline cvijeće (visibaba, jagorčevina), behar, mak, a iz životinjskog laste, leptiri, pčele. Toplina se izražava pomoću tečnosti ili u poređenju sa njom – to može biti **(a)** voda, ulje, potok, rijeka, more, kiša, kišica, **(b)** procesi i stanja vezani za njih – vreti, pušiti se, topiti, taliti, kopnjeti, **(c)** somatizmi – znoj (znojiti se), krv. Pjesnik rado koristi idiomatske kalideme tipa: *zdimiti, dati vatru tabanima, topli kutak, vruća pita, živa vatra, skuvati čorbu*.

77. U sistemu Ćopićevog kalidemizma koji čini 1. ekstrakalidemizam (toplina eksterijera, spoljnog prostora, prirode, pejzaža), 2. intrakalidemizam (toplina interijera, unutrašnjeg prostora), 3. interkalidemizam (toplina u interakciji čovjek ↔ čovjek, čovjek ↔ životinja, čovjek ↔ biljka, čovjek ↔ stvar), 4. parakalidemizam (duševna, psihička, mentalna, kognitivna toplina), 5. suprakalidemizam (somatska toplina), 6. superkalidemizam (toplina liko-

LJEĆE (1971), FERLJE (1971), ĐUKAN S LULICOM (1978), ŠKOLSKI PODVORNIK (1978), ĆUK VUKAŠIN (1977).

¹³⁴ RIBARSKO SEOCE (1958), MARJANOVO DJETINJSTVO (1958), VEĆE NA TRGU (1958), BARBA MATE (1958), KAPETAN LUKA (1958), PONOČNA SLIKA (1958), MLADI MORNAR (1958), USTANAK (1958), ZBOGOM JADRANE (1958), NA SLOBODNOM JADRANU (1958).

¹³⁵ *PROLJEĆE JE BILO MIRNO...* (1943), *NAŠE PROLJEĆE* (1948), *NOĆ UOČI PROLJEĆA* (1955), *PROLJEĆE* (1971), *ZBOGOM JADRANE* (1958), *NA SLOBODNOM JADRANU* (1958), *VEĆITO LETO* (1960), *FERLJE* (1971), *MAJ NA OKEANU* (1947).

¹³⁶ *ŽAR-PTICA* (1958), *LOŽAČ ELEKTRIČNE CENTRALE* (1951), *MAŠINOVOĐA* (1952), *ĐUKAN S LULICOM* (1978), *KOVAČNICA SNOVA* (1947).

¹³⁷ *Jedan krojač u kaputu žutu | pegla senke po auto-putu* (PRIČA PIJANOG VODENIČARA, 1964).

va),¹³⁸ najizraženiji su ekstrakalidemizam, intrakalidemizam, parakalidemizam i suprakalidemizam.

Osnovi nosioci ekstrakalidemizma su sunce i vatra (oganj, plamen, požar). Pretežni dio kalidema Ćopić daje u prenesenom, figurativnom značenju.

Najsnažnije metafore sunca nastaju kada pjesnik u njemu vidi konje vatrenih griva koji tope snijeg,¹³⁹ strijelca koji odapinje blistave strijele,¹⁴⁰ svjetlo koje ubacuje posljednji zrak,¹⁴¹ biće koje uskače u kola i zavija se u dúgu ostavljajući iza sebe rumenu maglu,¹⁴² izvor koji daje zrele sokove,¹⁴³ agens koji prosipa vrelu poplavu i vrbama suši kosu¹⁴⁴ (motiv poplave Ćopić uvodi i u druge kontekste takođe u prenesenom značenju – poplava pupoljaka, poplava od mora zastava koje se ljuljaju, vatrene poplave, tonjenje u đaćku poplavu).¹⁴⁵ I dok je mjesec „izvor srebra“ (pretežno), sunce je „izvor zlata“: ono

¹³⁸ Pored takvih likova postoje i oni koji u svome imenu imaju neku kalidemu: *Ognjena vila*, *Ognjeni zmaj*, *zmaj ognjevit*, *Žar-ptica*, *pečeno prase*, *pečeni pijetao*, *vatrogasac* i sl.

¹³⁹ *Sunčevi konji*, | *vatrenih griva*, | *brišu u trku* | *snjegove s njiva* | *sluteći mladu travu*. | *Pod vrućim dahom* | *oblak se topi*, | *kišica mlaka* | *povazan škropi* | *visibabinu glavu* (NAŠE PROLJEĆE, 1948).

¹⁴⁰ *U tom i zora rascveta ruže* | *istočnim nebom, osvita znaci*, | *nebo se žari, iskoči sunce*, *blistave strele kroz vrbik baci* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

¹⁴¹ *U dvore stare, pred sami mrak*, | *ubaci Sunce poslednji zrak* | *i tiho reče*: | „*Ustaj, Mjeseče!*“ (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

¹⁴² *Tako se Sunce pozdravi s drugom*, | *u kola skoči, zavi se dugom*, | *za goru krenu četiri hata*, | *rumena magla* za njim se hvata (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

¹⁴³ *Milujem šume plamene* [kalidema₁], *jesenje*, | *zreli sokovi sunca* [kalidema₂] [lucidema₁] *po njima pijano teku* | *i niz dolove, niza ognjenu rijeku* [kalidema₃] | *šumno se more zlati* (PASTIRICA STADO OSTAVILA, 1947).

¹⁴⁴ *Uminu oblak, vedrina sinu*, | *na Japri val se mreška*, | *kapljica blista sa svakog lista*, | *vidokrug plav se smeška*. | *A sunce vrelu poplavu prosu*, | *vrbama suši zelenu kosu* (GVOZDENI SAVEZ, 1960).

¹⁴⁵ *Proljeće, čarobnik mladi*, | *u tihu šumu virnu* | *i vjetrom*, | *toplim dahom*, | *grančice gole dirnu*. | *I evo*, | *za trenut jedan*, | *oživi krošnja svaka*, | *zakuca bezbroj srca*: | *poplava pupoljaka* (NAŠE PROLJEĆE, 1948). ♦ *Okićen* | *blista svaki prozor*; | *na njemu* – | *grozdovi glava*, | *zastava more*, | *oči gore* – | *ljulja se poplava prava* (EVO NAŠE ARMije, 1948). ♦ *A Vrbas ratuje s gorama* | *i zrnca zlačana kotrlja*; | *to suze padaju skrivene* | *iz srca lijepe Nevene* – □ *buknuće poplave vatrene*, | *žuboriće vode biserne* (BALADA O ZDRAVKU PROLETERU, 1944). ♦ *A noću, kad njeni prozori zasjaje*, | *u trenu plane* i sam *Jelisije*, | *zanesen, lagan, zaplovi kroz tamu*, | *čeka da ga prozor obasjan popije*, | *lepeće, izgubljen, kao ptica noćna* | *vuče ga i mami buktinja svemoćna*. □ *Tako je gorio kroz godine mnoge*, | *izgubljen ko pero u poplavi đaćkoj*, | *po danu vedri čika Jelisije*, | *a noću plamen u tuzi samačkoj*. | *Svako mu jutro donosilo sreću*: | *I danas ću je vidjeti, vidjeću!* (ŠKOLSKI PODVORNIK, 1978).

veze zlaćenom srmom, zlati njive, sunčana polja rađaju zlatom.¹⁴⁶ Pjesnik pretvara sunce u more u kome se sve kupu¹⁴⁷ i koje stvara *plamenu rosu*.¹⁴⁸ Silina sunčeve topline i svjetlosti potencira se predikatom (sunce prži ljuti kamenjar, ono žeže, sunčana žega prlji vrh grana, žega liježe na vrh grana sa sviju strana).¹⁴⁹ Ponekad isticanje vreline dolazi u nizanju riječi sinonimskog i pleonastičkog tipa: *sunce prži, pali i gori*.¹⁵⁰ Na dijelovima čovječijeg tijela Čopić gradi kalidemsku metaforu (juni ima *sunčano čelo*).¹⁵¹

Jedan od najjačih kalidemskih epiteta je *mlak*, koji se uglavnom veže za kraj dana (suton, predvečerje, veče),¹⁵² manje za proljeće i kišu.¹⁵³

¹⁴⁶ *U dvore stare, pred sami mrak, | ubaci Sunce poslednji zrak | i tiho reče: | „Ustaj, Mjeseče! (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Godine duge živjeli oni | kod baba-Pele pod gorom strmom, | tamo gdje bura oblake goni, | a sunce veze zlaćenom srmom (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ A jutrom ranim, | dok lička djeca žure | u školu, | u dom kulture, | i sunce njive oskudne zlati, | odnekle iza kamene strane, | iz dalji obasjane, | smiješi se na njih starac nepoznati (TESLIN SPOMENIK, 1948). ♦ U jednom selu pod Kozarom | gdje šapat – bajku pričaju vode | i zlatom polja sunčana rode, | a bujna mladost pjeni i vri – | življahu dobra druga tri (STRAŽA POD KOZAROM, 1945).*

¹⁴⁷ *Ustao Čosa i trlja oči | u čudu gleda bogatstvo bajno, | kud okom krene ili nogom kroči: | žito i voće i cvijeće sjajno. | Sve se u moru sunčanom kupa (BAJKA O DOBROM ČOSI, 1957).*

¹⁴⁸ *Evo i jutro s rumenim licem, | trepti po travi plamena rosa, | vrba u vodi ogleda lice | kako joj stoji zelena kosa (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).*

¹⁴⁹ *Blistav se talas na žalu pijeni | i sunce prži kamenjar ljut | grupa se kuća krije u sjeni: | ovo je selo Ribarski Kut (NA SLOBODNOM JADRANU, 1958). ♦ A kada leti | sunčana žega | sa sviju strana | legne vrh grana, | prlji ga svega, | hrastova sena | na zemlju sleti, | na trn se sviže, | po njemu leže, | čuva ga, | krije, | dok sunce žeže, | do prvog daška | večeri sveže (HRAST I TRN, 1946).*

¹⁵⁰ *A hrast se širi, | šuška, | šumori, | dok sunce prži, | pali i | gori (HRAST I TRN, 1946).*

¹⁵¹ *Dolazi J u n i, | sunčana čela, | šešir mu krasi | jagoda zrela: □ „Želim te, Aco, | upoznati, | trešanja prvih | ja ću ti dati (ACIN GODIŠNJI PUT, 1948).*

¹⁵² *Djed će o njemu bajku da priča | unuku svome u suton mlak, | od junaka će vojnik da uči, | njegovo ime pamtiće đak (JUNAK JAČI OD SMRTI, 1958). ♦ Na klupi jednoj | ratnik sjedi, | godi mu | večer mlaka, | zagledaj bolje, | društvo ima, | s njime su | tri dječaka (ILIJA GROMOVNIK, 1948). ♦ Možda pamtiš moje suze davne | u svilenom pre-dvečerju mlakom, | kada su me u dvorištu škole | sa podsmijehom nazvali seljakom (NA OBALI UNE, 1971).*

¹⁵³ *Ej, a sad je proljeće mlako i raskvasalo, | u svakoj mi pori diše, | u svakom busu topline miriše (PRIČA O ŠESTOTINA ORAČA, 1944). ♦ Sunčevi konji, | vatrenih griva, | brišu u trku | snjegove s njiva | sluteći mladu travu. | Pod vrućim dahom | oblak se topi, | kišica mlaka | povazdan škropi | visibabinu glavu (NAŠE PROLJEĆE, 1948).*

Sa epitetom *mlak* korespondira epitet *mek* (koji se ponekad odnosi na več, a ponekad na san)¹⁵⁴ i *svilen*¹⁵⁵ (stilski efekat pojačava se epitetkim uramljivanjem sa obje strane imenice *predvečerje*: *u svilenom predvečerju mlakom*), dok *blijed* dolazi u kontekstu jutra (*u blijede uranke*).¹⁵⁶

Vatra je rjeđe ekstrakalidema¹⁵⁷ i intrakalidema (ona u mlinu gori, buginja, od nje treperi kuća, lepeće plamen, koji plete čudesnu šaru, po vazduhu lete sjajni leptiri i vatrene ptice; sve se nadograđuje mitološkim motivom – Ognjenom vilom),¹⁵⁸ a češće figurativna toplina (sa svojom idiomatikom),¹⁵⁹ koja ima kvantitet,¹⁶⁰ i različite pojavne oblike,¹⁶¹ najviše ratne.¹⁶² Ona se kao

¹⁵⁴ *U kuli staroj fenjer gori, | plamen se žuti sa tamom bori, | na more baca zračak. | Uz prozor čuti starina sijeda, | tužna oka pučinu gleda, | da li se vraća Mačak. | Večeri jedne, u suton meki, | do kule čamac doplovi neki, | u njemu dječak viti | srdano ruku starini pruži: | „Ribaru dobri, više ne tuži, | ja ću ti mladost biti! (RIBAR I MAČAK, 1957). ♦ Dok meki san te vodi | kroz polja svoja čudna, | pamti: | Armija stoji | na straži, | vječito budna (ČUVAR TVOGA DJETINJSTVA, 1948).*

¹⁵⁵ *Možda pamtiš moje suze davne | u svilenom predvečerju mlakom, | kada su me u dvorištu škole | sa podsmijehom nazvali seljakom (NA OBALI UNE, 1971). ♦ Na svilenome moru tame | čiče Mraka se ljulja čun, | a zatim gora požarom planu, | iziđe mjesec, svečan i pun (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ Mačak odjednom otvori oči, | ugleda zoru, svilenom rudi, | pa mazno reče: | „Pjetliću, skoči, | zapjevaj glasno, drugara budi!“ (PIJETAO I MAČAK, 1957).*

¹⁵⁶ *A u nemirno ilinjsko jutro, u blijede uranke, | zamirisa pogača suzama zamiješana, | zaplaka djevojka skoro zagledana | i ciknu puška odavna čekana – | brata odvedoše prve partizanke (KOLLJEVKA, 1944).*

¹⁵⁷ *Sunčevi konji, | vatrenih griva, | brišu u trku | snjegove s njiva | sluteći mladu travu. | Pod vrućim dahom | oblak se topi, | kišica mlaka | povazan škropi | visibabinu glavu (NAŠE PROLJEĆE, 1948).*

¹⁵⁸ *U mlinu starom buginja vatra, | lepeće plamen, treperi kuća, | uz oganj sedi poznato društvo: | dedica Triša, mačak i Žuća. □ Starom se mlinu temelji tresu, | napolju vode divovi boj, | čupaju bukve, njima se jure. | Ima ih, bogme, neviden broj. □ Zaspao deda, malko i hrće, | dok plamen šaru čudesnu plete: | Leptiri sjajni, vatrene ptice | u njemu niču, trepte i lete. □ Zanesen Žuća, mačak zanesen, | zure u sjajna plamena krila. | Odjednom, evo, iz vatre same, | iziđe pred njih Ognjena vila (OGNJENA VILA, 1960).*

¹⁵⁹ *Doći će nova mladost, donijeti nove dane | i nastaviće naše pjesme nedopjevanе, | u živoj vatri iskovane (PJESMA MRTVIH PROLETERA, 1944). ♦ Kroz vatru živu i rijeke krvi | narodna vojska prepreke mrvī (KROZ BITKE DO POBJEDE, 1958). ♦ Hitar je Toša, nema mu mane, | na vatru liči živu, | pa za tren oka i u dva skoka | uz vrbu strugnu krivu (GVOZDENI SAVEZ, 1960). ♦ Moj tata jaše crnoga konja, | Arapa, vatru živu, | putuje tata gvozdanim drumom, | vozi – lokomotivu (MAŠINOVOĐA, 1952).*

¹⁶⁰ *Partija zove, | narod se diže | da gada tuđeg zatre, | ubojni poklič | i tu | i tamo | zapali bojne vatre (RAĐANJE NARODNE ARMije, 1948). ♦ Šapatom tugovanka sa*

poetska kalidema (upotrijebljena u prenesenom značenju) dosta često javlja u Ćopićevim stihovima: živa vatra, naše vatre, vatreni mač, tutanj vatre, rasti iz vatre, juriti vatreno.¹⁶³

usana ti sleti; | „O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zakleh puta, | a sad mi oteža desna. O, zar još tinjaš, tugo? (PRIČA O IZGUBLJENOJ, 1947). ♦ Marija, zvijezdom obasjana mati, | dok nad njom smrtna zgušnjava se tama, | osmijehom posljednjim ratnike prati, | odniješe joj dijete na rukama, | u srcu nošeno, u krvi rođeno, | i kroz trista vatara proneseno (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945).

¹⁶¹ *Zima nam neće | polet da satre, | po zemlji cijeloj | buktaje vatre (SNIJEG I RUDARI, 1948). ♦ Evo jezera, pravoga raja, | na njemu utva vatrenih krila, | tu junak čeka troglava zmaja, | nad njim se voćka čarobna svila. | Ponoćna jeza i sati hudi, | jezero vrije i neman gudi (UVOD, zbirka ČAROBNA ŠUMA, 1957). ♦ Uhvaćen u tijesnu klancu u klopku inženjera | preda se vodopad-džin, | na zčaju ognjevit, uz tutanj gvožđa i vatre | dolazi u goste majci negdašnje čobanče – sin (ZAVIČAJ BAJKI, 1947). ♦ Milan se trže i okom sinu, | a onda prosto kliče: | „Da mi je snaga, vatra i krila | onoga zmaja iz priče, | dolje bih na njih ko jastreb pao, | ognjem ih živim sažegao!“ (ROPSTVO, 1958). ♦ Od vatre se plamen opržio | pa je ranu sa dimom zavio (PRIČA PLJANOG VODENIČARA, 1964). ♦ Deda je jahô, zavidim starcu, | na mazgi, konju i magarcu, | jurio brzo, vatreno, živo, | s vetrom se pustim utrkivô (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954).*

¹⁶² *Od tuge oružje kujem, dvostruko prekaljeno, | i mač vatreni gori, munjama siječe tmicu, | brat mi je pružio sablju, sestra me opasala, | sjutra ću, u novom boju, ustati za trojicu (PRIČA O TUZI, 1947). ♦ Dragano, druže, pruži mi ruku, | naše se vatre pale (POKLON BARJAKTARA, 1947). ♦ A sjutra opet, povrh spleta skela, | vidjećeš mene, barjaktara, | iz naše vatre, dragano bijela, | kakve ti zore stvara (POKLON BARJAKTARA, 1947). ♦ Rođeno čedo naroda svoga | i zborište junaka, | u ratu rasla | iz vatre, | krvi, | ponikla iz bitaka (EVO NAŠE ARMije, 1948). ♦ A u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule: | Na mojim grudima krvava glava | i oči vatrom upaljene, | i blijede ruke, noge polomljene | mladosti moje iskrvavljene – | sto i tri bitke na juriš dobijene, | sto i tri staze Jutru otvorene (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ I grob za grobom osipa se redom, | ide kolona, niska prorijeđena, | prati je Bosna majčinim pogledom | i kremen-vatra trepti u dnu zjena... (ODGOVOR ZEMLJAKU, 1947).*

¹⁶³ *Kroz vatru živu i rijeke krvi | narodna vojska prepreke mrvu (KROZ BITKE DO POBJEDE, 1958). ♦ Hitar je Toša, nema mu mane, | na vatru liči živu, | pa za tren oka i u dva skoka | uz vrhu strugnu krivu (GVOZDENI SAVEZ, 1960). ♦ Moj tata jaše crnoga konja, | Arapa, vatru živu, | putuje tata gvozdenim drumom, | vozi – lokomotivu (MAŠINOVODA, 1952). ♦ Doći će nova mladost, donijeti nove dane | i nastaviće naše pjesme nedopjevane, | u živoj vatri iskovane (PJESMA MRTVIH PROLETERA, 1944). ♦ Dragano, druže, pruži mi ruku, | naše se vatre pale (POKLON BARJAKTARA, 1947). ♦ A sjutra opet, povrh spleta skela, | vidjećeš mene, barjaktara, | iz naše vatre, dragano bijela, | kakve ti zore stvara (POKLON BARJAKTARA, 1947). ♦ Od tuge oružje kujem, dvostruko prekaljeno, | i mač vatreni gori, munjama siječe tmicu, | brat mi je pružio sablju,*

Plamen se koristi kao ekspresivna kvalifikacija tipa: plamena zora, plamena rosa.¹⁶⁴ On se personifikuje (plamen guta kolibe, jezikom liže) i dolazi kao ekstrakalidema,¹⁶⁵ intrakalidema¹⁶⁶ i figurativna kalidema.¹⁶⁷ Proces gorenja poredi se sa plamenim morem.¹⁶⁸

sestra me opasala, | sjutra ću, u novom boju, ustati za trojicu (PRIČA O TUZI, 1947). ♦ *Uhvaćen u tijesnu klancu u klopku inženjera | preda se vodopad-džin, | na zmaju ognjevit, uz tutanj gvožđa i vatre | dolazi u goste majci negdašnje čobanče – sin* (ZAVIČAJ BAJKI, 1947). ♦ *Rođeno čedo naroda svoga | i zborište junaka, | u ratu rasla | iz vatre, | krvi, | ponikla iz bitaka* (EVO NAŠE ARMije, 1948). ♦ *Partija zove, | narod se diže | da gada tuđeg zatre, | ubojni poklič | i tu | i tamo | zapali bojne vatre* (RADANJE NARODNE ARMije, 1948). ♦ *Milan se trže i okom sinu, | a onda prosto kliče: | „Da mi je snaga, vatra i krila | onoga zmaja iz priče, | dolje bih na njih ko jastreb pao, | ognjem ih živim sažegao!“* (ROPSTVO, 1958). ♦ *Deda je jahô, zavidim starcu, | na mazgi, konju i magarcu, | jurio brzo, vatreno, živo, | s vetrom se pustim utrkivô* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954).

¹⁶⁴ *Oj-hoj, veselo, druže, | veselo idemo, veselo vozimo, | Drvar je spepeljen, al mi smo živi, | jurimo u susret plamenoj zori | s crvenom zvijezdom na lokomotivi* (PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI, 1944). ♦ *Evo i jutra s rumenim licem, | trepti po travi plamena rosa, | vrba u vodi ogleda lice | kako joj stoji zelena kosa* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

¹⁶⁵ *Bojište... | Ponoć savija krila... | Sinoć je ovdje Džudžuba bila. | Već plamen zadnje kolibe guta | i smrt se šeta, vučica kruta. | Ratnici pali po selu leže, | još mnogo ruku oružje steže. | Zahvata plamen kolibu – čalmu, | jezikom liže uz kokos – palmu, | vatreni bljesak po travi bježi | gdje Lalaj Bao kraj staze leži. [...] Mrtva je Lalaj – | ko će da čita?... | Jenjava plamen, aždaja ljuta, | samotnik – vjetar zgarištem luta. | O kome šuška? | Kora li traži? | Sve li je mrtvo? – | Mjeseče, kaži* (LALAJ BAO, 1950). ♦ *Evo i jutra s rumenim licem, | trepti po travi plamena rosa, | vrba u vodi ogleda lice | kako joj stoji zelena kosa* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960).

¹⁶⁶ *Jesen, večer. Kraj ognjišta | ja tek prve riječi sričem. | Plamen šara, čara, varra, | a djed priča plave priče* (PAUK, 1977).

¹⁶⁷ *Gradu naš novi, | još nerođeni, | mi pomrčine siječemo, | mi smrti prkosimo | i tebe osvjetljena u duši nosimo | jureći na plamenoj lokomotivi* (PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI, 1944). ♦ *U duši svakog rodoljuba | tinja osvete plam* (SLOM KRALJEVSKE VOJSKE, 1948). ♦ *Po neko padne u boju plamnom, | začas ga munja pokosi kobna, | negdje u gori, pod jelom tamnom, | mornara skriva tišina grobna* (NA SNJEŽNIM STAZAMA, 1958). ♦ *Tako plameni ustanički huk | odvuče Danka. | Ode prvi „vuk“ („VUCI“ ODLAZE U BOJ, 1958). ♦ Uskoro grunu oluja rata, | plamenog evo boja; | krenuo narod zemlju da brani, | pošao i naš Joja* (NA PUTU IZDAJE, 1948) ♦ *Kod čiča-Triše, u mlinu starom, | planula svađa s najvećim žarom* (UVOD, zbirka SVI POD KREKET GASI LAMPE, 1961). ♦ *Zvončica evo, taj se ko nebo plavi, | i ljutić tu je, žuti plamen u travi, | ivanjsko cveće, u ruhu belom, bujnom, | kukurek zelen i mak sa kapom rujnom* (UNUKI-

Oganj dobija snažno figurativno značenje dovođenjem u vezu sa cvijetom maka: *Zvončiće volim, i ljutić, zlata grumen, | ivanjsko cveće i makov oganj rumen* (DEDINO PISMO, 1957).

Požar je značajan kalidemski poetizam koji služi kao stožer snažnih scena: požarom planina plane kad izide mjesec, nastaje požar zaljuljanih zvona (audiovizuelna metafora), huk je rujni i požarni, bukti požar ratnih godina, plamsa zlatni, razigrani požar.¹⁶⁹ Požar se stilski pojačava aliteracijom – ponavljanjem grafeme r: *O, kukuriku, zorrice Zorri! | rrumeni požarr na nebu gorri, | a moj se drugarr s ljenošću borri!* (PIJETAO I MAČAK, 1957).

Čopić daje upečatljive slike kalidemskog prostora: u toploj zavjetrini šljivik se u cvijetu pjeni, jablan se klanja toplome vjetru s juga, proljeće dodiruje grane toplim dahom,¹⁷⁰ nebo je jedro koje se žari,¹⁷¹ zora svileni rudi, ljeto treperi,¹⁷² jezero vrije.¹⁷³

NO PISMO, 1957). ♦ *Poduzima ljude plamen | pa prevrću svaki kamen | i tumače svaki znamen, | slovo, crtež, svaki vrag, | da otkriju blagu trag* (SKRIVENO BLAGO, 1977).

¹⁶⁸ *Po koloni | kad okrpe, | ja da vidiš grdne prpe, | kamioni | kako gore, | ko plameno | neko more, | od ponoći | pa do zore* (AVIJATIČARI I PIONIRI, 1945). ♦ *Još tada smjelim gleda je okom, | dok plava munja na nebu gori, | gdje talas juri pomamnim skokom, | a ribar muški s morem se bori* (MARJANOVO DJETINJSTVO, 1958).

¹⁶⁹ *Na svilenome moru tame | čiče Mraka se ljulja čun, | a zatim gora požarom planu, | izide mjesec, svečan i pun* (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ *O, kukuriku, zorrice Zorri! | rrumeni požarr na nebu gorri, | a moj se drugarr s ljenošću borri!* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Požari Julijskom bukne pali se svaka zjena, | požari prlje krzno šugavog uljeza vuka, | požari vijore zemljom, zastava razvijena, | iznad svakoga groba i svakog slavoluka* (NA GRANICI, 1947). ♦ *Drvo je staro slomila granata al tvoj mi je šapat u kosi ostao... | Ja sam ga nosila uz huk aviona, uz jezu na požar zaljuljanih zvona...* (MARGITA DJEVOJKA, 1947). ♦ *U huku, požarnom, rujnom, sagledah, domovinu, | izraslu do oblaka | svaki krov – plegla ševa – i svaka staza skriva | odnjuha lava-junaka, | nad kolonama, u lijetu, vjesnik se bure vinu...* (POVRATAK BJEGUNCA, 1947). ♦ *Uzbuna! Požar se sprema, sirena panično ječi* (NA GRANICI, 1947). ♦ *S tugom se sjećam | djetinjskih dana zlatnih... | Jednog ih dana | s tutnjavom zbrisa | požar godina ratnih* (LEKCIJA IZ ZEMLJOPISA, 1945). ♦ *Prohujase mnoga ljeta, | razigrani požar zlatni, | preko noći zahvati nas | podivljali oganj ratni* (VUK VUKAŠIN, 1977). ♦ *Nad bajnom slikom svijeta jednom zadimi mina, | aprilska zora krvava, | a za njom bljesnu juli, osvetno planuše oči, | izraste lavovska glava; | nad mojom tihom zemljom zaori grmljavina* (POVRATAK BJEGUNCA, 1947).

¹⁷⁰ *Došlo proleće – | grolji potok u dolji | i oblak bijeli, | ko jagnje ličko prve klase, | povrh Kapele pase; | škilje sa grana pupoljci sneni, | a dolje u nizini, | u toploj zavjetrini | dački se šljivik sav u cvijetu pjeni* (TESLIN SPOMENIK, 1948). ♦ *Proleće svu noć vodom pljuskalo | pod starom trulom branom, | svu noć po našem krovu kuckalo | šljivinom golom granom. Čitave noći orač sanjao | glatke ručice pluga, | jablan se viti svu noć klanjao | toplome vetru s Juga. [...] U snu je Žuća svu noć vijao | zečevu*

I u izražavanju kalidemizma Ćopić primjenjuje dva omiljena postupka – „tačnu“ (pseudo)kvantifikaciju (u sto vatara, kroz trista vatara)¹⁷⁴ i nonsens (plamen se opržio od vatre)¹⁷⁵.

Intrakalidemizam (toplina interijera) daje se u dva unutrašnja prostora – u kući i mlinu, a kao kalidemski markeri dolaze ognjište, peć i lampa, koji se metaforizuju: lampa sijeva posljednjim dahom, plamen čara, vara, plete čudesne šare, rumene šare miču se po sobi, kuća treperi, u njoj lete sjajni leptiri i vatrene ptice.¹⁷⁶

senku svetom, | a u sam osvit dren se smejao | okičen prvim cvetom (NOĆ UOČI PROLJEĆA, 1955). ♦ *Proljeće, čarobnik mladi, | u tihi šumu virnu | i vjetrom, | toplim dahom, | grančice gole dirnu. | I evo, | za trenut jedan, | oživi krošnja svaka, | zakuca bezbroj srca: | poplava pupoljaka* (NAŠE PROLJEĆE, 1948).

¹⁷¹ *Kad veče modru doveze lađu | sa nebom – jedrom koje se žari, | na malom trgu uvijek se nađu | mornari slavni, ribari stari* (VEČE NA TRGU, 1958). ♦ *A kad se zapad počne da žari | i suton stane poljem da luta, | redom se kupe marini stari | na trgu malom Ribarskog Kuta* (NA SLOBODNOM JADRANU, 1958).

¹⁷² *Mačak odjednom otvori oči, | ugleda zoru, svileni rudi, | pa mazno reče: | „Pjetliću, skoči, | zapjevaj glasno, drugara budi!“* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Prolaze dani, treperi ljeto, | srećni su Pijevac i njegov drug, | dok jednog jutra i Mačak, eto, | spremi se u lov u dalek lug* (PIJETAO I MAČAK, 1957).

¹⁷³ *Evo jezera, pravoga raja, | na njemu utva vatrenih krila, | tu junak čeka troglava zmaja, | nad njim se voćka čarobna svila. | Ponoćna jeza i sati hudi, | jezero vrije i neman gudi* (UVOD, zbirka ČAROBNA ŠUMA, 1957).

¹⁷⁴ *Šapatom tugovanka sa usana ti sleti; | „O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zakleh puta, | a sad mi oteža desna. O, zar još tinjaš, tugo?“* (PRIČA O IZGUBLJENOJ, 1947). ♦ *Marija, zvijezdom obasjana mati, | dok nad njom smrtna zgušnjava se tama, | osmijehom posljednjim ratnike prati, | odniješe joj dijete na rukama, | u srcu nošeno, u krvi rođeno, | i kroz trista vatara proneseno* (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945).

¹⁷⁵ *Od vatre se plamen opržio | pa je ranu sa dimom zavio* (PRIČA PIJANOG VODENIČARA, 1964).

¹⁷⁶ *U kući Mačak pospano zijevenu | i lampa dahom posljednjim sijevnu, | pa naglo zgasnu* (PIJETAO I MAČAK, 1957). ♦ *Jesen, veče. Kraj ognjišta | ja tek prve riječi sričem. | Plamen šara, čara, vara, | a djed priča plave priče* (PAUK, 1977). ♦ *U peći vatra pucka li pucka, | rumene šare po sobi miče | prstima zlatnim predmete tiče, | na zidu slika Mačkove priče, | sve mu na vuka rogatog liče. [...] U mlinu starom buginja vatra, | lepeće plamen, treperi kuća, | uz oganj sedi poznato društvo: | dedica Triša, mačak i Žuća. □ [...] Zaspao deda, malko i hrče, | dok plamen šaru čudesnu plete: | Leptiri sjajni, vatrene ptice | u njemu niču, trepte i lete. □ Zanesen Žuća, mačak zanesen, | zure u sjajna plamena krila. | Odjednom, evo, iz vatre same, | iziđe pred njih Ognjena vila* (OGNJENA VILA, 1960).

Parakalidemizam (duševna, psihička, mentalna toplina) prenose kalideme kao što su **(a)** ognjena zublja, vrelo drugarstvo, topljenje snage, vruća optužba, svađa koja plamti s najvećim žarom, oči kao vatra, munja, kremen, **(b)** gorjeti ponosnim žarom, planuti od bijesa, pržiti u bijesu, žariti se od ljutnje. Takvo stanje posebno dolazi do izražaja u tugovanju za dragom osobom. Parakriolizam veoma često izražavaju oči koje „isijavaju“ vatru, požar, izbacuju munje; one su vatrom upaljene, u njihovom dnu trepti kremen-munja, pali im se zjena, krešu munjom,¹⁷⁷ gore, plamte, prže, žare se, iskre.¹⁷⁸ Čopićevi junaci liju tople suze,¹⁷⁹ a srca im gore¹⁸⁰.

¹⁷⁷ *A u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule: | Na mojim grudima krvava glava | i oči vatrom upaljene, | i blijede ruke, noge polomljene | mladosti moje iskrvavljene – | sto i tri bitke na juriš dobijene, | sto i tri staze Jutru otvorene* (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ *I grob za grobom osipa se redom, | ide kolona, niska prorijedena, | prati je Bosna majčinim pogledom | i kremen-vatra trepti u dnu zjena...* (ODGOVOR ZEMLJAKU, 1947). ♦ *Požari Julijskom bukte pali se svaka zjena, | požari prlje krzno šugavog uljeza vuka, | požari vijore zemljom, zastava razvijena, | iznad svakoga groba i svakog slavoluka* (NA GRANICI, 1947). ♦ *Hajdučki zemani vučki u puste se klance vratili, | u moje klance jadicovce, | oko mene starca stuštenoga vi ste se, djeco, sjatili, | pred krvničkom kućom grmečko vuče zavija, | oči mi kresnuše munjom – | zagrmi sveti Ilija* (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ *Na svilenome moru tame | čiče Mraka se ljulja čun, | a zatim gora požarom planu, | iziđe mjesec, svečan i pun* (RUDAR I MJESEC, 1948).

¹⁷⁸ *Okićen | blista svaki prozor; | na njemu – | grozdovi glava, | zastava more, | oči gore – | ljulja se poplava prava* (EVO NAŠE ARMIJE, 1948). ♦ *Nad bajnom slikom svijeta jednom zadimi mina, | aprilska zora krvava, | a za njom bljesnu juli, osvetno planuše oči, | izraste lavovska glava; | nad mojom tihom zemljom zaori grmljavina* (POVRATAK BJEGUNCA, 1947). ♦ *Sindelić | i Hajduk Veljko | kazuju kako se drži | kad strašni kucaju sati | i vatra oči prži* (NA PUTU SLAVNIH PREDAKA, 1948). ♦ *Dok s klupa priče žubore stare | Marjanu malom oči se žare, | uči surovu školu* (PONOĆNA SLIKA, 1958). ♦ *Često se sjetim njega, vječitog potukača, | za okom ugašenim budna mu iskra tinja, | prolazi arapske straže i drumske kesedžije | i čuje gde sindžir zveči i plače siro-tinja* (SJEĆANJE NA UČITELJA, 1947). ♦ *A u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule: | Na mojim grudima krvava glava | i oči vatrom upaljene, | i blijede ruke, noge polomljene | mladosti moje iskrvavljene – | sto i tri bitke na juriš dobijene, | sto i tri staze Jutru otvorene* (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ *I grob za grobom osipa se redom, | ide kolona, niska prorijedena, | prati je Bosna majčinim pogledom | i kremen-vatra trepti u dnu zjena...* (ODGOVOR ZEMLJAKU, 1947).

¹⁷⁹ *Dok ovo nižem, veruj mi, druže, | prolivam suze vruće, | hoću da pričam potanko, redom, | kako nam nesta Žuće* (ŽUĆIN ODLAZAK, 1960).

¹⁸⁰ *Vrijeme dođe, | srca gore, | svi odoše da se bore* (ARMIJA, NARODNO ČUDO, 1948).

Suprakalidemizam (somatska toplina u obliku znoja, povećane temperature) dolazi u pravom značenju (kao znoj,¹⁸¹ topla ruka) i u prenesenom (bunker se znoji,¹⁸² šapat je topao, san je mek, čelo je sunčano, srce grije nada, lice je puno žara, krv je vrela). Figurativni kalidemizam izrazito preovladava u odnosu na kalidemizam u pravom smislu riječi.

Jedna od omiljenih Ćopićevih kalidema je oganj. On se poetizuje u formi epiteta (*ognjena ruža*, *ognjena zublja*),¹⁸³ glagolske metafore (oganj *šiba*, *razgara*),¹⁸⁴ kao vremenski kvalifikator (ognjem *gore noći*)¹⁸⁵ i kao prostorna lokacija (u ognju *zemlja se žari*, kroz oganj *se bratstvo kuje*).¹⁸⁶

Dodatnu ekspresivnost generiše epitetski okvir u koji se smještaju kalideme po formuli epitet₁ + kalidema + epitet₂: *razigrani požar zlatni, makov*

¹⁸¹ *Kad, evo, ima dana desetak, | i Joci crni osvanu petak: | prokašlja kao magarac stari, | znoji se, gori, | prosto se žari, | uzbrdo gura temperatura* (NADRILEKAR JOCA, 1961).

¹⁸² *Hladovina bunker potkopava, | sve se znoji da njega osvoji* (PRIČA PIJANOG VODENIČARA, 1964). ♦ *Vi ste po našem znoju gazili | toplom i živom, to ćemo pamtiti, | a sutra, ko ulje vrelo i pakleno, | znoj će gaženi po vama plamtiti: | i goriće vam oči, i tenkovi, i kamioni | u vašoj proklesoj neljudskoj koloni* (OMLADINA DRVARA NA OPUS-TOŠENIM NJIVAMA, 1945).

¹⁸³ *A u sam zalazak sunca: – Povlačimo se, druže! | Uzmak, ognjene ruže i zemlja razrivena, | humka kraj ceste u hitnji načinjena, | na njivi, u polju osnižeženom, pala je jedna žena* (GROB U ŽITU, 1944). ♦ *Glasnici jure, | ognjenu zublju Partija šalje | čitavom zemljom, | sve dalje, | dalje, i poziv grmi, lavina prava [...]* (USTANAK, zbirka ŠEST VUKOVA I JEDAN REP, 1958).

¹⁸⁴ *A iza brda pakao gori | i grmi na sve strane, | čitav se korpus bez daha bori, | ranjene borbe brane. □ Bitka se vodi dane i noći | i oganj šiba ljut* (ČETVRTA OFANZIVA, 1958). ♦ „*Radoje, druže Radoje, | kad voda krene niz goru, | niko je nazad ne vrati, | što jače vjetar udara, | više se oganj razgara. [...]*“ (RAZGOVOR S ČETOM, 1945).

¹⁸⁵ *Ognjem su gorjele noći, | krvavi svitali danci, | zemljom su grmile bitke, | pobune i ustanci* (NA PUTU SLAVNIH PREDAKA, 1948).

¹⁸⁶ *I narod polaže s vojskom, | u ognju zemlja se žari* (SEDAM ISPITA, 1948). ♦ *Tako | u našoj Armiji mladoj, | kroz oganj, | žrtve, | okršaj ljut, | bojno smo bratstvo iskivali, | jedinstvu čvrstom utrli put* (ARMIJA, KOVAČ BRATSTVA I JEDINSTVA, 1948). ♦ *U šumi staroj oganj gori, | blista u mraku na kraju svijeta, | kad bliže prideš – od srebra dvori, | po njima mudra starica šeta...* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

oganj rumen,¹⁸⁷ ili dvostruka epitetska postpozicija – kalidema + epitet₁ + epitet₂: čežnja **ognjena razgorena**, **strašilo ognjeno brzonogo**¹⁸⁸.

78. Kao kalidemsko-lucidemske legure dolaze: sunce, grom, munja, iskra, varnica, žižak, svijeća, fenjer, sijalica, lampa, svjetiljka, vatra, iskra (neke od njih već smo navodili i analizirali).

79. Lucidemska poezija bazira se na riječima za oznaku svjetlosti tipa (a) *sunce, sunčan, mjesec, zvijezde, svjetlo(st), meteor, kometa, zora, osvjet, jutro, svijetao, svijetljeti, zraka, zračak, romen(ilo), bljesak, sjaj*, (b) *sjati, blještati, blistati, obasjavati, treperiti, zlatiti, gasnuti, trnuti, tinjati*. Kao poetizmi dominiraju sunce, zvijezde i mjesec/mjesečina. Lucideme kod Ćopića češće idu uz kalideme nego uz krioneme.

80. U Ćopićevoj poetici prostora centralni motiv nalazi se u vertikali, na njenom vrhu – to je mjesec koji je toliko dominantan da se može govoriti o čitavoj poetici mjesečine.¹⁸⁹ Nijedan se drugi motiv tako snažno ne metaforizuje, personificira i epitetizuje. Takav zaključak sugerišu i pojedini naslovi: RUDAR I MJESEC (1948), MJESEČINA (1977), OPET MJESEČINA (1977), KUDA ĆEŠ, MESEČ? (1955), PRIČE ISPOD KRNJEG MESECA (1961).

Ćopić daje mjesecu metaforičke kvalifikacije na (1) bazi poređenja sa izvorom svjetlosti (*fenjer-mjesec, žuti fenjer*),¹⁹⁰ (2) ljudima koji plove (*mornar mjesec*),¹⁹¹ s tim što oni to rade po horizontali (morem), a on u špici vertikale

¹⁸⁷ *Prohujša mnoga ljeta, | razigrani požar zlatni, | preko noći zahvati nas | podiuljali oganj ratni* (VUK VUKAŠIN, 1977). ♦ *Zvončice volim, i ljutić, zlata grumen, | ivanjsko cveće i makov oganj rumen* (DEDINO PISMO, 1957).

¹⁸⁸ *Obnoć sam srce na platnu rasvijetlano, | čežnja ognjena razgorena i tiho tugo-govanje* (VEZILJA SLOBODE, 1944). ♦ *Lokomotivo, | zvijeri čelična, | jamo paklena, | strašilo ognjeno brzonogo, | tebi sam robovao, | tu sam gorio, | s tobom sam život svezao* (PJESMA MAŠINISTE NA DRVARSKOJ LOKOMOTIVI, 1944).

¹⁸⁹ Kritičari su obratili posebnu pažnju na zbirku MJESEČINA (1977) iz završne faze Ćopićevog poetskog stvaralaštva. Za nju Voja Marjanović kaže: „Napisane ‘strogo narodnim zvukom’, pesme iz MJESEČINE pune su mitskih simbola, ovaploćenih u pomenutim temama, ali i Ćopićevom stalnom nastojanju da ih utka u pesmu kao deo svoje trajne i obelodanjene poetike. Uopšte mesečina, preko koje je izražena mitska simbolika, prisutna je u Ćopićevom sveukupnom delu, a u ovim pesmama ona vrhunici do zaprepašćenja“ (Marjanović 2003: 259).

¹⁹⁰ *Kad fenjer-mesec obasja svod | i zemlja cela u srebru pliva, | volovski motor uspori hod, | pa legne mirno i – preživa* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954). ♦ *Tu ponoć vozi srebrne sanke, | a vjetar gudi uspavanke, | i zvijezde klize niz Mliječni Put, | dok čika Mjesec, beskućnik stari, | sjedi sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer žut* (CRVENI VRABAC, 1957).

¹⁹¹ *Već mornar Mesec pučinom jedri, | nakraj mu noći luka* (MAJKA, 1955).

(po nebu), gleda odozgo,¹⁹² voli visine, nebo i zvijezde¹⁹³. U pjesmama koje su uglavnom orijentisane na djecu pjesnik približava mladoj publici mjesec time što mu daje njoj poznato i blisko ime – *čika Mjesec, nestaško* i *mjesec-buca*¹⁹⁴. Ćopić uvodi još jednu nominaciju vezanu za zanimanja: **(3) mjesec-ribar**¹⁹⁵. Ako je metafora *mornar-mjesec* najbliža slikovitom predstavljanju kretanja mjeseca (plovidba), onda su dvije druge atribucije suprotne idealizaciji iz stihova o Ježurku Ježu koji diže na najviši nivo vlastitu kuću, sopstveni kutak (pa ma kakav bio): mjesec je **(4)** čas *skitnica*, čas *stari beskućnik*,¹⁹⁶ ali ne sa tako negativnom konotacijom kao u slučaju divlje svinje, vuka i medvjeda iz JEŽEVE KUĆE (1949). I najzad, **(5)** mjesec pjesniku izgleda kao *bjegunac* i *dukat žut*¹⁹⁷.

U oblikovanju motiva mjesečine izdvajaju se dva umjetnička postupka: minus- i plus-atribucija. Prva je izrazito češća, a čine je sljedeći determinatori (u različitim kontekstima): mjesec je snen, on ima blijedo lice od nesanice, umoran je, zamišljen, omršavio, plašljiv, izgleda kao utvara (kada se vraća kući i strepi od bake i njenih grdnji), bos je, neumiven, nepismen, lukav,¹⁹⁸

¹⁹² *Pred zoru magle nestade sinje, | pokri se zemlja mrazom i injem, | cakle se okca neravna druma, | biserom blista nevesta šuma, | pa čak i mesec odozgo gleda, | okružen poljem prozirna leda* (ZIMA, 1960).

¹⁹³ *Visine voli, nebo i zvijezde, | kako ga nije u noći strah?* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

¹⁹⁴ *Tu ponoć vozi srebrne sanke, | a vjetar gudi uspavanke, | i zvijezde klize niz Mliječni Put, | dok čika Mjesec, beskućnik stari, | sjedi sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer žut* (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ *Boji se Mjesec, nestaško puni* [...] MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Jesen u zlatne udara žice: | debeli miši, još deblje ptice, | a mesec-buca po nebu plovi, | želja ti dođe njega da loviš, | čitave noći na krovu človiš* (KAKVA JE JESEN, 1961).

¹⁹⁵ *Nad mačkom nebo pod modrim crepom, | kometa luta sa zlatnim repom, | a mesec-ribar pučinom plovi, | u sjajnu mrežu šišmiše lovi* (PRODANA SLOBODA, 1955).

¹⁹⁶ *Dremljiva ponoć po šumi lunja, | a stroga baka na pragu kunja, | drži u ruci od breze prut. | A nebom dotle, po modroj vodi, | skitnica* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Tu ponoć vozi srebrne sanke, | a vjetar gudi uspavanke, | i zvijezde klize niz Mliječni Put, | dok čika Mjesec, beskućnik stari, | sjedi sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer žut* (CRVENI VRABAC, 1957).

¹⁹⁷ *Priskoči Mjesec, bjegunac laki, | poljubi ruku čestitoj baki | i krenu s njom u srebrn dvor...* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *A nebom dotle, po modroj vodi, | skitnica Mjesec pučinom brodi, | u moru zvijezda dukat žut* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

¹⁹⁸ *I Mjesec pođe pomalo sneno, | zvjezdama prvim u goste hita, | lice mu, vidiš, neumiveno, | al ko te za to na nebu pita* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Ponekad samo prosine mjesec | kroz oblak, lika snena. | To ti je vatra kovača Marka, | tinja – zaboravljena* (ZVEZDANI KOVAČ, 1955). ♦ *Ponekad kažu, | u noći obasjanoj | dok mjesec luta*

bavi se lovom na šišmiše (koji se, kao i on, po noći kreću).¹⁹⁹ Čopićev mjesec ponekad je bolestan, ali se sam liječi.²⁰⁰ Vrlo rijetko umire.²⁰¹ Konstituenti plus-atribucije su: mjesec je budan, svečan, vječito zaposlen, sjajna lica, pirgava nosa, ima oči, ima dobro i meko srce, ima baku.²⁰² Ponekad plus i minus

po modroj stazi, | **blijedo mu lice od nesanice**, | kroz voćar stari, sve se čini, | kao da sjena Teslina gazi (TESLIN SPOMENIK, 1948). ♦ U samu zoru maglica pade, | ozeblom šumom zaigra kos, | **umoran Mjesec** domu se krade, | oprezno ide, plašljiv i bos (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Kuda putuješ, **meseče sneni**, | dečake tihi, **zamišljeni**, | kud li je pogled uperen tvoj? | (KUDA ČEŠ, MESEČE)1955). ♦ **Ponekad strašno omršavim** | i sam se liječim, | dugo se gnjavim, | bolesno kunjam čitave noći, | a nikog nemam na pomoći. | Mučim se, brate, kako znam (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ U samu zoru maglica pade, | ozeblom šumom zaigra kos, | **umoran Mjesec** domu se krade, | oprezno ide, plašljiv i **bos** (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Zašto te majka pustila stroga | po hladnoj noći, **bosonoga**, | u plavoj halji svilenoj? (KUDA ČEŠ, MESEČE)1955). ♦ Ja sam ti, brate, **nepismen**, | po nebu šeta **analfabeta** (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ Baki se smješka **lukavo lice**, | pa na put krenu tiho ko sjena, | unuka prati nazorice | oblakom sivim obavijena: | kuda li skita i šta li radi, | kakva li čuda na nebu gradi (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957)

¹⁹⁹ Nad mačkom nebo pod modrim crepom, | kometa luta sa zlatnim repom, | a mesec-ribar pučinom plovi, | **u sjajnu mrežu šišmiše lovi** (PRODANA SLOBODA, 1955).

²⁰⁰ Ponekad strašno omršavim | i **sam se liječim**, | dugo se gnjavim, | **bolesno** kunjam čitave noći, | a nikog nemam na pomoći. (RUDAR I MJESEC, 1948).

²⁰¹ Sad mačak babi umilno prede, | oči mu žute pospano glede, | blistavih zvezda u njima nema, | **umro i mesec** (PRODANA SLOBODA, 1955).

²⁰² Zatvoriš oči, snovi jezde, | krilati, laki – | kao u bajci – | i misliš: | **budan je samo mjesec**, | bezbrojne zvijezde | i – milicajci (ČUVARI TVOG SNA, 1948). ♦ Na svilenome moru tame | čiče Mraka se ljulja čun, | a zatim gora požarom planu, | izađe **mjesec**, **svečan** i pun (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ Prilazi baka krevetu tajno | i -gleda **lice** zlačano, **sjajno**, | u plavoj kosi zvjezdani prah (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Bakica ruke predano širi, | unuka zove, toplo se smješka, | a Mjesec, lukav, oprezno viri | i **pirgav nosić** lagano češka (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ Zbog tvoga **srca**, **dobra i meka**, | dok obnoć ideš nebeskim putom (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ „To ti je dobro, nema zbora – | reče mu mjesec – | a **ja putujem bez odmora**; | **vječito ja sam zaposlen**, | **počivke nemam ni jedan tren**.“ (RUDAR I MJESEC, 1948).

čine beskontaktni opozicioni par: mladi mjesec – puni mjesec.²⁰³ Kao boja dominira žuta,²⁰⁴ rjeđe se javlja plava²⁰⁵.

U poetizaciji mjesečine najjači utisak ostavljaju metafore zasnovane na poređenju sa srebrom: mjesec srebro toči, s njega toče potoci srebra, on sipa srebrne kiše, srebrni kosu bake, od njega pliva zemlja u srebru²⁰⁶. Druga snažna slika nastaje kada mjesečinu Ćopić predstavlja kao poplavu svjetlosti, kao

²⁰³ *U noći mirne, za mlada mjeseca, | sjen se ratnika kroz tamu probija, | dolazi Gojko na noćno sijelo, | kod mrke čete krajiških delija* (SPOMENIK JUNAKU, 1978). ♦ *Večeri jedne podigoh glavu | mjesecu punom na nebu plavu, | kad gore mišić, glavom i bradom, | sjeo na mjesec, glođe ga kradom* (BAJKA O DOBROM ĆOSI, 1957).

²⁰⁴ *Tu ponoć vozi srebrne sanke, | a vjetar gudi uspavanke, | i zvijezde klize niz Mliječni Put, | dok čika Mjesec, beskućnik stari, | sjedi sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer žut* (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ *A nebom dotle, po modroj vodi, | skitnica. Mjesec pučinom brodi, | u moru zvijezda dukat žut* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Iziđe mjesec u ruhu žutom, | zablista srmom predio vas. | U društvu idu beskrajnim putom | Mališan Žarko i vjerni pas* (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ *Šušteći šumom | jež meri put, | kroz granje mesec | svetli mu žut* (RASTANAK, zbirka JEŽEVA KUĆA, 1949).

²⁰⁵ *„Da ti posvijetlim – Mjesec mu kaže, | pa dolje spusti svoj fenjer plavi – | Vidiš li sada, nestašni vraže?“* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *S mjeseca pala koprena plava | po gustoj travi gdje Lalaj spava* (LALAJ BAO, 1950).

²⁰⁶ *A mjesec srebro na džunglu toči | gleda i traži, | i širi oči* (LALAJ BAO, 1950). ♦ *Potoci srebra s mjeseca toče, | čitavu kosu preliiva sjaj, | na hladnom gvožđu prsti se koče, | a Marjan misli na rodni kraj* (VJEČITI STRAŽAR, 1958). ♦ *Šapuće Lalaj sve tiše, tiše, | a mjesec sipa srebrne kiše, | poplavi džunglu, Senegal rijeku, | okupa sjajem sanjivu seku, | čak se i buljuk majmuna smiri | iz oka svakog – po mjesec viri* (LALAJ BAO, 1950). ♦ *Šulja se Mjesec, utvara prava, | kad, gle, na pragu – bakica spava, | spustila glavu, srebrni se kosa, | na prutu trepti jutarnja rosa* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Kad fenjer-mesec obasja svod | i zemlja cela u srebru pliva, | volovski motor uspori hod, | pa legne mirno i – preživa* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954).

svjetlost u kojoj se neko/nešto kupu.²⁰⁷ Mjesec mami u lopovluk, ali otkriva lopove.²⁰⁸

81. Mjesec je manje „rudnik“ zlata: dok jednom mjesec sipa srebrne kiše, drugi put on zlatnu prašinu sije,²⁰⁹ dok jednom bakinu kosu srebri, drugi put zlati mačoru lice²¹⁰. Kada su u pitanju druge metaforizovane/personificirane radnje i aktivnosti izražene glagolima kretanja, mjesec najčešće skita, luta i lunja,²¹¹ manje izlazi, putuje, plovi (rijetko je mjesec sredstvo plovidbe)²¹², pada, ide, hita, šalja se, krade se, trči, šmugne, skače, bježi, kolo vodi; nose ga junačke noge²¹³. Mjesec se, međutim, ne kreće uvijek – on ponekada sjedne ili sjedi, smije se.²¹⁴

²⁰⁷ Šapuće Lalaj sve tiše, tiše, | a mjesec sipa srebrne kiše, | **poplavi džunglu**, Senegal rijeku, | **okupa sjajem sanjivu seku**, | čak se i buljuk majmuna smiri | iz oka svakog – po mjesec viri (LALAJ BAO, 1950). ♦ Šapuće Lalaj sve tiše, tiše, | a mjesec sipa srebrne kiše, | **poplavi džunglu**, Senegal rijeku, | **okupa sjajem sanjivu seku**, | čak se i buljuk majmuna smiri | iz oka svakog – po mjesec viri (LALAJ BAO, 1950). ♦ Kod pete čaše dedica Triša | pijano bulji oči: | stolica igra, vrte se čaše, | riba iz lonca skoči, | ljulja se zemlja kao da brodi, | **kupa se Mesec u Japri vodi** (DEDA TRIŠIN MLIN, 1960). ♦ Mesečina polja potopila, | četiri se konja utopila (PRIČA PIJANOG VODENIČARA, 1964).

²⁰⁸ Sve mi se nešto na miru ne spava, | mori me slutnja, ubila je puška, | šta radi Mićo, položara prava, | počuj de, rodo, kanda nešto šuška, | taj mira nema ni u vječnoj tami, | valjda ga mjesec u lopovluk mami (POLICAJAC TODOR, 1978). ♦ To Mjesec gleda, pa pusti zrak, | lopove otkri, rastjera mrak (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

²⁰⁹ Dok mjesec zlatnu prašinu sije, | bezbroj stražara nad tobom bdije | iz noći u noć, s dana u dan – čuvaju tebe i tvoj san (ČUVARI TVOG SNA, 1948).

²¹⁰ Pokorno ulazi mačor, | mjesec mu zlati lice. | Zgrbljena leđa mazi | uz krzno svoje cice... (MAC-MAC, 1977)

²¹¹ (a) Čitave noći nebom se skitam, | gde li je zvezda najlepša, pitam, | dok modru zoru ne zovnu petli (KUDA ČEŠ, MESEČE)1955). ♦ Sunčeva majka u dvoru prede, | vreteno sjajno u ruci pjeva, | unuka traži u zore blijede | srdita baka Mjesečeva; | niti je sluša, niti je pita, | čitave noći po nebu skita (UVOD, zbirka ČAROBNA SUMA, 1957). ♦ (b) Ponekad kažu, | u noći obasjanoj | dok mjesec luta po modroj stazi, | blijedo mu lice od nesanice, | kroz voćar stari, sve se čini, | kao da sjena Teslina gazi (TESLIN SPO-MENIK, 1948). ♦ Mjesec lutô, mjesec sjao, | kad je Mićo jagnjad krao (LOPOV MIKAILO, 1978). ♦ (c) Nad mirnim trgom mjesec lunja, | prašinom zlatnom zasipa noć, | a starci: jedan po jedan kunja, | valja im doma poč (PONOĆNA SLIKA, 1958).

²¹² Na mjesecu nebom ploviš | i u kapu zvijezde loviš (MOJ KUMAŠIN, 1977).

²¹³ Na svilenome moru tame | čiče Mraka se ljulja čun, | a zatim gora požarom planu, | iziđe mjesec, svečan i pun (RUDAR I MJESEC, 1948). ♦ Iziđe mjesec u ruhu žutom, | zablista srmom predio vas. | U društvu idu beskrajnim putom | Mališan Žarko i vjerni pas (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ Kuda putuješ, meseče sneni, | dečaće tihi, zamišlje-

Mjesec isijava svjetlost koja se izražava različitim lucidemama: **(a)** on si-ja (2), obasjava svod, kosu preliiva sjajem, prosine, svjetlo toči, svijetli se,²¹⁵ **(b)** šara, plete sjene po gori, predio od njega blista srmom, pušta zrak, takne

ni, | *kud li je pogled uperen tvoj?* (KUDA ĆEŠ, MESEČE, 1955). ♦ *Mjesec nada mnom, noćni drugar vjerni, | nečujno plovi i sve mi se čini, | sad će me, možda, zovnuti šapatom, | da se združimo u noćnoj tišini* (LOPOV MIKAILO, 1978). ♦ *Vetar je svunoć pričao s vrbom, | pustinjom neba mesec plovio, | a Vidran Vidrić, lukava zverka, | svunoć u reci ribu lovio* (VIDRAN VIDRIĆ, 1960). ♦ *Mjesec šetô, Mjesec sjao | i u Bajin torbak – „pao“* (MJESEČINA, 1977). ♦ *U samu zoru maglica pade, | ozeblom šumom zaigra kos, | umoran Mjesec domu se krade, | oprezno ide, plašljiv i bos* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *I Mjesec pođe pomalo sneno, | zvjezdama prvim u goste hita, | lice mu, vidiš, neumiveno, | al ko te za to na nebu pita. | Večeri svake on tako hodi | i nebom kolo zvjezdano vodi* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Šulja se Mjesec, utvara prava, | kad, gle, na pragu – bakica spava, | spustila glavu, srebri se kosa, | na prutu trepti jutarnja rosa* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *U samu zoru maglica pade, | ozeblom šumom zaigra kos, | umoran Mjesec domu se krade, | oprezno ide, plašljiv i bos* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Potrča Mjesec brže neg oči, | kroz vrata šmugnu, u krevet skoči, | a svraka opet galamu stvara: | „Pobježe skokom! Drži ga, stara!“* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Mjeseca noge junačke nose, | ne sluša bakin razgovor, | već bježi ravno do gorske kose, | tamo se sakri za zelen bor* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

²¹⁴ *Tu ponoć vozi srebrne sanke, | a vjetar gudi uspavanke, | i zvijezde klize niz Mliječni Put, | dok čika Mjesec, beskućnik stari, | sjedi sa žapcem u mlakoj bari | i sluša pjesme uz fenjer žut* (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ *Večeri jedne podigoh glavu | mjesecu punom na nebu plavu, | kad gore mišić, glavom i bradom, | sjeo na mjesec, glode ga kradom* (BAJKA O DOBROM ĆOSI, 1957). ♦ *Udari Mjesec u gromki smijeh* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957).

²¹⁵ *Mjesec lutô, mjesec sjao, | kad je Mićo jagnjad krao* (LOPOV MIKAILO, 1978). ♦ *Iznad Like Mjesec sjao, | Kad je dedo konje krao* (MJESEČINA, 1977). ♦ *Kad je dedo konje krao, | iznad Like Mjesec sjao.* □ *Mjesec šeto, Mjesec sjao | i u Bajin torbak – „pao“.* (OPET MJESEČINA, 1977). ♦ *Kad fenjer-mesec obasja svod | i zemlja cela u srebru pliva, | volovski motor uspori hod, | pa legne mirno i – preživa* (DEDA PUTUJE AVIONOM, 1954). ♦ *Potoci srebra s mjeseca toče, | čitavu kosu preliiva sjaj, | na hladnom gvožđu prsti se koče, | a Marjan misli na rodni kraj* (VJEČITI STRAŽAR, 1958). ♦ *Ponekad samo prosine mjesec | kroz oblak, lika snena. | To ti je vatra kovača Marka, | tinja – zaboravljena* (ZVEZDANI KOVAČ, 1955). ♦ *Na zemlju mjesec svjetlo toči, | poljanu malu zracima tače, | a onda stade i širi oči: | neki mališan u vrtu plače* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Šušteći šumom | jež meri put, | kroz granje mesec | svetli mu žut* (RASTANAK, zbirka JEŽEVA KUĆA, 1949).

zracima, viri²¹⁶. Rijetko se konstatuje da on kao izvor svjetlosti presušuje (*gasi se*).²¹⁷ Mjesec ima svoj krevet, svoju postelju u koju uskače pred zoru.²¹⁸

82. Ćopić uparuje sunce i mjesec u funkciji slikara s tim što prvi crta šumske novine, a drugi šara mjesečinom.²¹⁹ I u poeziju pjesnik uvodi omiljeni motiv iz svoje proze – pohod na mjesec i njegovo hvatanje grabljama i trpanje u torbak.²²⁰

83. Postoje i druge vrste Ćopićeve poezije koje traže dodatni prostor za analizu pa ćemo ih ovdje samo spomenuti i njima se vratiti u drugim radovima. To su (a) nonsensna poezija, poezija prostora, bajkovita poezija,²²¹ komi-

²¹⁶ *Izišle, kažu, novine šumske, | štampane senkom finom, | crtane perom slikara Sunca, | šarane mesečinom* (OGLASI „ŠUMSKIH NOVINA“, 1954). ♦ *Kad mjesec sjene po gori splete | ti vidiš davno nestale čete* (ZAVIČAJ „VUKOVA“, 1958). ♦ *| Iziđe mjesec u ruhu žutom, | zablista srmom predio vas. | U društvu idu beskrajnim putom | Mališan Žarko i vjerni pas* (CRVENI VRABAC, 1957). ♦ *To Mjesec gleda, pa pusti zrak, | lopove otkri, rastjera mrak* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). *Na zemlju mjesec svjetlo toči, | poljanu malu zracima tače, | a onda stade i širi oči: | neki mališan u vrtu plače. | Izgubio je srebrnu paru, | pa suza lije – čitavu baru. | „Da ti posvijetlim – Mjesec mu kaže, | pa dolje spusti svoj fenjer plavi – | Vidiš li sada, nestašni vraže?“* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Na zemlju mjesec svjetlo toči, | poljanu malu zracima tače, | a onda stade i širi oči: | neki mališan u vrtu plače. |* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *A kroz granje | mjesec viri, oči širi: | „Oho-ho, ko je to?“* (PATROLDŽIJE, 1945). ♦ *Šapuće Lalaj sve tiše, tiše, | a mjesec sipa srebrne kiše, | poplavi džunglu, Senegal rijeku, | okupa sjajem sanjivu seku, | čak se i buljuk majmuna smiri | iz oka svakog – po mjesec viri* (LALAJ BAO, 1950).

²¹⁷ *Svakoga trena mjesec se gasi, | oblačak čim ga dirne, | a tata svijetli neprekidno | u noćne sate mirne* (LOŽAČ ELEKTRIČNE CENTRALE, 1951).

²¹⁸ *Potrča Mjesec brže neg oči, | kroz vrata šmugnu, u krevet skoči, | a svraka opet galamu stvara: | „Pobježe skokom! Drži ga, stara!“* (MJESEC I NJEGOVA BAKA, 1957). ♦ *Tu zlatan Mjesec postelju vije, | diže se Sunce u jutro rano, | u noći Bauk u bubanj bije, | šapuće lišće ko začarano* (UVOD, zbirka ČAROBNA ŠUMA, 1957).

²¹⁹ *Izišle, kažu, novine šumske, | štampane senkom finom, | crtane perom slikara Sunca, | šarane mesečinom* (OGLASI ŠUMSKIH NOVINA, 1954).

²²⁰ *Iznad Like Mjesec sjao, | Kad je dedo konje krao. □ Hajde, Baja, hajd'mo rode, | do Mjeseca u pohode. □ Mjesec, poput zlatne sablje, | na djedove sjeo grablje. □ Mjesec šetô, Mjesec sjao | i u Bajin torbak – „pao“.* □ *Šetam obdan i po mraku | sa Mjesecom u torbaku* (MJESEČINA, 1977). ♦ *Sa Mjesecom u torbaku | šetam obdan i po mraku. □ Na djedove sjeo grablje | Mjesec, poput zlatne sablje. [...]* *Mjesec šeto, Mjesec sjao | i u Bajin torbak – „pao“* (OPET MJESEČINA, 1977).

²²¹ ZAVIČAJ BAJKI (1947), NOVOGODIŠNJA BAJKA (1948), BAJKA O HLJEBU (1947), BAJKA O DOBROM ĆOSI (1957) i dr.

čna poezija,²²² epistolarna poezija,²²³ folklorizovana poezija,²²⁴ baladna poezija,²²⁵ **(b)** poezija brojeva, poezija smrti,²²⁶ poezija uspomena,²²⁷ poezija za djecu,²²⁸ rodoljubiva poezija,²²⁹ humoristika poezija²³⁰ i dr.

84. Nonsensna (apsurdna) poezija nudi iskaze tipa: Lisac bježi brže od svojih nogu (PIJETAO I MAČAK, 1957), čitava soba dubi na glavi (KUĆA POD PEČURKOM, 1957), stolica igra, vrte se čaše, riba iz lonca skoči, ljulja se zemlja kao da brodi, kupa se Mesec u Japri vodi (DEDA TRIŠIN MLIN, 1960), ribe su jutros izišle rano da pasu travu (VIDRAN VIDRIĆ (1960). Toga ponajviše ima u PRIČI PIJANOG VODENIČARA (1964): baba od magle mi čarape oplela, tišina se vazdan dere na me, | zaspao sam od njene galame, krojač pegla senke po auto-putu, Lagan suton s drveta pano i u gležnju nogu uganuo, sat je pod ponjavu sakrio zvonjavu, san lupi mene i druga pa osta na glavi čvoruga, rano jutro lutalo po mraku, mjesečina polja potopila i četiri se konja utopila, spotakla se kobila o sjenku, čiča maglu kompresorom buši, kovač kuje od vazduha čavle, baba

²²² ŠTETOČINA JOLE (1948), PRIČA PIJANOG VODENIČARA (1964), ČUDAN VOZAČ (1964), BAKA, ON, ĐAK I SLON (1954) i sl.

²²³ BAKINO PISMO (1957), DEDINO PISMO (1957), DVA UDARNIČKA PISMA (1948), PISMO (1971), LJINO PISMO (1949), UNUKINO PISMO (1957) i dr.

²²⁴ To su stihovi u kojima se oponašaju narodne pjesme, uvode folklorni motivi, simboli i likovi.

²²⁵ BALADA O NEMARNOM DRUGU (1947), BALADA O ZDRAVKU PROLETERU (1944).

²²⁶ Najviše dolazi do izražaja u ratnoj lirici i zbirci SEOSKO GROBLJE (1978).

²²⁷ Ona najviše dolazi do izražaja u zbirkama MJESEČINA (1977) i SEOSKO GROBLJE (1978). „Dve Ćopićeve zbirke pesama sa izrazito naglašenim setnim i elegičnim tonom, gde vladaju komponente prošlosti, uspomena, detinjstva i zavičaja, napisane su jednostavnim narodnim stihom, koji podseća na narodnu pesmu, njen vers, jezik, stil i ritmiku. Ćopić se nije klonio takve poezije, jer je u ovim pesmama i sam želeo da bude narodni stihotvorac, u kome se ne razaznaje pesnik za decu ili za odrasle. Uključujući brojne narodne i arhaične reči (*tanac, čusta, pošteljivo, pizmen, bendati, stabanati, jadikovac* itd.) ova poezija ima 'svoju ormu': ona je prostosrdačna ali nosi sobom duboku narodnu misao i osećajnost.“ (Marjanović 2003: 264).

²²⁸ Ova poslednja je najviše proučena pa zato manje traži dodatna istraživanja.

²²⁹ Ona se veoma prepliće za ratnom lirikom i pjesmama posvećenim obnovi zemlje poslije rata.

²³⁰ Te su pjesmu uglavnom orijentisane na djecu (o takvim tekstovima piše Paser 2014). U zbirci SEOSKO GROBLJE (1978) dolazi do izražaja Ćopićev smisao za komiku, sklonost za šeretluk i slobodnu, lascivu šalu (Marjanović 2003: 263).

brije sa rešetom starca, voda je od vlage nazebla, od vatre se plamen opržio i sl.²³¹

Kontrast, paradoks, nonsens vrlo su česti u Ćopićevim naslovima pjesmama. Ti stilski efekti obično nastaju u binarnom odnosu, koji može da bude različit. Najčešće je to spoj sa veznikom *i*, kojim se dovode u vezu neobične i nejasne stvari: *HRAST I TRN* (1946), *MJESEC I NJEGOVA BAKA* (1957), *PASTIR I VOJNICI* (1955), *RUDAR I MJESEC* (1948), *SNIJEG I RUDARI* (1948). U takvome paru kvantitativni odnos članova **A** i **B** može biti disharmoničan (što i stvara efekat), kao u sljedećem primjeru gdje korelaciju čini *šest* i *jedan*: *ŠEST VUKOVA I JEDAN REP* (1958). Nonsens može dolaziti kao kontrast: *MUDRE PORUKE ZA ŠTENE* (1962). Postoje i ovakvi naslovi: *SVI POD KREVET*, *GASI LAMPE* (*BOJ SE BIJE PREKO ŠTAMPE*), zbirka, 1961. U tročlanom odnosu jedan je od članova kategorijalno disonantan u odnosu na druga dva, što stvara efekat prevarenog očekivanja (disharmonični član se obično stavlja na kraj): *DEDA, UNUK I PETOGODIŠNJI PLAN* (1948), *TATA, DESA, DJED I MAČAK PUTUJU U BANAT* (1945). U četvoročlanom odnosu jedan je član isto tako kategorijalno različit. Recimo u pjesmi *BAKA, ON, ĐAK I SLON* (1954) – OGLASI „KUPUNSOGLISTA“ (1954) pažnja se veže za zamjenicu *on*, ali na njegovo tačno značenje ne ukazuju ni podnaslovi u okviru ove male zbirke pjesama. Pa i kada se sve pjesmice pročitaju, ostaje nedoumica na šta se *on* odnosi. Niz naslova izaziva dilemu o tome šta se ima u vidu: *PUT NA KILIMANDŽARO* (*KILIMANDŽARO, AFRIČKI BRIJEG; PRI DNU JE ŽEGA, PRI VRHU SNIJEG*) (1955), *TREBA NAM ŠAPTAČ* (1954). Ovdje spadaju i pjesme *BOLESNIK NA TRI SPRATA* (ima se u vidu žirafa) (1956), *KUĆA POD PEČURKOM* (1957), *LIMENI PIJEVAC* (1977).²³²

85. Ćopićev poetski prostor čine: zavičaj, domovina; linijski dijelovi area-la – put, cesta, obala, granica, staza, pruga; selo, grad; grob, groblje; kuća,

²³¹ *Stub se dima sledio od zime, | sinoć sam se sudario s njime. | Moja baba iz Patkova Sela | od magle mi čarape oplela. | Tišina se vazdan dere na me, | zaspao sam od njene galame. | Jedan krojač u kaputu žutu | pegla senke po autoputu. | Lagan suton s drveta panuo | i u gležnju nogu uganuo. | Sat mi stao i tvrdo zaspao, | pod ponjavu sakrio zvonjavu. | Tvrđ san lupi i mene i druga, | svakom osta na glavi čvoruga. | Rano jutro lutalo po mraku | i razbilo fenjer u budžaku. | Mesečina polja potopila, | četiri se konja utopila. | Hladovina bunker potkopava, | sve se znoji da njega osvoji. | Kiša pada i jezero kvasi, | mokra voda, a suvi alasi. | Započeli konji terevenku, | spotakla se kobila o senku. | Čiča maglu kompresorom buši, pere vodu i u loncu suši. | Kovač kuje od vazduha čavle, | prejeo se obećanja Pavle. | Baba brije sa rešetom starca, | vuk napamet pojeo magarca. | Pljusak lije niz vrbine debla | pa je voda od vlage nazebla. | Od vatre se plamen opržio | pa je ranu sa dimom zavio. | Zrakom sunca pesnik more bode, | piše pesmu površinom vode* (PRIČA PLJANOG VODENIČARA, 1964).

²³² O nonsensu u Ćopićevoj poeziji za djecu v.: Nikolić V. 2012.

mlin, škola, bunker; trg; šuma, livada, gaj, njiva; zavičaj;²³³ okean, more; strane svijeta; stanište ptica i životinja.²³⁴ Ponekad se uvodi geografsko ime (toponim): *Hašani, Krajina, Lika, Bosna, Banat, Vojvodina, Jadran; Grmeč, Kožara, Prkosi, Majeveća, Stranicin, Strmoglavac, grad Bukvar, Stari Dub; Una, Vrbas, Japra, Tinja, Sana; Kilimandžaro, Afrika, Cejlon, Himalaji, Moskva, Rusija, Staljingrad, Sibir; Petrovačka cesta, Drvar, Bosanska Krupa, Beograd* i dr.²³⁵ Jedna je od takvih pjesama LEKCIJA IZ ZEMLJOPISA (1945). U okviru ove vrste poezije postoje ciklusi o Uni („unska“ poezija), Lici, Grmeču i Bosni.²³⁶

86. Ćopić rado uvodi brojke u svoje stihove.²³⁷ Stilski su najupečatljivije pjesme u kojima se daje naizgled tačna količina (i to poveća), posebno ako se radi o složenim i različitim ciframa (takvu količinu nije realno brojiti),²³⁸ što se može okarakterisati kao kvantifikacija stilski markirana (numerička, brojčana, cifarska, intencionalna, „tačna“, pseudotačna, kvaziegzaktna).²³⁹ Pri

²³³ „U poeziji Branka Ćopića, kada zalazi u osećajni svet čoveka, karakteristično je izražavanje blagostanja i pitomosti, mada je Ćopićev zavičaj i kraj u podneblju prirode vrletan, strog i mrk“ (Gligorić 1981: 276).

²³⁴ ZAVIČAJ „VUKOVA“ (1958), KUĆA POD PEČURKOM (1957), RATNIK PRED KARTOM DOMOVINE (1944), VEĆE NA TRGU (1958), NA GRANICI (1947), RIBARSKO SEOCE (1958), GROB U ŽITU (1944), TIHI GROB (1947), CESTE (1947), DEDA TRIŠIN MLIN (1960), MAJ NA OKEANU (1947), ZAPIS NA BRVNIMA MLINA (1961), BOLESNIK NA TRI SPRATA (1956), TIHI GROB (1947) i dr.

²³⁵ NA PETROVAČKOJ CESTI (1944), NA OBALI UNE (1971), RUSKOJ BRAĆI MI ZA DAR OSVAJAMO GRAD BUKVAR (1945), LIKA (1948), BOSNA (1958), NA SLOBODNOM JADRANU (1958), ZBOGOM, JADRANE (1958), PUT NA KILIMANDŽARO [...] (1955), VAŠAR U ŠTRMOGLAVCU (1954), NA OBALI UNE (1971), PJESMA RIJEKE UNE (1943), RIBICA NA VRBASU (1971), MARIJA NA PRKOSIMA (1945), MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPICE (1971), NA PETROVAČKOJ CESTI (1944), STRAŽA POD KOZAROM (1945).

²³⁶ O prostoru i vremenu u poeziji Branka Ćopića v.: Paser Ilić 2017.

²³⁷ Ponekad to čini i u samome naslovu: DVA HEROJA BRATSTVO KUJU I KROZ BORBU UČVRŠĆUJU (1945), DVA UDARNIČKA PISMA (1948), ČIČIN OGLAS BROJ DVA (1961), TRI PISMA, zbirka (1957), BOLESNIK NA TRI SPRATA (1956), PRVI KORACI (1947), SEDAM ISPITA (1948), ČIZME OD SEDAM MILJA (1958), PRIČA DUGA O ČETIRI DRUGA (1950), ČETVRTA OFANZIVA (1958), ŠEST VUKOVA I JEDAN REP (1958), SA DESET NOKATA (1947), PRIČA O ŠESTOTINA ORAČA (1944), MOMAK I PO (1978).

²³⁸ U nekim slučajevima u takve se brojke unosi veznik *i*: *Gdje li su ti pala trista i tri druga?* (MARGITA DJEVOJKA, 1947). ♦ *Uza te će ići, sa svakim uzmahom, trista i tri druga besmrtnim korakom* (MARGITA DJEVOJKA, 1947).

²³⁹ *Šapatom tugovanka sa usana ti sleti; | „O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zakleha puta, | a sad mi oteža desna* (PRIČA O IZGUBLJENOJ, 1947). ♦ *Marija, zvijezdom obasjana mati, | dok nad njom smrtna zgušnjava se tama, | osmijehom posljednjim ratnike prati, | odniješe joj dijete na rukama, | u srcu nošeno, u krvi rođeno, | i kroz trista vatara proneseno* (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945).

tome pjesnik primjenjuje niz umjetničkih postupaka: gradaciju,²⁴⁰ ponavljanje,²⁴¹ kontrast,²⁴² inverziju,²⁴³ akumulaciju²⁴⁴.

Ćopić generiše numeričku kvantifikaciju simboličkog karaktera (*trinaesta noć*), težište stavlja na jednoj broji, recimo na deset (nekoliko *desetina* proletera, *deset* puta jači neprijatelj, *deset* na jednog/a/, jedan na *deset*). Primjenom ovog postupka nastaju kvantitativne (pseudoegzaktne) metafore.²⁴⁵

87. Poezija za djecu Branka Ćopića jedna je najviše istraženih (što nije slučajno jer je ovaj pjesnik dao značajan doprinos književnosti za mlade).²⁴⁶

²⁴⁰ *Dva na jednoga... pet na jednoga... aveti nad šumom kruže... | Junački, drugovi, samo! Ni stope, partizani! | Sedam na jednog... osam na jednog...* (GROB U ŽITU, 1944. ♦ *Iz magle, sive | i bijele, | prvi se sniježak roji, | pod strehom | čuti vrabac, | pospano pahulje broji: | „Jedna, | još jedna... | trista... | hiljadu – | poplava prava! | Kad bi sve bile perje! | Dosta... | baš mi se spava...”*) – U PRVOM SNIJEGU, 1948. ♦ [...] *tuda je prošao braco | hajdučki, vučki | s dvanaest... s trideset... | s trista drugova* (KOLJEVKA, 1944).

²⁴¹ [...] *u trideset i tri zasjede rasijana, | na trideset i tri rova okušana, | kraj trideset i tri drumu ukopana* (OTAC GRMEČ, 1944). ♦ *Jagoda, djevojka prkosna, narodna kćerka ponosna: dvadeset i dva ljeta pod gorom odnjihana, | dvadeset i dva ljeta u borbi rascvjetana, | dvadeset i dva ljeta u zemlji izmrznutoj, | kraj ceste pod grmečke na straži vječitoj...* (GROB U ŽITU, 1944). O stilematiskim postupcima ponavljanja u Ćopićevoj zbirci priča za djecu ISPOD ZMAJEVIH KRILA v.: Nikolić M. 2013.

²⁴² *Tri dana snijeg je gazila | i posrnula stotinu puta* (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945). ♦ *U snijegu mrtva Marija, | mamina kćerka jedina, | bilo joj je sedam godina.; (b) Sedam sam godina imala, | ni mrava nisam zgazila; | tako sam malo živjela, | i tako malo vidjela | a svemu sam se divila.; (c) Planino moja visoka, planino ponosna, mila, | tek sam sedam godina imala | i tek sam putom prohodala, | a tebe sam u zimskoj noći pregazila* (MARIJA NA PRKOSIMA, 1945).

²⁴³ U postpoziciju Ćopić ponekad dislocira brojčanu kvantifikaciju: *protiv smrti dvije* (BAJKA O HLJEBU, 1947), *rov peti* (BAJKA O HLJEBU, 1947).

²⁴⁴ [...] *u sto ste smrti bili, | i hiljadu blatnih noći izgazili; čete [...] na mojim grudima tripot zaklete, | da se nikom ne uklone s puta; u smiraj bitke, u večeri klonule, | hiljade ranjenika u moj su zagrljaj tonule* (OTAC GRMEČ, 1944).

²⁴⁵ *O, puško, po krvi drugo, | u sto vatara smrtnih sto ti se zakleh puta, | a sad mi oteža desna* (PRIČA O IZGUBLJENOJ, 1947).

²⁴⁶ Slobodan Ž. Marković ističe da su Ćopićevi stihovi za djecu više stihovane priče i hronike nego što su iznošenje emotivnih stanja pjesnika: „Poezija mu je pripovedački objektivirana i svojim sklopom uglavnom pripada epici. Lirski izlivi su izraziti samo u pojedinim pesmama“ (Marković 1985: 383–384). Ćopićeva poezija za djecu je raznovrsna po formi i tematici, a odlikuje se duhom narodnog stvaralaštva i svojim specifičnim humorom (Marković 1985: 387). Analizu umjetničke vrijednosti Ćopićeve poezije za djecu nude radovi Snežane Šarančić Ćuture (Šarančić Ćutura 2013, Šaran-

Poezija okrenuta/namijenjena djeci posebno dolazi do izražaja u ciklusima kakvi su ČAROBNA ŠUMA (1957) i ŠUMSKE BAJKE (1949). U njima se pokazuju slabosti dječijih postupaka, mane odraslih prelomljene u dječijoj psihi. Postoji složenost u preciznom razgraničavanju poezije Branka Ćopića za djecu i poezije za odrasle.²⁴⁷ U takvim stihovima pjesnik se poigrava sa komunikacijom odraslih (podražavajući njihove oglase, pisma, zapise): životinje pišu „oglas-e“²⁴⁸ životinjama ili ljudima,²⁴⁹ ljudi se obraćaju ljudima u vezi sa životinjama,²⁵⁰ prevoznim sredstvima (kao što je avion) i dr.²⁵¹

88. Poeziju smrti najviše donose zbirke napisane u ratu i o ratu.

89. U rodoljubivu poeziju mogu se svrstati ciklusi OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944), RATNIKOVO PROLJEĆE (1947), SUNČANA REPUBLIKA (1948) i dr.²⁵²

čić Ćutura 2015^a, 2015^b, 2019). Autorka se posebno koncentriše na poetiku usmene književnosti, njenim proznim žanrovima, narodnim vjerovanjima i običajima, kratkim proznim formama, parodijskim postupcima i usmenoj retorici u Ćopićevim djelima za djecu i omladinu. Pjesmu za djecu ARMIJA, ODBRANA TVOJA (1948) Milan Bogradnović naziva poemom sa poetskom ubjedljivošću: „Ona je data u živom i lakom tonu, i kao ritam i kao ekspresija, privlačna je za detinje uho, pristupačna detinjem poimanju, sugestivna na maštu, svojtljiva elementima humora kojima je prožeta, s i m p a - t i č n a za dete kao dobra ljudska ruka, koju ono odmah hoće da prihvati i da se njome dâ povesti.“ (Bogdanović 1985 [1948]: 250). Poetiku prostora u Ćopićevoj poeziji za djecu tumači Paravinja Škrbić 2017, mjesto i značaj djela Branka Ćopića u književnosti za djecu analizira Bašić 2018, neobičnost i fantastiku u Ćopićevom stvaralaštvu za djecu razmatra v. Šević 2019. Druge aspekte Ćopićeve poezije za djecu dotiču: Dojčinović 2013, Krklec 2013, Nikolić V. 2012, Paravinja Škrbić 2017, Petrović / Vukomanović Rastegorac 2014.

²⁴⁷ Preduzimaju se, recimo, pokušaji da se odgovori na pitanje da li je adekvatno svrstavanje JEŽEVE KUĆICE u dječiju književnost ili je riječ o književnom djelu koje se ujedno može interpretirati u naučnoj spoznaji (Brlenić-Vujić/Damjanović 2012).

²⁴⁸ ČIČA-TRIŠIN OGLAS (1954), ČIČIN OGLAS BROJ DVA (1954).

²⁴⁹ JAZAVČEV OGLAS (1954), KOBILIN OGLAS (1954), KRAVIN OGLAS (1954), LIJIN OGLAS (1954), MEDIN OGLAS (1954), OGLAS DIVLJE SVINJE (1954), OGLAS MAČKA TOŠE (1954), OGLAS MRAVA (1954), OGLAS PSA ŽUĆE (1954), OGLASI „KUPUSNOG LISTA“ (1954), OGLASI „ŠUMSKIH NOVINA“ (1954), POKAJNIČKI OGLAS (1954), SOVIN OGLAS (1954), STRŠLJENOV OGLAS (1954), VUKOV OGLAS [PJESME PIONIRKE: PRIČE ISPOD KRNJEG MJESECA] (1954).

²⁵⁰ VUKOV OGLAS (1954), ČIČA-TRIŠIN OGLAS (1954), PISMO (1971), ZAPIS NA BRVNIMA MLI-NA (1961).

²⁵¹ DEDA PUTUJE AVIONOM (1954).

²⁵² Kao posebnu crta zbirki OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944) i RATNIKOVO PROLJEĆE (1947) Vladeta Vuković ističe rodoljublje koje predstavlja jedno od sustaštvenih dimenzija pjesama Branka Ćopića: „Nenametljivo sraslo sa tkivom događaja iz NOB-a, Ćopićevo rodoljublje ne pretenduje da obnovi srpsku rodoljubivu liriku, ali proširujući

90. U analizi je razmotrena stilska/stilistička i poetska struktura poezije Branka Ćopića. U središtu pažnje bila je ratna lirika, ljubavna poezija i pejzažna poezija (kriolska, kalidemska, lucidemska). Ostale vrste djelimično su tumačene ili samo dotaknute (nonsensna poezija, poezija prostora, bajkovita poezija, komična poezija, epistolarna poezija, folklorizovana poezija, baladna poezija, poezija brojeva, poezija smrti, poezija uspomena, poezija za djecu). Branko Ćopić objavio je devet zbirki pjesama – prvu 1944, posljednju 1978. Ukupno je napisao 258 pjesama. Najplodniji period pada na razdoblje između 1954. i 1961. te na vrijeme od 1944. do 1949. Najkreativnija je bila 1948. godina (37 pjesama), zatim 1954. i 1977 (26). Ćopićeva poezija odlikuje se klasičnom formom, rimovanjem (pretežnim) i organizacijom stiha bez većeg eksperimentisanja. U njegovoj poeziji prepliću se epsko i lirsko, dramsko i lirsko, stihovno i prozno, realno i fantastično, java i snovi, humor i satira, stihovna priča i hronika. Ćopić se naslanja na poetsku tradiciju, posebno narodnu poeziju, pri čemu primjenjuje stilizaciju i stvara iluziju tradicionalnog. Ćopićevi likovi pripadaju različitim starosnim grupama, zanimanjima, socijalnim slojevima i sl. U značajnom dijelu pjesničkog opusa kao junaci dolaze životinje. Ćopić uvodi u kazivanje mitološka bića (ognjenu vilu, zmaja, žar-pticu), drveće i biljke. On je pjesnik snažne i duboke emocije, vedrine i humanizma.

91. Osnovni dio Ćopićevog pjesničkog opusa čine ratna poezija, rodoljubiva poezija, poezija za djecu i ljubavna poezija. U ratnoj poeziji postoje pjesme koje imaju snažan umjetnički, stilski i poetski potencijal. Uvod PJESEME MRTVIH PROLETERA (1944) čini kraći precedentni tekst (dio izvještaja). To je ustvari moto pjesme, koji se dodatno potencira leksičkom anadiplozom (*Deset na jednog u kišnoj noći, a mi smo umorni **bili**, | **bili** smo gladni i mokri, na jednog – deset zvijeri*) i sintagmatskom anadiplozom (*a njih je bilo – **deset na jednog**. □ **Deset na jednog u kišnoj noći***). To se nastavlja ogledalskom anaforom (*Deset na jednog u kišnoj noći, a mi smo umorni bili, | bili smo gladni i mokri, na jednog – deset zvijeri. | **Jedan na deset, jedan na deset!***). U istoj poziciji (na granici dviju strofa) uvodi se leksička anadiploza (*glasnik će od nas doći. □ **Doći će nova mladost***). Pjesnik ulančava metaforu smrti (***palo je žito mlado***), epitet smrti (***mrtva pjesma***), personifikaciju (***marširaće mrtvi proletari***). U ovoj pjesmi pojavljuje se Ćopićevo omiljeno sredstvo – minus zoometafora (*nestaće **divljih zvijeri***) i sinegdoha (*poznaće u njima **sestra brata, djevojačka dragog, | a tužna mati sina***). Atmosferu pjesme pojačava personifikacija (***šapat kiše***), inverzija (***pjesma djevojačka, večernja, sjetna, tijana***), epitetizacija (***maglene tuge***), grafostilematika (*u **Smrti** se postrojavamo, – s četama **Slobode***), monologizacija u obliku retoričkog pitanja (*O, zar se i to može?; O,*

registar tema – emocionalno i idejno je znatno obogaćuje. Tu nema ničeg od stare patetične, u lošem smislu deklamatorske lirike, jer sve proističe iz života borbe, stvarnih događaja i doživljaja, pa i kada je ponegde prigušeno proznom notacijom i eksklamacijom, i kada je stih s izvesnim izražajnim sinkopama i nedoradenostima.“ (Vuković 1987: 109).

da l će da se vrate?), eksklamacija (*Da – mi smo proleter!*). Tu je i tipično ćopićevska apelacija (*a mi smo pali, **družo***) i numerička kvantifikacija simboličkog karaktera (***trinaesta** noć*). Centralni umjetnički postupak – reinkarnacija dolazi u obliku kolektivnog monologa (*mi, naš/i*) i strukturira se u nekoliko slika. Kompozicioni prsten pjesme ZVJEZDE (1944) zahvata autorski početak i kraj te čini okvir u koje se smješta „kazivanje“ sedmorice „putnika“ po nebu. Slika nije iskazana običnim riječima, već je vrlo kompleksna i dolazi u snažnom spoju tropa i figura – personifikacije, inverzije i metafore. Prostor junaka (poginule braće) dolazi kao prostor „gore“, u vrhu vertikale (na nebu), a autorov je „dolje“, u dnu vertikale. Pjesma KOLJEVKA (1944) donosi različite vrste metafore: zoometaforu (*dani su **ptice, putnice** nemirne*), likvalnu metaforu (zasnovanu na poređenju sa padanjem tečnosti i sipljivog materijala: *odsvud je **sipala** tama*) te sa vodenom bujicom (*Ostajem kraj ovih drumova izlokanih | **s poplavom divljih ruža nasmijanih***), „kulinarsku“ metaforu (*zamirisana pogača **suzama zamiješana***), metaforu, zasnovanu na zamjeni jedne radnje drugom (*dočekivati jutro → **kruniti** jutro: **krunio** je [brat] jutro biserna*), zvučnu metaforu (***ciknu** puška*), „rodnu“ metaforu (*sve je išao dalje od **rodne planine majke***). Posebno je stilski jaka legura koju čini solarna metafora, personifikacijski epitet, kalidemski epitet i morska metafora (po šumama ***zreli sokovi sunca pijano tek*** | *i niz dolove, niza **ognjenu** rijeku | šumno se **more zlati***). pogibija se prikazuje metonimijski i eufemistički uz dodatnu kriolsku notu (*i sve mu se glasnije **puška** čula, | a jednog dana o **kamen je zveknula studeni***). Za slikovito predstavljanje nastavka borbe primjenjuje se sinagoga (*i **druga je ruka** prihvatila [pušku], | da – ipak nije utihnula*). Bogata je palitra epiteta: jedni su personifikacijski (*u dalji **sanjive** | u magle jesenje; **sljepa** pomrčina*), drugi sinagoga (*godine **bosonoge***), treći kalidemski (***ognjena** rijeka*), četvrti senzitivni (*u ljetnje sutone **meke***), peti vizuelni (***lepršave** majske radositi*), šesti deminutivni (*u **bljede** uranke*). Pomoću personifikacije pjesnik oživljava artefakte (objekte) i prostor, periode vremena, a drveće isijava emocije. Iskaz se potencira cifarskom gradacijom (12 → 30 → 300), inverzijom atributa/epiteta (*magle **jesenje***), sinonimizacijom (***prolaze dani, mjeseci tek***). Prostor pjesme PORUKA MRTVOG BRATA (1947) prepušten je mrtvom bratu da se „obrat“ onima koji su ostali živi. Autor smješta njegov grob u klanac, pod sjenom zova (iako je trešnja Ćopićevo tipično mjesto ispod koga počivaju njemu drage osobe). Tekst je prošaran metaforama, personifikacijama, inverzijama, paradoksima, epitetima. U pjesmi BAJKA O HLJEBU (1947) Ćopić generiše više tipova inverzije. Najčešće to je postpozicioniranje pridjeva/atributa/epiteta i to: jednočlano (monoatribucija) – *pogača **bijela***; dvočlano (biatribucija) – *brat **mili svoj***, tročlano (teratribucija) – *dani, **jesenski, bakarni, prezreli***. Pjesnik pojačava utisak time što primjenjuje permutaciju jednog atributa imenske sintagme pa se dobija dvostrana, lijeva i desna kvalifikacija imenice locirane u sredini (ogledalska simetrija $a_1 | B | a_2$: ***kišan** osvit **bljedi***). U drugoj modifikaciji nastaje prsten razdvojenih članova imenske sintagme između kojih dolazi predikat ($a_1 \dots V a_2$): ***dar** njegov **posljednji***. Poseban slučaj čini pomjereni red članova predikatskog spoja koji otvara glagol a završava imenica

(*sriču* | o vedrom hljebu nedovršenu *priču*: *poglavlje* tužno *vezu*). U postpoziciju Ćopić ponekad dislocira brojčanu kvantifikaciju (*protiv smrti dvije*). Ali i obični red riječi postaje markantan izborom snažnih epiteta (*gladna jutra*). Efekat kazivanja Ćopić pojačava atributskim udvajanjem formalno heterogenih epiteta (priloga i pridjeva): *polja šumore oblačno teškim klasjem*. Metafora se najčešće primjenjuje u slikanju žitnih polja i proizvoda od žita (*polja se zlate*). Na više mjesta dolazi metonimija (*ponovo me pozdravi očeva kuća stara*). U opisu smrti Ćopić primjenjuje sinegdohu (*plavi se kosa u travi*). Riječka su direktna poređenja (*Kroz obruč njihov, ko soko, izmače pjesma-bajka*). Pjesma GROB U ŽITU (1944) ima sedam strofa i svaku odlikuje različita stilsko-poetička struktura. Prva je strofa metafora, druga sinegdoška, treća i četvrta kvantifikacijska, peta predikatsko-subjekatska, šesta personifikacijska, a sedma i osma apelativna. Pjesma počinje krionemom <vijavica> koja, pojačana personifikacijskim epitetom *sljepa* (u vijavici *sljepoj*), otvara prostor sa nizanje izražajno-slikovitih sredstava (*guši se dan, veljača je podmukla, gmiže oklopni voz*). Slijedi personifikacija i metafora (*daljine prijete, daljine bruje*). Stih završava pridjev u funkciji imenice (*s obzorja tutnji siva*). Posljednji stih ima prstenasti karakter jer se na njegovom početku i kraju pojavljuje glagol *dolaziti*. U ovoj strofi pojavljuju se još dva umjetnička postupka: inverzija (u vijavici *sljepoj*) i deglagolizacija (*Kolone cestom i kamioni, gmiže oklopni voz...*). U drugoj strofi dominira sinegdoha (*sjena = sjene*). U trećoj je strofi osnovni nosilac ekspresivnosti kvantifikacija iskazana cifarskim relacijama 7 : 1 (*sedam bojni uz brijeg juriša na brigadu*). Nesrazmjera se potencira gradacijom (2 : 1 → 5 : 1 → 7 : 1 → 8 : 1): *Dva na jednoga... pet na jednoga... aveti nad šumom kruže... | Junački, drugovi, samo! Ni stope, partizani! | Sedam na jednog... osam na jednog...* Kontekst je personifikacijski (u svitanje se *umorno uz klanac magle krađu*). Šesta strofa snažno je personifikacijski obojena (*komad modrog neba smije se usred polja uz pjesmu ljetnjeg dana, oči su mrtve Jagode na vječnoj straži*). Pjesma se završava minus zoometaforom (*drugovi, slomite kraj ceste grabljive šape dvije*). U pjesmi OTAC GRMEČ (1944) najveća koncentracija slikovito-izražajnih sredstava dolazi u drugoj strofi (od ukupno 14). U njoj se izdvaja upotreba atributa (pridjeva/zamjenica/epiteta), češće kongruentnih (*pospala stada*), kao i predikatskog (*krvlju pokapana*), rjeđe nekongruentnih (*momci bez nausnica*). Stilematičnost epiteta pojačava inverzija koja u sistemu figura ove pjesme potpuno dominira (*noći budne, nemirne*). U drugom dijelu strofe dolazi do nagomilavanja pasiva. Ćopić pravi atributski okvir – s lijeve strane stavlja pridjev, u sredini imenicu, a desno oblik pasiva (*glavama zasijana*). Akumulaciju atributa prati trostruko ponavljanje intencionalne kvantitete (*u trideset i tri zasjede rasijana, | na trideset i tri rova okušana, | kraj trideset i tri drumu ukopana*) i personifikacija (*kroz tugu putnika vjetra i noći budne, nemirne*). U trećoj strofi krioleme <vjetar> i <mećava> korespondiraju sa tri personifikacije (*Dok mi vjetrovi kosu češljaju i grudi mećave biju, | čujem vas u daljini, kad vaši mitraljezi | posmrtno ruvo šiju, | krvavu sjetvu siju, | na me se s brda smiju*). Među stilskim figurama izdvaja se anafora (*Pa ko će planinu razoriti, | ko će saviti visove pla-*

mene, | **ko li će** srce skriveno pronaći, | za svakim drvetom kuca, iz svake dolje kamene). Epifora je rijetka (*Hej, hej, djeco, vučadi rasla u gori*, | **naprijed**, ne stojte, **naprijed!**). Pjesma nudi omiljeno Ćopićevo slikovito sredstvo – zoometaforu (*djeca, vučad rasla u gori*). Postoji niz sinegdoha (tipa *jedva se mitra-ljez čuje*) i epiteta (*čete čeličnom vjerom opasane*). Rijetke su antiteze (*moje su oči [...] pjevale i plakale*) i metonimije (*dječico moja rođena, za pjesmu stvorena*, | *kako ste na cijevi jurišali*). Raznovrsnost se postiže sinonimskim parovima (*planina – gora*). U ovoj pjesmi Ćopić primjenjuje kvantifikaciju (*u sto ste smrti bili*, | *i hiljadu blatnih noći izgazili*) i folklorizaciju (*vila; vita jela*). Pjesma NA PETROVAČKOJ CESTI (1944) odlikuje se dvostrukom hladnoćom – ekstrakriolizmom (hladnoćom u prirodi) i parakriolizmom (duševnom hladnoćom zbog pogibije djevojčice). Ćopić uvodi plus zoometaforu (*bila sam bezbrižni leptir*), ulančava kvantifikaciju u obliku kontrasta (*Tri dana snijeg je gazila | i posrnula stotinu puta*), ekspresivnost pojačava upotrebom krnjeg perfekta (*Ponekad mala plakala*, | *a sad se opet smijala | i vesela bila [...]*). Pjesma MARIJA NA PRKOSIMA (1945) ima 12 strofa i uvodni precedenti tekst spojenih pomoću pet kompozicionih karika: apelativne (1. i 2. strofa), odrične (3. i 4. strofa), prostorne (5. strofa), tergeminusne (6, 7, 8. i 9. strofa), finalne (10, 11. i 12. strofa). Kao osnovno izražajno sredstvo služi šestrostruka vokativska anafora, kombinovana sa metaforsko-epitetskom sintagmom inverzijskog karaktera. Izraz se pojačava mezoforom (ponavljanjem lične zamjenice *ti* u sredini stiha). Drugi jači umjetnički postupak jeste (tautološko) uparivanje (ponavljanje) istih riječi (*djevojke tanane*, | **tanane**), uvođenje zoometafore za oznaku lokomotive (*zvijer čelična, zmaj šestokrili*).

92. Motiv ljubavi dolazi u nizu pjesama Branka Ćopića. Njegova najljepša ljubavna pjesma je *MALA MOJA IZ BOSANSKE KRUPPE* (1971). To je jedna od najliričnijih pjesama sjećanja, koja se može uvrstiti i u lajtmotivsku poeziju: stih *Mala moja iz Bosanske Kruppe* provlači se, počev od naslova, kroz sve strofe (njih šest) obrazujući snažnu stilsku figuru – epiforu. I dok se lajtmotiv, taj most koji spaja sve dijelove teksta, smješta uvijek na ultimu (u posljednji stih strofe), misao koja dolazi u penultimi (pretposljednem stihu, ispred lajtmotiva) potencira se uskličnom intonacijom: pitanjem, poređenjem i ti-konstatacijom (*lebdila si ispred đake klupe*). Što se tiče okvira poetske slike, radi se o izrazitom prostoru i vremenu sjećanja (memorijski hronotop). Pjesma nudi kompleks prostorâ i vremena (hronotop). Prva i peta strofa obrazuju hronotop sjećanja (H) koji ima dio koga se autor sjeća (H₁) i dio u kome se autor sjeća (H₂). Time što H₁ stupa u dijalog sa H₂ otvara se prostor za interakciju dvaju vremenskih planova – prošlosti i sadašnjosti. Među stilskim figurama izdvaja se inverzija, tačnije pomjeranje u redu dvaju atributa, linearna modifikacija (biatribucija). To se, prije svega, odnosi na dvostruki kongruentni atribut. Za takvo variranje postoje tri mogućnosti: da se ostavi normalni red, koji ne donosi nikakvu ekspresiju: **a₁-a₂-B**, gdje su **a₁** i **a₂** pridjevi/atributi, a **B** imenica, što Ćopić radi na jednome mjestu (*zbunjenoga seoskoga đaka*). Narušavanjem redoslijeda postiže se stilski efekat. To autor realizuje primjenom dvaju postupaka: smještanjem atributâ lijevo i desno od imenice: **a₁-B-a₂** – (*dječa-*

čke uspomene glupe), smještanjem atributâ iza imenice, u postpoziciju: **B-a₁a₂** (iz mog sela, *tihog i dalekog*; ej, godine, *nemjerljive, skupe*). Takva kombinacija dolazi u obliku spoja kongruentnog atributa (a₁) i nekongruentnog atributa (a₂), čije se emfatično izdvajanje dodatno pojačava uvođenjem zapete iza imenice (**B**): *lagan* [a₁] *leptir* [**B**] *sa krilima zlatnim* [a₂]. Metafore su najzastupljeniji trop u ovoj pjesmi. Jedna je od njih fitonimska (*uspomene na te ne ocvale*), druga zoonimska (*Brzo minu naše đakovanje*, | *lagan leptir sa krilima zlatnim*), treća sinegdoška (somatizam zamjenjuje cjelinu: *ipak tebe u srcu sačuvah*). Izražajnost pojačava lociranje epiteta u postpoziciju, iza imenice (*dječake uspomene glupe*). Poređenja nisu česta i izražavaju heterogenu ekspresivnost: pozitivnu, privlačnu, magnetnu (vezanu za djevojku): *naišla si kao lak oblačak*, negativnu u odnosu na samoga sebe (*iznevjerih poput sablje tupe*) i personifikacijsku (*gledam Unu, čuti kao nijema; modra Una u proljetne noći* | *tvoje mi je ime šaputala*). Pjesma MARGITA DJEVOJKA (1947) jedna je od najizrazitijih predstavnika Ćopićeve slikovite poezije – one u kojoj se od svih umjetničkih postupaka najviše primjenjuje metaforizacija. U ovome tekstu autoru je važan zvuk pa je auditivna komponenta ono što se najviše metaforizira. Ćopić integriše dvije percepcije: vizuelnu (gledati) i auditivnu (slušati): *gledaj pjesmu-polje*, pri čemu se glagolom eksplicira vizuelna komponenta (*gledaj pjesmu-polje*) a prvim članom kompozite *pjesma-polje* implicira auditivna komponenta (slušati). Pretvaranjem auditivne slike u vizuelnu nastaje snažna kalidemska metafora (*požar zaljubljenih zvona*). Auditivno-vizuelni kompleks nastavlja se time što se uvodi sinegdoha: umjesto cjeline (polja) daje se dio (klasje): *slušaj talas klasja, kad niz vjetar pline*. U sljedećoj, šestoj, strofi dio pejzaža personifikacijski se odslikava (*pšenica djevojka*) i dovodi u vezu sa djevojačkim unutrašnjim raspoloženjem (*pšenicu djevojku gledaj širom Srijema*, | *u njoj trepti moja duša raspjevana*). I dok je stožer pete strofe metaforska kompozita *pjesma-polje*, u šestoj to je *duša raspjevana*. U sedmoj strofi ulančava se metaforska kompozita *munja-kosa*, a zatim se motiv vatre (*za radosni praznik planula je bitka*) prelijeva u želju djevojke da se objedine pjesma njene duše i mladićeva pjesma. U metaforizaciji ja isповijesti nižu se slikovite predstave čiji su nosioci šapat, žubor riječi, slušanje i pjesma. Tu je i fitometafora (*cvjeta zemlja za te*) kao i minus zoometafora (*mukle zvijeri* = neprijatelj). Nizanje izražajno-slikovitih sredstava najviše dolazi u šestoj strofi. I u ovome tekstu Ćopić primjenjuje svoj omiljeni postupak – kvaziegzaktnu kvantifikaciju (*Gdje li su ti pala trista i tri druga?*). PRIČA O IZGUBLJENOJ (1947) spada u ljubavnu poeziju, poeziju sjećanja i ratnu poeziju. Tekst se uklapa u antologiju poezije o nepoznatoj ženi. Slikovitost kazivanja i opisivanja najviše se bazira na različitim vrstama metafore (somatskoj, kvantitativnoj, kompleksnoj, kompozitnoj, kalidemskoj, zoometafori i dr.). Pomoću somatske metafore ističu se radnje i raspoloženja (tipa njene su ruke, *sirote dvije* pod trešnjom u zagrljaj klonule *u pusto krilo*). Tu su takođe kvantitativna (pseudoegzaktna) metafora (*u sto vajara smrtnih*), psihosomatska metafora (*od proljeća se ratnik može razboljeti*), kalidemska metafora (*tebe opeče*, *u suton poljubac razvigorca*), kompozitna vojna metafora (*koman-*

da-sablja pade) i druge. Plus zoometafora uvodi se radi poređenja voljene osobe sa lastom koja je odletjela (*Ode mi srce, **lasta**, za neviđenim danom*). Snagu kazivanja povećava preplitanje pravog i prenesenog (metaforičkog) značenja u prostorno-vremenskoj dimenziji (proljeću). Prvo dolazi direktno značenje, značenje bez semantičkog pomjeranja (*Rano je proljeće bilo*), a odmah slijedi transpozicija jednog od glavnih markera toga godišnjeg doba – blagog vjetra razvigorca koji Ćopić poredi sa usnama što *poljupcem peku*. Jačini kazivanja doprinose kompozite tipa *djevojka-ratnik*, sinegdoha (*vidjeću **mladosti srećne** čitave domovine*), epiteti (***proljetna** čežnja*), personifikacija (*tvoja proljetna čežnja i danas u meni **živi***), metonimija (***smješka se** jutro i svaki dan mi **maše** radosno sa vidika*), retoričko pitanje (*O, zar još tinjaš, tugo?*) i nizanje pitanja (*Možda će danas doći? | Ili se opet varam?*). Pored ljubavi rat je najjači motiv ove pjesme. Za njegovo prikazivanje koriste se različita izražajno-slikovita sredstva: epiteti (***gvozdena** java*), sinonimi (za ***zadnjim pucnjem***, iza ***poslednjeg dima***), kompozite (*djevojka-ratnik*), sinegdoha sa inverzijom (*srce **vojničko***), razbijanje atributske sintagme (*srce **se** **vojničko** stegnulo*), inverzija atributa (*u sto vajara **smrtnih***), retoričko pitanje (*Rastali smo se davno. **U kojoj ofanzivi?***), retoričko obraćanje (*O **puško**, po krvi drugo*), deglagolizovani vojni imperativ (*komanda-sablja pada: „**po jedan – u koloni!**“*), poređenje (*čini se, mineš, **kô barjak**, na svakom zavijutku*). Pjesma PROLJEĆE (1971), koja spada u ljubavnu poeziju i poeziju sjećanja, ravnomjerno je podijeljena na dva dijela: prvi je prostorni (eksterijersko-interijerski), drugi ljubavni. Zaljubljenost se izražava metaforički (*Jedan pogled Zorinih očiju | zamrači mi cijelu gimnaziju*), što se nastavlja još jačim slikama (*Oko srca **raste barikada**, | **zarobljen sam, ne mogu da dišem***). Svoju izgubljenost pjesnik iskazuje epitetima (*zurim tako, **izgubljen, beznadno***) i smješta je u sliku večeri veoma snažno iskazanu epitetom i inverzijom (*u večernje dalji **maslinaste***), da bi sve završio komizmom i samoironijom (*ne vidim, oko mene, krugom, | kako šapat **podrugljivi** raste: | „Pogledajte, kantar ga ubio, | evo nam se Ćopan zaljubio!“*). Kroz pjesmu se provlače motivi iz narodne poezije (*pa **se** pera, **poput koplja, mašam***). U sistemu slikovito-izražajnih sredstava izdvaja se, prije svega, plus metafora sa inverzijom (*šapat **podrugljivi raste***), plus zoometafora (*jagnje **sviloruno***), personifikacija (*Preko noći proljeće nam dođe, | pored Une uz vrbike **lazi***), inverzija (*kreveti **vojnički***), epitet (*u **zamukloj** sobi*), razdvojena biatribucija po formuli $a_1|B|a_2$ (*večernje dalji **maslinaste***), sinonimi (*vidim **oko mene, krugom***), komična pseudokletva (*kantar ga ubio*), nadimak (*Ćopak ← Ćopić*). Gotovo isto strukturiranje iz PROLJEĆA (1971) nalazimo u pjesmi SVAŠTARA¹ (1971): šest strofa, dva dijela po tri strofe; prvi dio hronotopski, drugi ljubavni; u prvom dijelu vrijeme školovanja, u drugom lik Zore. Pjesma OJ, ĐEVOJKO, DRGAJ DUŠO MOJA (1944) specifična je po tome što ima dva lajtmotiva: prvi *U tvojoj Kozari nikad nisam bio*, drugi *Oj, djevojko, dušo*, s tim što se u ovaj posljednji na više mjesta transformiše iz obraćanja neodređenoj djevojci u obraćanje djevojci sa imenom (Draginji) i atribucijom: *oj, djevojko **Knežopoljko**; Draginjo, **đevojko**; Draginjo, **dušo***. Ta se izrazito empafična apelativnost prenosi i na druga lica. Čitava pjesma odiše folklornim duhom.

93. Postoje tri vrste pejzažne poezije – kriolska (umjetničko viđenje hladnoće), kalidemska (poetizacija topline) i lucidemska (pjesničko oblikovanje svjetlosti). U Ćopićevoj kriolskoj poeziji izdvaja se nekoliko tekstova. ZIMA (1960) predstavlja pjesmu alegoriju i sadrži najveći broj krionema. U tim stihovima pas Žuća i mačak Toša zajedno sa svojim vlasnikom mlinarem deda Trišom percipiraju zimu i generišu snažnu naivnu predstavu svijeta i toga godišnjeg doba. Kao osnovno sredstvo naivizacije primjenjuje se uneobičavanje sa opservacijskim pomjeranjem i posmatranjem iz kose (neobične) perspektive. Naivno viđenje zime dolazi u obliku slika onoga što je Ćopićevim junacima poznato, blisko, razumljivo. U postupku uneobičavanja autor primjenjuje raznovrsna izražajno-slikovita sredstava (semantička pomjeranja, transformaciju, transpoziciju, igru pravog i prenesenog značenja). On uvodi četiri perspektive: prvo dolazi autorovo viđenje kalidemizma (P_a), zatim viđenje psa Žuće (P_b) i mačka Toše (P_c), a tek na kraju deda Triše (P_d). U skladu s time P_1 sastoji se od 1_a -perspektive (autorova opservacija), 1_b -perspektive (projekcija psa Žuće), 1_c -perspektive (viđenje mačka Toše) i 1_d -perspektive (percipiranje od strane deda Triše). Pomoću perspektive_{a,b,c} (manje perspektive_a) čitalac se uvodi u svijet čuđenja/očudenosti. Igra naivnog i normalnog poimanja svijeta traje sve dotle dokle traje zima: čim dođe proljeće, nestaje uneobičavanje, a kraj kriolizma nagovještava „buđenje“ mlina i pojava prvoga cvijeća. U pjesmi U PRVOM SNIJEGU (1948) postoje dva centralna motiva: prvi snijeg i znakovi u njemu. Pjesniku nije bio cilj da opiše kako izgleda početak zime oličen u prvome snijegu, nego da u njega smjesti ono što čini kostur pjesme – tragove. Početak kazivanja otvara vertikalna u jednom pravcu – odozgo nadolje: pada prvi snijeg, što se metaforički iskazuje poređenjem sa letom pčela. Zimska linearnost daje se u poređenju – pjesniku livada izgleda kao da je po njoj prosuto cvijeće, a u voćnjacima postoji samo jedno: *pognuto granje*, koje se doživljava personifikacijski: ono, kao i vrabac, *ćuti*. Ekspresivnost pojačava upotreba metafora, ponekad praćenih epitetima (među najjače spadaju: *prvi se sniježak roji*), deminucije (*prvi sniježak*), inverzijske atribucije (*po snijegu prvom*), gradacijske cifarske kvantifikacije (*ćuti vrabac*, | *pospano pahulje broji*: | „*Jedna*, | *još jedna*... | *trista*... | *hiljadu* – | *poplava prava*! [...]“), anadiploze (*to je trag starog lovca* | *i buvolovca* – | *Žuće*. | *Žuća* – | *lovačka zvijezda stara* – | *nema mu para*), lažne zagonetke (*Ah, to je*, | *čik, pogodi!* | *Podmladak pionira!*), antiteze (*teška vrana* – *koraka laka* [...] *svraka*), inverzije (*trag*, *zbunjen*, *plah*), razdvojene biatribucije (*lovačka zvijezda stara*), metonimije (*nove šape žure*), interjekcijacije (*Ah, to je*, | *čik, pogodi!* – | *Podmladak pionira!*). Na više mjesta osobine ljudi prelaze na životinje i neživu prirodu (personifikacija): *pod strehom vrabac ćuti*, *pospano pahulje broji* (oživljenje faune); *ćuti pognuto granje* (oživljenje flore). Ono što je kod Andrića (u prozi) bosanski pisar Dražeslav (spojnica Dubrovnika i Bosne) to je kod Ćopića (u poeziji) mornar Marijan (spojnica Jadrana i Bosne). Ovaj se lik javlja u nizu pjesama iz ciklusa PARTIZANSKE TUŽNE PJESME (1958) i u izdvojenoj pjesmi NA SLOBODNOM JADRANU (1958). Ćopićeva pjesma NA SNJEŽNIM STAZAMA (1958) donosi motiv koji je Andrić snažno obradio u mediteranskom ciklusu pripovi-

jedaka, u kojima se kao kriolsko-kalidemski antipodi nalaze Bosna (ono što je gore, sjevernije, hladnije) i Dubrovnik (ono što je dolje, južnije, toplije). I dok Andrićev Dražeslav odlazi u Dubrovnik da doživi nešto neobično – bosansku vijavicu, Ćopićevi mornari sa Jadrana upućuju se u Bosnu da se susretnu sa klasičnom planinskom zimom. U kontrastu Bosne i Jadrana Andrić ne nudi nostalgiju, dok kod Ćopića nje ima u izobilju i uvijek dolazi iz jednoga pravca: Bosna → Jadran, jug (toplina), primorje. Motiv susreta Bosne i Jadrana blago se provlači kroz pjesmu SMRZNUTA ČETA (1958). Pjesma SLAVNI PRECI (1958) nastavlja kriolski motiv pjesme RIJEČ KOMANDIRA (1958) time što se klonuli Marijan spušta u snježni smet po kome se sjene vuku. Pjesmom VJEČITA STRAŽA (1958) Ćopić preskače godine nakon pogibije mornara sa Jadrana u Bosni i, spajajući kalideme i krioneme u jakom kontrastu ruža i maja [simbola topline] sa snijegom [simbola hladnoće], daje završnu sliku pogibije *sinova* (toploga) *mora* u (hladnoj) Bosni. Mornare Ćopić uvodi i u pjesmu NOVOGODIŠNJA BAJKA (1949), ali oni nisu više sa Jadrana, već iz Tira – Haldejci, Misirci, Persijanci, Grci. Pjesma ADMIRAL IVO (1958) specifična je po tome što pjesnik šalje južnjaka sa Jadrana (admirala Iva) u *snježni kraj na sjever tužni [...] bez vrela dana i plava puta* da tu umre i ostane da *spava vječni san*. Pjesma SNIJEG I RUDARI (1948) donosi pobjedu kalidemizma nad kriolizmom, izraženu u obliku kompozicionog prstena – na početku stoji kriolema <zima>, na kraju kalidema <vatra>. Tekst završava idilična kriolska slika iskazana epitetom, metonimijom, metaforom, personifikacijom i inverzijom (*Kućama kreće | **garava** smjena | a **snijeg** prši, | čarobni tkač, | rudaru svakom* [inverzija], *| dok domu dođe | **satakaće** – | **bijeli ogrtač***). U pjesmi ČUVAR TVOG DJETINJSTVA (1948) autor se ne zadovoljava upotrebom običnog iskaza pa pahulje ne padaju, već to pčele lete (*Oblak se pahulja roji*). Ni snažni sjeverni vjetar ne dobija običnu kvalifikaciju, nego izgleda kao čovjek (*Cvili sjeverac, **bije***) i kao riba (*ledena kruta **riba**, trza se, skače uvis, i mokrim repom šiba*). U pjesmi ZVIJEZDE (1944) nosioci vertikale su metafore i atributi. Oni se dodatno ekspresivno pojačavaju time što se daju u inverziji (*na zemlji pusto, **studenom***). Postoji kriolska atribucija i bez obrnutog reda riječi (***studen** planinska noć*). Pomoću personifikacije pjesnik pretvara atribut u epitete (smrt ***studenim** dahom diše; šapat s grane se sije*). Autor prikazuje smrt kao da je ljudsko biće. Stožeri personifikacije su imenice *šapat* i *pogled* te glagoli *smijati se, rugati se, dunuti*. U pjesmi ČETVRTA OFANZIVA (1958) metaforizuje se protivnik koji se naziva *avet* koja *se kezi*, ima *njušku sivu* i kalidemski udara (***vatrom čeličnom** **bije** četvrta ofanziva*). Pjesma BITKA ZA RANJENIKE (1958) počinje jednim od najljepših opisa zimskoga pejzaža. Slikovito predstavljanje prostora vrši se pomoću epiteta, personifikacija i metafora. I ovdje se pojavljuje Ćopićevo omiljeno poređenje krionema (snijega,inja, prije svega) sa srebrom. Na početku teksta RIJEČ KOMANDIRA (1958) dolazi opis sjeverca, čija je perlokucija (***sjeverac vije***) pojačana metaforičkom nominacijom (snijeg nije snijeg, već je ***snježna prašina***). Ciklus mjeseci i njihovih karakteristika Ćopić slikovito predstavlja u pjesmi ACIN GODIŠNJI PUT (1948). Fabularni okvir čini zima. Mjesece u godini pjesnik markira kriolski/kalidemski pa nastaju tri njihove grupe: hladni (Ja-

nuar, Februar, Novembar, Decembar), topli (April, Maj, Juni, Juli, Avgust, Septembar) i prelazni (Mart i Oktobar). Od marta do oktobra Ćopić bira kao osnovnu determinaciju fitomarkere (za Mart visibabu, April miris ljubičice, Maj *poplavu cveća*, Juni zrele jagode, Juli sazrelo žito, Avgust pristiglo voće, Septembar grozdove vinograda, a Oktobar pozlaćeno lišće). Dva mjeseca prati posebna atribucija (Januar je sijed i star, a April ljubak). Svi se mjeseci daju kao ljudski likovi koji stupaju u dijalog sa dječakom Acom. Dolazak zime Ćopić je upečatljivo opisao u pjesmi ŠUMSKI ĐAK (1948). Ta se slika bazira na tri motiva: sjevercu (pjesnikovoj kriolskoj dominantni) koji lišće *sipa*, maglama koje silaze *kao vojske* i suncu koje se hladi. U pjesmi ČUVARI TVOG SNA (1948) dolazi motiv bijelih noći, ali ne onih junsko-julskih iz Skandinavije ili sa sjevera Rusije, već balkanskih sa bijelim snijegom. Tu autor primjenjuje deglologizaciju, metaforizaciju i komparaciju.

94. U Ćopićevoj poeziji pojavljuje se nekoliko krionema (jedinica za oznaku hladnoće): <bura, hladnoća, hlad(ovina), inje, led, mećava, mraz, pahulj(ic)a, prtina, smet, sjever, studenac, stud(en), snijeg, vijavica, vjetar, zima, zimus>. Pomoću njih pjesnik kreira snažne kriolske slike. Jedna od dominantnih zasnovana je na bjelini, prije svega snijega iinja. Za odslikavanje predjela sa snijegom Ćopić koristi atribut *bijeli*. Motiv bjeline on najviše veže za snijeg i smrt, dakle za izrazito kriolske (ekstra- i parakriolske) pojave. Pjesnik daje upečatljivo viđenje snijega pomoću tropa (metafora, personifikacija i epiteta), od kojih jedni isijavaju heterofobiju markiranu i dodatno pojačanu inverzijom (*strava bijela*; *pustinja bijela*), drugi su čisto figurativni (*bijela prašina*; *bijeli ogrtač*), treći asocijativno korelativni sa vodom (*bijeli vir*), četvrti topografski (*Bosna u bijelom*), peti zoometaforski (*bijeli leptiri*). U zimskom pejzažu Ćopić izdvaja bjelinu breze koja ima osobine čovjeka (ona *samuje* i *tuguje*) ili dobija dvostruku i dodatnu perlukuciju u obliku inverzije (*bijela djeva tanana* i *srebrna*). Postoje i slikovita poređenja jagnjeta sa bijelom grudvicom, a oblačića sa bijelom guskom. Ćopić svjetlost zvijezda i mjeseca metaforički izražava kao prašinu koja pada/lije sa neba i koja nije obična – ona je zlatna ili srebrna. U upečatljive predstave pjesnik uvodi i *snježnu prašinu*. Atribut *snježni* ulančava se sa imenicama *pokrov*, *kapa*, *ćebe*, *veo* i gradi snažnu sliku. Jedna od omiljenih Ćopićevih metafora zasnovana je na poređenju sa srebrom. Ta riječ dolazi kao imenica *srebro* (najčešće), pridjev *srebrn* ili glagol *srebriti* (najrjeđe). U jednom slučaju srebro je nešto što odozgo (vertikalno) „teče“ (u obliku mjesečine) u velikom obimu (*potoci srebra s mjeseca toče*), u drugom su od njega sagrađeni dvori, u trećem mjesečina okiva vrhove planina u srebro. Osnovni Ćopićev „rudnik“ srebra jeste mjesec. U nekim stihovima on ima srebrna jedra, u drugim sipa srebrne kiše, u trećim srebrni kosu bake i Mraza, a u četvrtom javlja se kao srebrni (naizgled) novac. Krioneme <snijeg>, <inje>, <mraz> takođe se daju u poređenju sa srebrom ili u njegovom kontekstu. Srebro dolazi i kao lucidema – kao svjetlost koju isijavaju zvijezde, zora, zalazak sunca i sl. Pomoću motiva srebra Ćopić slikovito prikazuje kako vrijeme prolazi, kako nastaje mnoštvo priča, kako lije kiša, kako teče potok. Pjesnik srebro oprema auditivnom komponentom – riječi

zvuče kao da srebro zvoni, u snijegu se čuju srebrna zvonca. I obrnuto: auditivnu sliku Ćopić pretvara u vizuelnu (on ne samo da čuje tišine nego one trepere, one su srebrne, one tonu u dubinu). Motiv zime najviše dolazi do izražaja u pjesmama ZIMA (1960), U PRVOM SNIJEGU (1948), NA SNIJEŽNIM STAZAMA (1958), SMRZNUTA ČETA (1958), SNIJEG I RUDARI (1948), ŠUMSKI ĐAK (1948), NOVOGODIŠNJA BAJKA (1948), GROB U ŽITU (1944), NA PETROVAČKOJ CESTI (1944), ŠEST VUKOVA I JEDAN REP (1958), KAKO SU DJEČACI ŽIVJELI (1958), MOJ KUMAŠIN (1977), SLAVNI LOVAC (1977). Zima ponekad dobija neobične kvalifikacije: dosadna baba, opasna starka, putnica sa poderanim velom. Dominananti pratilac zime je naracija – to je vrijeme pričanja priča, posebno u kontrastu sa ljetom. To je i vrijeme umiranja – tada je Ćopić ostao bez djeda Rada. Na zimu pjesnik primjenjuje metonimiju pa mu se čini da se kuća uz kuću zbila jer im je zima, stub dima se sledio od zime kao da je živo biće, cvijeće je zimljivo, šuma je ozebla. Zima je i vrijeme tuge koja *raste* i koju *ispira* topla kiša. Ćopić posebno izdvaja zimske noći i potencira ih inverzijom (*noći zimske*). To se odnosi i na tišine. Snijeg se često predstavlja u obliku prašine, naročito zvjezdane, ogrtača, čebeta, kape, vela. Pjesnik usložnjava kriolsku predstavu kada leksemu *sneg* zamjenjuje sintagmom *pena od snega* i dodaje kvalifikaciju da je *mešana s mlekom*. Upečatljivost zimskog pejzaža postiže se time što se snijeg dovodi u vezu sa onim što je malo kompatibilno sa njim – cvijećem i proljećem. Ćopić snijeg poredi sa mitološkim bićem (vilom), personifikuje ga (pospan je), njegovu snježnu bjelinu prenosi na životinje. Slikeinja daju se u obliku igre svjetlosti i poređenja sa srebrom. Osnovna karakteristika Ćopićeve mećave je njena snaga (bije grudi), zvuk (burno huji, gudi, zavija) i nepredvidljivost (ludo vije, čuda stvara). Ona, kao čovjek, vodi kolo. Krionema <vijavica> nije česta a kada se javlja, daje se personifikacijski (*slijepa*) i inverzijski (*vijavica slijepa*). Mraz se slabo metaforizuje. Rijetki su epitetsko-metaforski kompleksi tipa *smrznuto more zvijezda* i personifikacije (*oblak se šulja, dolinu celu | prožima mrzlim dahom*). Krionema <hladnoća> dolazi kao metafora (*vjetar ga svaki hladnoćom reže*), personifikacija (o, *Zvijezde crvene, hladnije mislite*), poređenje (*hladna poput golaća puža*) i epitet (*kraj Une ga pokri vječna hladovina*). Glavna specifičnost krioneme <studen> jeste to što je Ćopić (najčešće) veže za vodu (bezimenu rijeku/potok ili izvor, rijeku sa imenom – Vrbas, Drinu, Unu). Rjeđe studen slikovito korespondira sa planinom, kameonom, burom, zemljom, vazduhom. Studen može imati figurativan karakter (*smrt diše u lice studenim dahom*). U Ćopićevoj poeziji postoje dva izrazita kriolska hidronima – rijeke Vrbas i Drina. Vrbas se determiniše sintagmom *studenaledenalladna voda*. Jednom je to veselo momče, drugi put se nešto na njemu ili nad njim dešava, a treći put predstavlja opasnost za voljenu osobu. Duga rijeka – Drina je studena, hladna, ali je prate i nekriolske atribucije (plaha, nemirna, vječito tužna). Ćopić slikovito predstavlja pahulje kao roj pčela, a u nekim slučajevima izgleda mu da lete kao pijane. U emfatičnom predstavljanju kriolskih mjeseca (novembra, decembra, januara i februara) dominira personifikacija. Krionema <led> koristi se kao ekstrakriolema ali metaforičkog tipa (ledena riba, ledena brda, ledena svijeća), koja ponekad

postaje objekat personifikacije (ledeni šapat sa grana) i parakriolizma (kojim se izražavaju unutrašnja raspoloženja i emocije). Grobove svojih umrlih junaka Ćopić smješta u hladovinu trešnje i breze: u njihovom hladu bijeli se biljeg kokana (kolovođe); nad glavom palog partizana veze pokrov *nevjesta-trešnja*, *blistava*, *suzna i sama*. U opise ekstrakriolizma (spoljne hladnoće) i parakriolizma (duševne, emocionalne hladnoće) Ćopić uvodi tri životinje: pingvina, foku i ždrala. Pingvin je naj slikovitije predstavljen: to je čudan gospodin u masnom fraku koga pjesnik proglašava za *ministra zime*. I foka dobija svoju personifikacijsku nominaciju: ona je *kćerka dalekih strana*, *skrivenih maglom*, *ledom i tajnom*. Društvo joj pravi na santi *gospodin pingvin*, a pozdrave upućuju Eskimi. Ždralovi se lociraju u tri vremenske ravni: u vanvremensku kada svake jeseni putuju da *traže leto*, u kasnu jesen kada sa dalekog sjevera dolaze u goste i na početak zime (u decembar) kada kriče u magli i studeni. Jesen je kod Ćopića više prelazno, a manje kriolsko doba. Pojačana hladnoća dolazi samo u kasnu jesen. Sa zimom se ona podudara time što donosi tugu (jesenju) i što je to vrijeme pričanja priča. Rana jesen je blaga – to je *zlatna* jesen koja prirodu boji u crveno i lijepi listove, kada su dani *bakarni* i *prezreli*, kada *treperi jesenja svila*, kada je noć tiha i bez daška vjetra. Zbog učestalih kiša autor jesen naziva plačnom. Čitav jedan tekst Ćopić posvećuje ovom godišnjem dobu i to u obliku opisa koji dolaze od pojedinih životinja (konja, svinje, hrčka, mačka, zeca, laste, krave, magarca – kojima je čiča Sima dao *zadatak mudri* da to urade) iz njihove perspektive (*svak jesen meri iz svoga ćoška*) zasnovane na životinjskim instinktima, ćudima i željama (KAKVA JE JESEN, 1961). Na nizu mjesta Ćopić spaja, dovodi u vezu kriolizam i kalidemizam. Kao opozicioni parovi najčešće dolazi zima koja stupa u dijalog sa različitim kalidemama kao što je ljeto, tople zemlje, Sredozemlje, dim, peć, kiša, jug, toplina, proljeće, cvijeće. Slijede opozicije sa snijegom (snijeg – vatra, snijeg – cvijeće, snijeg – plamen, snijeg – sunce), mećavom (mećava – cvijeće, maj, mećava – peć, mećava – vatra), ledom (led – žara, vreli pijesak, ledena brda – hladno sunce, led – sunce, led – svijeća). Rjeđi su parovi studen/hladnoća – more/jug, svježina – sunce, studen – sunce, hlad – sunce, hladan – vreo, hladnoća/studen – sunce/vatra, hladovina – znoj. Još manje stupaju u korelaciju srebrna jela i palma, vatra i jeza, inje i peć, mraz i sunce, Sibir i toplina. Postoji nekoliko pjesama u kojima Ćopić jače kontrastira sjever (hladni) i jug (topli). To se najviše odnosi na VEČNO LETO (1960) sa ždralom kao dinamičkim likom čija je početna tačka kretanja sjever, a krajnja jug. Simbol sjevera je srebrna jela, a juga palma. Sjever je stvoren od *leda čista*, a jug od *užarenog pijeska*. U isti stih ili istu strofu Ćopić uvodi krioneme i kalideme, što stvara snažan kontrast na sintagmatskom, rečeničnom i tekstualnom planu, pravi kontrast motiva, slika, nijansi, a koji put generiše perlokuciju u obliku stilske figure (antiteze).

95. Povezujući i oponirajući hladno i toplo Ćopić gradi koji put kompleksnu kriolsko-kalidemsku leguru. Ona, recimo, dolazi u opisu rata kada se miješa realna hladnoća bojišta (Bosne) i virtuelna toplina prostora želja, maštanja i misli o rodnome kraju (Jadranu). U motivu mlina koji je prestao da

radi dolazi do spoja toplote, hladnoće i svjetlosti pa nastaje ekstrakriolizam (ledeni brzak), somatski kriolizam (starini postaje hladno), kalidemski lucidemizam (sunčani kutak, cvjetanje na suncu), ekstrakalidemizam (vruća sunčana kiša, proljeće) i intrakalidemizam (topal žrvanj). Najčešći kriolski konstituent takve legure je zima. U korelaciju sa njom stupaju nosioci (simboli) topline: peć, vatra, dim, sunce, cvijeće, proljeće, topli jug, ljeto, topla kiša, tople zemlje, Sredozemlje. U interakciju sa hladnoćom, hladom, hladovinom i studeni ulaze godine koje gore kao svijeća, tople zemlje, sunce, vreo обруč, znojenje, vatra sunca, toplina mora, jug, paljenje. Najjači utisak izaziva krionema <snijeg> koja se dovodi u vezu sa svojim antipodom – vatrom (ćurak se žari i tinja u snijegu, plamte snijegom žuti jezici, snijeg pretvara livadu u prekrasno zimljivo cvijeće). Proljećnu jugovinu Ćopić slikovo predstavlja kao rezultat sunčanih konja vatrenih griva koji u trku brišu snjegove. Ćopić dovodi u direktni kontakt atributsku kriolemu *hladan* sa imenskom kalidemom *sunce*, a *leden* sa figurativnom kalidemom *planuti* [bitka]. Kao u slučaju snijega, neutralizuje se i krionema <led> pomoću sunčanih zraka. Pjesnik uvodi u isti kontekst eksterijerske krioneme <noćna mećava>, <mećava kolo vodi>, interijerske kalideme <pećica grije>, <jezero vrije> i parakalidemska sjećanja na toplinu rodnoga kraja. Tu su i spojevi tipa *ponoćna jeza – jezero vrije, inje tinja i peće*. Pjesnik veznikom i spaja sunce i mraz. Autor crta vremensku granicu do koje djeluje kalidemizam (kada sunce žeže) i odakle počinje kriolizam (svježina). Pored sistemskih konstituenata kriolsko-kalidemskih legura postoje okazionalni kao što je Sibir (simbol hladnoće). Jedna od specifičnih kalidemsko-kriolskih legura nudi pjesma PUT NA KILIMANDŽARO [...] (1955). Radnja je locirana u zimski ambijent i data u obliku sna dječaka Sima o tome kako tri lutke životinjice (slonče od porculana, majmun od sive kože i lav od vune) bježe od strašne zime i od batina dječaka Sima u toplu Afriku i na planinu Kilimandžaro koja je i krionema i kalidema (što se eksplicira: *pri dnu je žega, pri vrhu snijeg*). Pjesnik na dva mjesta ističe da tri junaka odlaze *jednoga sniježnog dana* s tim što u prvom slučaju izostaje atribucija, a u drugom nudi se slika u kojoj *se pahulje množe*. Realnom ekstrakriolizmu (strašna zima, svježi dan, mećava, padanje snijega) Ćopić suprotstavlja virtualni doživljaj ekstrakalidemizam (Afrike). U jednom slučaju krionema je sredstvo poređenja (*kao led*) a kalidema predmet poređenja (*sunčan zeleni žubor pšenice*), u drugom krionema se ne podvrgava semantičko-stilskim pomjeranjima (snijeg), već se kalidema (ruža) uvodi u nju kao snažan kontrast, u trećem „kalidemci“ (stanovnici toplih krajeva) ulaze u hladni ambijent, u četvrtom dolazi antiteza kalidemskog ekvatora i kriolskog (sjevernog) pola. U interakciji kriolizma i kalidemizma preovladava ponekad kriolizam, ponekad kalidemizam. Postoje slučajevi kada se ne radi o dvočlanoj leguri (kriolsko-kalidemskoj), već o tročlanoj: u istom kontekstu dolaze krioleme <zima>, <ledeni oklop> i jedinice koje su u pravom značenju kalideme i lucideme, a u prenesenom krioneme <svijeća>, <sunce> *debele sveće*. Specifičnost Ćopićeve poezije leži i u tome što se u njoj često objedinjuje kriolizam i naracija (pričanje priča).

96. Toplina (toplota, vrućina) nije Ćopiću previše primamljiv poetski motiv (za razliku od antipoda – hladnoće). Ona se ipak provlači, u manjem ili većem obimu, kroz niz pjesama. Gotovo sve pjesme o mornaru Marjanu odišu nostalgijom za toplim jugom. U sistemu Ćopićevog kalidemizma, koji čini 1. ekstrakalidemizam (toplina eksterijera, spoljnog prostora, prirode, pejzaža), 2. intrakalidemizam (toplina interijera, unutrašnjeg prostora), 3. interkalidemizam (toplina u interakciji čovjek ↔ čovjek, čovjek ↔ životinja, čovjek ↔ biljka, čovjek ↔ stvar), 4. parakalidemizam (duševna, psihička, mentalna, kognitivna toplina), 5. suprakalidemizam (somatska toplina), 6. superkalidemizam (toplina likova), najizraženiji su ekstrakalidemizam, intrakalidemizam, parakalidemizam i suprakalidemizam. Osnovni nosioci ekstrakalidemizma su sunce i vatra (oganj, plamen, požar). Pretežni dio kalidema Ćopić daje u prenesenom, figurativnom značenju. Najsnažnije metafore sunca nastaju kada pjesnik u njemu vidi konje vatrenih griva koji tope snijeg, strijelca koji odapinje blistave strijele, svjetlo koje ubacuje posljednji zrak, biće koje uskače u kola i zavija se u džugu ostavljajući iza sebe rumenu maglu, izvor koji daje zrele sokove, agens koji prosipa vrelu poplavu i vrbama suši kosu (motiv poplave Ćopić uvodi i u druge kontekste takođe u prenesenom značenju – poplava pupoljaka, poplava od mora zastava koje se ljuljaju, vatrene poplave, tonjenje u đakku poplavu). I dok je mjesec „rudnik srebra“ (pretežno), sunce je „rudnik zlata“: ono veze zlaćenom srmom, zlati njive, sunčana polja rađaju zlatom. Pjesnik pretvara sunce u more u kome se sve kupa i koje stvara *plamenu rosu*. Silina sunčeve topline i svjetlosti potencira se predikatom (sunce prži ljuti kamenjar, ono žeže, sunčana žega prlji vrh grana) i subjektom (žega liježe na vrh grana sa sviju strana). Ponekad isticanje vreline dolazi u nizanju riječi sinonimskog i pleonastičkog (*sunce prži, pali i gori*). Na dijelovima čovječijeg tijela Ćopić gradi kalidemske metafore (juni ima *sunčano čelo*). Jedan od najjačih kalidemskih epiteta je *mlak*, koji se uglavnom veže za kraj dana (suton, predvečerje, večer), manje za proljeće i kišu. Sa epitetom *mlak* korespondira epitet *mek* (koji se ponekad odnosi na večer, a ponekad na san) i *svilen* (stilski efekat pojačava se epitetkim uramljivanjem sa obje strane imenice *predvečerje*: *u svilenom predvečerju mlakom*), dok *blijed* dolazi u kontekstu jutra (*u blijede uranke*). Vatra je rjeđe ekstrakalidema i intrakalidema (ona u mlinu gori, buginja, od nje treperi kuća, lepeće plamen, koji plete čudesnu šaru, po vazduhu lete sjajni leptiri i vatrene ptice; sve se nadograđuje mitološkim motivom – Ognjenom vilom), a češće figurativna toplina (sa svojom idiomatikom), koja ima kvantitet i različite pojavne oblike, najviše ratne. Ona se kao poetska kalidema dosta često javlja u Ćopićevima stihovima (živa vatra, naše vatre, vatreni mač, tutanj vatre, rasti iz vatre, juriti vatreno). Plamen se koristi kao ekspresivna kvalifikacija (plamena zora, plamena rosa). On se personifikuje (plamen guta kolibe, jezikom liže) i dolazi kao ekstrakalidema, intrakalidema i figurativna kalidema. Proces gorenja poredi se sa plamenim morem. Jedna od omiljenih Ćopićevih kalidema je oganj. On se poetizuje u formi epiteta (*ognjena ruža, ognjena zublja*), glagolske metafore (oganj šiba, razgara), kao vremenski kvalifikator (ognjem gore noći) i kao prostorna lokacija (u

ognju *zemlja se žari*). Oganj dobija snažno fugurativno značenje dovodenjem u vezu sa cvijetom maka. Požar je značajan kalidemski poetizam koji služi kao stožer snažnih scena: požarom planina plane kad izađe mjesec, nastaje požar zaljuljanih zvona (audiovizuelna metafora), huk je rujni i požarni, bukti požar ratnih godina, plamsa zlatni, razigrani požar. Požar se stilski pojačava aliteracijom – ponavljanjem grafeme **r**: *rrumeni požarr na nebu gorri*. Ćopić daje snažne slike kalidemskog prostora: u toploj zavjetrini šljivik se u cvijetu pjeni, jablan se klanja toplome vjetru s juga, proljeće dodiruje grane toplim dahom, nebo je jedro koje se žari, zora svileni rudi, ljeto treperi, jezero vrije. I u izražavanju kalidemizma pjesnik primjenjuje dva omiljena postupka – „tačnu“ (pseudo)kvantifikaciju (u sto vatara, kroz trista vatara) i nonsens (plamen se opržio od vatre). Intrakalidemizam (toplina interijera) daje se u dva unutrašnja prostora – u kući i mlinu, a kao kalidemski markeri dolaze ognjište, peć i lampa, koji se metaforizuju: lampa sijeva posljednjim dahom, plamen čara, vara, plete čudesne šare, rumene šare miču se po sobi, kuća treperi, u njoj lete sjajni leptiri i vatrene ptice. Parakalidemizam (duševna, psihička, mentalna toplina) prenose kalideme kao što su **(a)** ognjena zublja, vrelo drugarstvo, topljenje snage, vruća optužba, svađa koja plamti s najvećim žarom, oči kao vatra, munja, kremen, **(b)** gorjeti ponosnim žarom, planuti od bijesa, pržiti u bijesu, žariti se od ljutnje. Tu vrstu hladnoće veoma često izražavaju oči koje „isijavaju“ vatru/požar, izbacuju munje; one su vatrom upaljene, u njihovom dnu trepti kremen-munja, pali im se zjena, krešu munjom, gore, plamte, prže, žare se, iskre. Ćopićevi junaci liju tople suze, a srca im gore. Suprakalidemizam (somska toplina u obliku znoja, povećane temperature) dolazi u pravom značenju (kao znoj, topla ruka) i u prenesenom (bunker se znoji, šapat je topao, san je mek, čelo je sunčano, srce grije nada, lice je puno žara, krv je vrela). Figurativni kalidemizam izrazito preovladava u odnosu na kalidemizam u pravom smislu riječi. Dodatnu ekspresivnost generiše **(a)** epiteti u okviru u koji se smještaju kalideme po formuli [epitet₁ + kalidema + epitet₂]: *razigrani požar zlatni, makov oganj rumen* i **(b)** dvostruka epiteti po postpoziciji [kalidema + epitet₁ + epitet₂]: *čežnja ognjena razgorena, strašilo ognjeno brzonogo*.

97. Lucidemska poezija bazira se na jedinicama za oznaku svjetlosti. Kao poetizmi dominiraju sunce, zvijezde i mjesec/mjesečina. Lucideme kod Ćopića češće idu uz kalideme nego uz krioneme. U Ćopićevoj poetici prostora centralni motiv nalazi se u vertikali, na njenom vrhu – to je mjesec koji je toliko dominantan da se može govoriti o ćopićevskoj poetici mjesečine. Nije dan se drugi motiv tako snažno ne metaforizuje, personificira i epitetizuje. Takav zaključak pojačavaju i pojedini naslovi: *RUDAR I MJESEC* (1948), *MJESEČINA* (1977), *OPET MJESEČINA* (1977), *KUDA ĆEŠ, MESEČE?* (1955), *PRIČE ISPOD KRNJEG MESECA* (1961). Ćopić daje mjesecu metaforičke kvalifikacije na bazi poređenja sa izvorom svjetlosti (*fenjer-mjesec, žuti fenjer*), ljudima koji plove (*mornar mjesec*), s tim što oni to rade po horizontali (morem), a on u špici vertikale (po nebu): gleda odozgo, voli visine, nebo i zvijezde. U pjesmama koje su uglavnom orijentisane na djecu pjesnik približava mladoj publici mjesec time što

mu daje njoj poznato i blisko ime – *čika Mjesec, nestaško i mjesec-buca*. Ćopić uvodi još jednu nominaciju vezanu za zanimanja: *mjesec-ribar*. Ako je metafora *mornar-mjesec* najbliža slikovitom predstavljanju kretanja mjeseca (kao plovidbe), onda su dvije druge atribucije suprotne idealizaciji iz stihova o Ježurku Ježu koji diže na najviši nivo vlastitu kuću, sopstveni kutak (pa ma kakav bio): mjesec je čas *skitnica*, čas *stari beskućnik*, ali ne sa tako negativnom konotacijom kao u slučaju divlje svinje, vuka i medvjeda iz JEŽEVE KUĆE (1949). I najzad, mjesec pjesniku izgleda kao *bjegunac* i *dukat žut*. U oblikovanju motiva mjesečine izdvajaju se dva umjetnička postupka: minus- i plus-atribucija. Prva je izrazito češća, a čine je sljedeći determinatori (u različitim kontekstima): mjesec je snen, on ima blijedo lice od nesanice, umoran je, zamišljen, omršavio, plašljiv, izgleda kao utvara (kada se vraća kući strepeći od bake i njenih grdnji), bos je, neumiven, nepismen, lukav, bavi se lovom na šišmiše (koji su, kao i on, po noći aktivni). Ćopićev mjesec ponekad je bolestan, i tada se sam liječi. Vrlo rijetko umire. Plus-atribuciju generišu iskazi tipa: mjesec je budan, svečan, vječito zaposlen, sjajna lica, pirgava nosa, ima oči, dobra je i meka srce, ima baku. Ponekad plus i minus čine beskontaktni opozicioni par (mladi mjesec – puni mjesec). Kao boja dominira žuta, rjeđe se javlja plava. U poetizaciji mjesečine najjači utisak ostavljaju metafore zasnovane na poređenju sa srebrom (mjesec srebro toči, s njega toče potoci srebra, on sipa srebrne kiše, srebri kosu bake, od njega pliva zemlja u srebru). Druga snažna slika nastaje kada mjesečinu Ćopić predstavlja kao poplavu svjetlosti, kao svjetlost u kojoj se neko/nešto kupa. Mjesec mami u lopovluk, ali i otkriva lopove. On je manje „rudnik“ zlata, a odlikuje se time što stupa u interakciju sa tim „izvorom“ po cik-cak sistemu: dok jednom mjesec sipa srebrne kiše, drugi put zlatnu prašinu sije, dok jednom bakinu kosu srebri, drugi put zlati mačoru lice. Kada su u pitanju druge metaforizovane/personificirane radnje i aktivnosti izražene glagolima kretanja, mjesec najčešće skita, luta/lunja, manje izlazi, putuje, plovi (rijetko je mjesec sredstvo plovidbe), pada, ide, hita, šulja se, krade se, trči, negdje šmugne, skače, bježi, kolo vodi; nose ga junačke noge. Mjesec se, međutim, ne kreće uvijek – on ponekad sjedne/sjedi, smije se. Mjesec isijava svjetlost koja se izražava različitim lucidemama: obasjava svod, kosu prelijeva sjajem, prosine, svjetlo toči, svijetli se, sija, šara, viri; plete sjene po gori; predio od njega blista srmom; pušta zrak, tače zracima. Rijetko kao izvor svjetlosti presušuje (*gasi se*). Mjesec ima svoj krevet, svoju postelju, u koju uskače pred zoru. Ćopić uparuje sunce i mjesec kao dva slikara (prvi crta šumske novine, drugi šara mjesečinom). I u poeziju pjesnik uvodi omiljeni motiv iz proze – pohod na mjesec i njegovo hvatanje grabljama i trpanje u torbak.

98. Postoje i druge vrste Ćopićeve poezije koje traže dodatni prostor za analizu (pa su u ovome radu samo spomenute). To su **(a)** nonsensna poezija, poezija prostora, bajkovita poezija, komična poezija, epistolarna poezija, folklorizovana poezija, baladna poezija, **(b)** poezija brojeva, poezija smrti, poezija uspomena, poezija za djecu, rodoljubiva poezija i dr. Najizrazitiji primjer nonsensne (apsurdne) poezije je PRIČA PLJANOG VODENIČARA (1964). Kontrast,

paradoks, nonsens vrlo su česti u Ćopićevim naslovima pjesmama. Ti stilski efekti obično nastaju u binarnom odnosu, koji može da bude različit. Najčešće je to spoj sa veznikom *i*, kojim se dovode u vezu neobične i nejasne stvari (npr. *HRAST I TRN*, 1946). U takvome paru kvantitativni odnos članova **A** i **B** može biti disharmoničan, što i stvara efekat (*ŠEST VUKOVA I JEDAN REP*, 1958). Nonsens može dolaziti kao kontrast (*MUDRE PORUKE ZA ŠTENE*, 1962). U tročlanom odnosu jedan je od članova kategorijalno disonantan u odnosu na druga dva, što izaziva efekat prevarenog očekivanja – disharmonični član se obično stavlja na kraj (*DEDA, UNUK I PETOGODIŠNJI PLAN*, 1948). U četvoročlanom odnosu jedan je član isto tako kategorijalno različit. Recimo u pjesmi *BAKA, ON, ĐAK I SLON* (1954) – OGLASI „KUPUNSOGLISTA“ (1954) pažnja se veže za zamjenicu *on*, ali na njegovo tačno značenje ne ukazuju ni podnaslovi u okviru ove male zbirke pjesama. U okviru poetike prostora postoje ciklusi o Uni („unska“ poezija), Lici, Grmeču i Bosni. Ćopić rado uvodi cifre u svoje stihove pa se može izdvojiti poezija brojki. Stilski su najupečatljivije pjesme u kojima se daje naizgled tačna količina (i to poveća), posebno ako se radi o složenim i različitim ciframa (takvu količinu nije realno moguće da se broji), što se može okarakterisati kao kvantifikacija stilski markirana (numerička, brojčana, cifarska, intencionalna, „tačna“, pseudotačna, kvaziegzaktna). Pjesnik primjenjuje niz umjetničkih postupaka (gradaciju, ponavljanje, kontrast, inverziju, akumulaciju). Ćopić generiše numeričku kvantifikaciju simboličkog karaktera (*trinaesta noć*), težište stavlja na jednoj brojci, recimo na deset. Poezija okrenuta/namijenjena djeci posebno dolazi do izražaja u ciklusima kakvi su *ČAROBNA ŠUMA* (1957) i *ŠUMSKE BAJKE* (1949). U njima se pokazuju slabosti dječijih postupaka, mane odraslih prelomljene u dječijoj psihi. Poeziju smrti najviše donose zbirke napisane u ratu i o ratu. U rodoljubivu poeziju mogu se svrstati ciklusi *OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE* (1944), *RATNIKOVO PROLJEĆE* (1947), *SUNČANA REPUBLIKA* (1948) i dr.

99. Osnovni zadatak izvršene analize sastojao se u traženju odgovora na pitanje koliko je Ćopić jak, originalan i velik kao pjesnik u umjetničkom odlikavanju stvarnosti, izboru i organizaciji slikovitih i izražajnih sredstava. Proučena građa i izvučeni zaključci ukazuju na to da je to izuzetan poeta koji je **(a)** stvorio neponovljivu, osebnju i u mnogim detaljima neobičnu palitru stilističkih sredstava, **(b)** služio se klasičnim umjetničkim postupcima i kreirao svoje često „otkačene“, markantne načine stilističkog izražavanja (kao što je pseudoegzaktna kvantifikacija). Posebnu analizu zaslužuje i druga, negativna strana njegovog pisanja (brzina pisanja, izbjegavanje rada na varijantama: obično se zadovoljavao jednom), objavljivanje tekstova iz prve ruke (u prvoj verziji), ali to je duboko u sjenci onoga što je veliko u njegovoj stilistici i poetici a što je naša analiza potvrdila i dokazala. Kao slabosti jezika i stila dolazi pojednostavljivanje i nezgrapnost u pojedinim izrazima, svjesno prihvatanje činjenice da jasna vizija onoga za koga piše i zašto piše može umanjiti umjetničku snagu i uvjerljivost kazivanja, pisanje pjesama bez neophodnog udešavanja formalnog izraza, potenciranje lirske žice sredstvima koja su vještačka, pa čak ponekad i usiljena (na šta su skretali pažnju pojedini istraživa-

či, recimo Miloš Bandić, Milan Bogdanović,²⁵³ Voja Marjanović, Vladeta Vuković²⁵⁴ i dr.). Bez obzira na to, ono što je stvorio na stilističkom i poetičkom planu ulazi u zlatni fond naše poezije i književnosti. Obilje tropa i figura, i to vrlo raznorodnih, neobičnih, svježih, originalnih, primjena velikog broja umjetničkih postupaka i uvođenje novih (kao što je pseudokvantifikacija, gomilanje kompozita, igra paradoksima) čine od jezika i stila Branka Ćopića jedan od najsnažnijih izvora izražajnih i slikovitih sredstava u novijoj istoriji srpske književnosti. Ako je Ćopić u ratnoj i poslijeratnoj agitaciji znao ponekad pretjerati, pa i omanuti, i time dovesti u pitanje umjetničku vrijednost tekstova, na stilističkom planu on suvereno vlada građom, poigrava se sa čitaocem, leti na krilima svoje mašte, okriljujući onoga ko čita, smije se drugima (čak najmilijim) i samome sebi (samoironizira), sipa humor, unosi vedrinu i veliki humanizam te tako postaje jedan od najvećih pjesnika naše književnosti XX vijeka.

Oznake

- ♦ – služi za razdvajanje primjera u obliku dviju ili više rečenica
- – ukazuje na to da su prethodni i naredni pasusi sastavljeni, a u originalu rastavljeni i stoje u posebnom redu (strofi)
- <> – označava krioneme (jedinice za izražavanje hladnoće)
- | – razdvaja stihove koji u originalu dolaze u odvojenim redovima

²⁵³ „On će mnogo puta da se posluži metaforom kao ciljem, kao lirsko-stilskim efektom, tako da slika iza metafore ne ostaje prirodno uključena u lirski štimung koji treba da potkrepi. Osim toga, on se sve više i sve češće služi dvojnim metaforama, ili pojmovima koje daje kao neku vrstu metaforičnih blizanaca, što, u deset, devet puta promaši. Kad se, ovde ili onde, u lirskom stilu primi jedan takav potencijalno metaforički utisak kao što je *ranjenik-srce* ili *pšenica-djevojka*, to može da bude od efekta. Ali kad takav način počne da se pretvara u manir, i kad se bezmalo u svakoj pesmi, i na svakom koraku, sretaju metaforične dvojne kombinacije kao što su *soko-domovina*, *sablja-komanda*, *mina-munja*, *fabrika-bajka* i bezbroj drugih, onda to umanjuje lirsku neposrednost umesto da je potencira“ (Bogdanović 1987 [1948]: 166).

²⁵⁴ U Ćopićevom izrazu postoji prostodušna naivnost u sadržaju, postoje oblici koji odudaraju od umjetnosti „zaglušnim brujanjem neinventivnih, patetičnodeduktivnih, visokih, izveštačenih tonova“ (Vuković 1987: 103).

Izvori

- Ćopić 1985^a: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*. Tom I–XV. Ur. Vuk Krnjević. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša.
- Ćopić 1985^b: Ćopić, Branko. *Moj život i književni rad*. In: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*. Tom I–XV. Ur. Vuk Krnjević. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 7–19.
- Ćopić-www1: Ćopić, Branko. *Kad sam bio mali*. In: <https://www.youtube.com/watch?v=AD2HqrOyZg&t=13s> [RTS: Trezor]. 15.3.2018.
- Gralis-www2: *Ćopićev Gralis-Korpus*. In: <http://glyph.uni-graz.at/cocoon/gralis/>. 10.10.2020.

Literatura

- Adamović 1981: Adamović, Dragoslav (beležio). Iz razgovora sa Brankom Ćopićem. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 226–231.
- Alijanović 2013: Alijanović Edvin. Lirizam (ne)realne realnosti, humora, komičnosti i ironičnosti Ćopićeve staze i bogaze. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 65–73. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Baščarević 2019: Baščarević, Snežana S. Ćopić i/ili izuzetnost. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 141–152. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Bašić 2018: Bašić, Mirela. Mjesto i značaj djela Branka Ćopića u književnosti za djecu. In: Tošović, Branko (Hg.): *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 91–101. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]
- Bašlar 2005: Bašlar, Gaston. *Poetika prostora*. Prevela Frida Filipović. Čačak: Gradac. 221 s. [Bachelard, Gaston. *La Poétique de l'espace*. Paris: 1957]
- Bečković/Stojković 1985: Bečković, Matija; Stojković, Živorad (priredili). *Branku Ćopiću 26. marta 1985*. Štampa: Beograd: BIGZ. 75 s. [Izdavanje autora]

- Berbić 2013: Berbić, Mirela. Ćopićeva lirizacija prostora i vremena – između toposa sjećanja i povijesne kontekstualiziranosti. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 97–111. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Bilosnić 1985: Bilosnić, Tomislav M. Čistota govorenja. In: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*, tom 15. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 342–346.
- Bogdanović 1985: Bogdanović, Milan. Branko Ćopić. In: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*, tom 15. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 242–263.
- Bogdanović 1987 [1948]: Bogdanović, Milan. RATNIKOVO PROLEĆE. In: Marjanović 1987: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. S. 162–167.
- Brlenić-Vujić/Damjanović 2012: Brlenić-Vujić, Branka; Damjanović, Tamara. Uloga bajke i basne u Ćopićevoj JEŽEVOJ KUĆICI. In: Tošović, Branko; (ur.). *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 35–41. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 1]
- Danojlić 1981: Danojlić, Milovan. Najbolji Ćopić. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 138–152.
- Delečić 1992: Delečić, Mirjana. *Mitski prostor i epika*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebna izdanja, knj. 616, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 46 – Autorska izdavačka zadruga Dosije. 345 s.
- Dojčinović 2012: Dojčinović, Danijel. Nekoliko aspekata Ćopićeve poezije za djecu: narativnost, komičnost, ritmičnost, omomastički sloj. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 43–51. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Dojčinović 2013: Dojčinović, Danijel. Lirizam u Ćopićevoj ratnoj poeziji. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 163–170. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Džafić 2015: Džafić Šeherzada. Granični topoi mladosti i starosti. In: Tošović, Branko (Hg./ug.). *Žena – muškarac: dva svijeta, dva motiva, dva izraza u djelima Branka Ćopića / Frau – Mann: zwei Welten, zwei Motive, zwei*

- Ausdrucksarten in den Werken von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 121–134. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 4]
- Džafić 2018: Džafić Šehrzada. Heterotopijski Bihać. In: Tošović, Branko (Hg.). *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 63–76. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]
- Gligorić 1981: Gligorić, Velibor. Branko Ćopić. In: Gligorić, Velibor. *Ogledi i studije*. Beograd: Prosveta. S. 266–331.
- Idrizović 1981: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. 253 s.
- Jeremić 1981^a: Jeremić, Dragan. Za ponovno čitanje Branka Ćopića. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 160–164.
- Jeremić 1981^b: Jeremić, Dragan. Delo koje veseli i nadahnjuje. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 165–172. Takođe: Jeremić, Dragan. Delo koje veseli i nadahnjuje. In: Marjanović, Voja. *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. 1987. S. 19–30.
- Koljević 2018: Koljević, Svetozar. *Ponešto o Ćopiću*. Priredio za štampu Bogdan Rakić. Novi Sad: Akademska knjiga – SANU, Ogranak u Novom Sadu. 128 s.
- Krklec 2013: Krklec, Ivana. Lirska riječ za malu i veliku djecu (Dječija lirska ljepota). In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 211–223. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Lemac 2018: Lemac, Tin. Diskursnostilistički argumenti kompleksnom žanrovskom definiranju Ćopićeve JEŽEVE KUĆICE. In: Tošović, Branko (Hg.): *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 285–292. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]

- Leovac 1981: Leovac, Slavko. Branko Ćopić. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 40–52.
- Leovac 1987: Leovac, Slavko. Pesnik i hroničar. In: Marjanović, Voja. *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. S. 31–35.
- Ljuštanović 2016: Ljuštanović, Jovan. Branko Ćopić i Danilo Kiš – detinjstvo kao potraga za egzistencijalnim ključem. In: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*. Novi Sad. God. 64, sv. 3. S. 791–804.
- Maksimović i dr. 2003: Maksimović Desanka i dr. *Spomenica 1985: Spomenica Branku Ćopiću 26. marta 1985. godine* (izdanje prijatelja). Beograd – Banjaluka: Zadužbina „Petar Kočić“ – Art-Print [BIGZ]. 75 s.
- Marjanović 1981: Marjanović, Voja. *Ćopićev svet detinjstva: O dečjoj književnosti Branka Ćopića*. Banjaluka: Glas. 115 s.
- Marjanović 1986: Marjanović, Voja. *Reč i misao Branka Ćopića*. Beograd: Nova knjiga. 217 s.
- Marjanović 1987: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. 244 s.
- Marjanović 1988: Marjanović, Voja. *Branko Ćopić: život i delo*. Beograd: Stručna knjiga. 189 s.
- Marjanović 1990: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić – razgovori i susreti*. Beograd: Stručna knjiga. 192 s.
- Marjanović 1994: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić danas*. Beograd: Književni klub „Branko Ćopić“ – Knjigoteka. 96 s.
- Marjanović 2003: Marjanović, Voja. *Život i delo Branka Ćopića*. Banja Luka: Glas Srpske. 395 s.
- Marković 1966: Marković, Slobodan Ž. *Branko Ćopić*. Beograd: Rad. 42 s.
- Marković 1981: Marković, Slobodan Ž. Dečija književnost Branka Ćopića. In: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. S. 124–144.
- Marković 1985: Marković, Slobodan Ž. Želje i stvarnost u Ćopićevim delima za decu. In: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*, tom 15. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 369–391. Isto: Marković, Slobodan Ž. Želje i stvarnosti u Ćopićevim delima za decu. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Sarajevo: Svjetlost. S. 53–74. Takođe: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*, tom 15. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 369–391.
- Marušić 2013: Marušić, Patricia. JEŽEVA KUĆICA – između nostalgije i politike. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 225–235. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]

- Milenković 2019: Milenković, Tijana. Ježurka Ježić svetom luta u deset fantastičnih filmskih minuta. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 191–208. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Nikolić M. 2013: Nikolić, Milka. Stilematski postupci ponavljanja u Ćopićevoj zbirci priča za decu ISPOD ZMAJEVIH KRILA. Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 263–273. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Nikolić V. 1997: Nikolić, Vidan. Funkcionalni nivoi nonsensne književnosti. In: *Književnost i jezik*. Knj. 45. Beograd. Br. 2–3. S. 85–92.
- Nikolić V. 2000: Nikolić, Vidan. Fenomen nonsensa u poetici humora. In: Gajda, Stanisław; Brzozowska, Dorota (red. nauk.). *Świat humoru*. Opole. S. 537–546.
- Nikolić V. 2010: Nikolić, Vidan. Nonsens – između dečje stvaralačke igre i pozitivnog transfera znanja. In: *Savremeni trenutak književnosti za decu u nastavi i nauci*. Tematski zbornik. Vranje. S. 112–127.
- Nikolić V. 2012: Nikolić, Vidan. Poetika nonsensa u poeziji za decu Branka Ćopića. In: Tošović, Branko; (ur.). *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 97–110. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 1]
- Pajović Dujović / Vučković 2018: Pajović Dujović, Ljiljana; Vučković, Dijana. Životinje u zavičajnoj slici svijeta Ćopićeve umjetnosti riječi. In: Tošović, Branko (Hg.). *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 149–166. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]
- Paravinja Škrbić 2017: Paravinja Škrbić, Snežana B. Poetika prostora u Ćopićevoj poeziji za decu. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopićeva poetika prostora / Ćopićs Poetik des Raumes*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 151–161. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 6]
- Paser 2014: Paser, Snežana. Humor u poeziji za decu Branka Ćopića. In: Tošović, Branko; (Hg./ur.). *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru / Modellierung der Realität mittels Humor und Satire bei Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-

- Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 151–167. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 3]
- Paser Ilić 2017: Paser Ilić, Snežana. Poezija Branka Ćopića – prostor i vreme. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopićeva poetika prostora / Ćopićs Poetik des Raumes*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 163–189. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 6]
- Paser Ilić 2018: Paser Ilić, Snežana. Prostor Bosanske Krajine – od faktografije do fantazije. Slika zavičaja u poeziji Branka Ćopića. In: Tošović, Branko (Hg.). *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 167–184. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]
- Petrović / Vukomanović Rastegorac 2014: Petrović, Ana M.; Vukomanović Rastegorac, Vladimir M. Osnovne sintaksičke odlike Zmajevog i Ćopićevog pesništva za decu – pokušaj poredbenog pristupa. In: Tošović, Branko; (Hg./ur.). *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru / Modellierung der Realität mittels Humor und Satire bei Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 457–475. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 3]
- Popin 2017: Popin, Aleksandra R. Mitski i realni prostor u Ćopićevoj poemi NEZNANKO, DEDA I JA. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopićeva poetika prostora / Ćopićs Poetik des Raumes*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 191–200. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 6]
- Popović 1994: Popović, Radovan. *Knjiga o Ćopiću ili put do mosta*. Beograd: Srpska književna zadruga. 132 s.
- Popović 2009: Popović, Radovan. *Put do mosta*. Beograd: Službeni glasnik. 159 s.
- Ratkov Kvočka 2015: Ratkov Kvočka, Jelena. Zanos čula i revolucionarna strast u zbirkama pesama OGNJENO RAĐANJE DOMOVINE (1944), PJESME (1945) i RATNIKOVO PROLJEĆE (1947). In: Tošović, Branko (Hg./ug.). *Žena – muškarac: dva svijeta, dva motiva, dva izraza u djelima Branka Ćopića / Frau – Mann: zwei Welten, zwei Motive, zwei Ausdrucksarten in den Werken von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 179–194. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 4]
- Ratkov Kvočka 2016: Ratkov Kvočka, Jelena. DEDA TRIŠIN MLIN Branka Ćopića – lirizam, melanholija, tuga i žal u isprepletenosti detinjstva, mladosti i starosti. In: Tošović, Branko (ur.). *Djetinjstvo, mladost i starost u Ćopićevom stvaralaštvu / Kindheit, Jugend und Alter im Werk von Branko*

- Ćopić. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 189–204. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 5]
- Ristanović 2002: Ristanović, Cvijetin. Branko Ćopić. In: *Prostori djetinjstva. Ogledi i srpskim piscima za djecu*. Srpsko Sarajevo. S. 59–83.
- Smajlović 2013: Smajlović, Ikbāl. Lirizam (ne)realne realnosti, humora, komičnosti i ironije. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 321–332. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 4]
- Šarančić 2018: Šarančić, Snežana. Jezik bilja u poetskom uobličenju zavičaja. In: Tošović, Branko (Hg.): *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat*. Graz – Bihać. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 225–246. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7].
- Šarančić Čutura 2013: Šarančić Čutura, Snežana. *Branko Ćopić – dijalog s tradicijom: usmena književnost u delima za decu i omladinu Branka Ćopića*. Novi Sad: Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre. 206 s.
- Šarančić Čutura 2015^a: Šarančić Čutura, Snežana. Tek ponešto o velikoj poetskoj zadužbini (ili: šta književnost za decu duguje Branku Ćopiću). In: Pantić, Mihajlo (ur.). *Vedrine i sete Branka Ćopića*. Beograd: Biblioteka grada Beograda. S. 125–144.
- Šarančić Čutura 2015^b: Šarančić Čutura, Snežana. Parodijski postupak u poetici Branka Ćopića. In: Vraneš, Aleksandra (ur.). *O Branku Ćopiću: zbornik radova*. Višegrad: Andrićev institut. S. 201–229.
- Šarančić Čutura 2019: Šarančić Čutura, Snežana. Ekstrahovanja književnog opusa. Branko Ćopić u savremenim antologijama srpske književnosti za decu. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 209–236. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Šević 2019: Šević, Snežana. Neobičnost i fantastika u Ćopićevom stvaralaštvu za decu. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 237–254. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]

- Tautović 1987: Tautović, Radojica. Narodni pesnik Branko Ćopić. In: Marjanović, Voja. *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručnja knjiga. S. 87–101.
- Tomić / Litričin Dunić 2019: Tomić, Aleksandra; Litričin Dunić, Dragana. Tekstovi Branka Ćopića u radu sa stranim studentima srbistike i studentima Učiteljskog fakulteta. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 267–276. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Tošović 2012^a: Tošović, Branko (Ur./Hg.). *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 389 s. [Ćopićev projekat – Ćopić-Projekt, knj. 1]
- Tošović 2012^b: Tošović, Branko. Leksička struktura Ćopićevog pripovijedanja. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 295–340. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 1]
- Tošović 2013^a: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 423 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Tošović 2013^b: Tošović, Branko. Ćopićevi naslovi. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 13–62. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Tošović 2014^a: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru / Modellierung der Realität mittels Humor und Satire bei Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 520 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 3]
- Tošović 2014^b: Tošović, Branko. Ćopićev model humora i satire. In: Tošović, Branko; (Hg./ur.). *Ћопићевско моделовање реалности кроз хумор и сатиру / Modellierung der Realität mittels Humor und Satire bei Branko Ćopić*. – Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 13–82. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 3]
- Tošović 2015^a: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Žena – muškarac: dva svijeta, dva motiva, dva izraza u djelima Branka Ćopića / Frau – Mann: zwei Welten,*

zwei Motive, zwei Ausdrucksarten in den Werken von Branko Ćopić. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 373 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 4]

Tošović 2015^b: Tošović, Branko. Ćopićev model žene. In: Tošović, Branko (Hg./ug.), *Žena – muškarac: dva svijeta, dva motiva, dva izraza u djelima Branka Ćopića / Frau – Mann: zwei Welten, zwei Motive, zwei Ausdrucksarten in den Werken von Branko Ćopić.* Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 15–109. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 4]

Tošović 2016^a: Tošović, Branko; (Hg./ur.). *Djetinjstvo, mladost i starost u Ćopićevom stvaralaštvu / Kindheit, Jugend und Alter im Werk von Branko Ćopić.* Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 292 S. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 5]

Tošović 2016^b: Tošović, Branko. Ćopićev jugend-hipertekst. In: Tošović, Branko (ur.). *Djetinjstvo, mladost i starost u Ćopićevom stvaralaštvu / Kindheit, Jugend und Alter im Werk von Branko Ćopić.* Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 13–96. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 5]

Tošović 2017^a: Tošović, Branko (Ur./Hg.). *Ćopićeva poetika prostora / Ćopićs Poetik des Raumes.* Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. 310 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 6]

Tošović 2017^b: Tošović, Branko. Poetika Ćopićevih heterotopija. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopićeva poetika prostora / Ćopićs Poetik des Raumes.* Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 15–110. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 6]

Tošović 2018^a: Tošović, Branko; (ur./Hg.). *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat.* Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. 342 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]

Tošović 2018^b: Tošović, Branko. Poetika zavičaja i zavičaj poetike Branka Ćopića. In: Tošović, Branko (Hg.). *Ćopićeva poetika zavičaja / Ćopićs Poetik der Heimat.* Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. Graz – Bihać: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću – Kantonalna i univerzitetska biblioteka Bihać. S. 5–61. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 7]

- Tošović 2019^a: Tošović, Branko; (ur./Hg). *Ćopić fantastični / Ćopić fantastisch*. Graz – Banjaluka. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. 325 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Tošović 2019^b: Tošović, Branko. Poetika Ćopićeve fantastike. In: Tošović, Branko; (ur./Hg). *Ćopić fantastični / Ćopić fantastisch*. Graz – Banjaluka. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 15–138 s. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Turanjanin 2012: Turanjanin, Biljana. Mitski čovjek Branka Ćopića. In: *Tošović, Branko (Hg./ur.). Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića / Poetik, Stilistik und Linguistik der Erzählens von Branko Ćopić*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 137–146. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 1]
- Turanjanin 2013: Turanjanin, Biljana. Ćopićeve intertekstualne veze sa narodnom književnošću. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić / Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske. S. 333–341. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 2]
- Tutnjević 1985: Tutnjević, Staniša. Tekst o Branku Ćopiću. In: Ćopić, Branko. *Sabrana dela*. Tom I–XV. Ur. Vuk Krnjević. Beograd – Sarajevo: Prosve- ta – Svjetlost – Veselin Masleša. S. 397–415.
- Tutnjević 2007: Tutnjević, Staniša. Lirska plima Ćopićevog dela. In: Branko- vić, Drago (gl. ur.). *Banjalučki susreti „Kultura i obrazovanje“*. Banjaluka 10. i 11. novembar 2007. Banjaluka: Filozofski fakultet. S. 47–58.
- Vojinović 2019: Vojinović, Ksenija. Koncept fantastičnog i priroda fantastike. In: Tošović, Branko (ur.). *Ćopić fantastični / Ćopić phantastisch*. Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Grafid Banjaluka. S. 293–302. [Ćopićev projekat – Ćopićs Projekt, knj. 8]
- Vuković 1987: Vuković, Vladeta. Ćopićeva ratna lirika. In: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knji- ga S. 102–109.

Branko Tošović (Graz)

Stylistics and poetics of Branko Ćopić's verse

The subject of this study is the stylistics and poetics of Branko Ćopić's verse. The analysis focuses on the artistic value of verse, stylistic procedures, expressive and pictorial devices (tropes and figures). Those poems characterised by strong poetics and stylistics are considered as a whole, while those with less poetic potential (war

and post-war agitation and poetry written for children) are interpreted only for what is characterised by a higher degree of poetics and lyrical and stylistic values.

Branko Tošović (Graz)

Stilistik und Poetik der Verse von Branko Ćopić

Gegenstand dieser Untersuchung ist die Stilistik und Poetik der Verse von Branko Ćopić. Die Analyse konzentriert sich auf den künstlerischen Wert von Versen, stilistische Verfahren, Ausdrucks- und Bildmittel (Tropen und Figuren). Diejenigen Gedichte, die sich durch starke Poetik und Stilistik auszeichnen, werden als Ganzes betrachtet, während bei solchen mit weniger poetischem Potenzial (Kriegs- und Nachkriegs-Agitation sowie für Kinder verfasste Lyrik) nur das interpretiert wird, was sich durch einen höheren Grad an Poetik und lyrischen und stilistischen Werten auszeichnet.

Бранко Тошович (Грац)

Стилистика и поэтика стиха Бранко Чопича

Предметом анализа является стилистика и поэтика стихотворений Бранко Чопича. В центре внимания находятся художественная ценность стихов, стилистические приемы, выразительные и изобразительные средства (тропы и фигуры). Стихотворения, отличающиеся яркой поэтикой и стилистикой, рассматриваются как целостные тексты, а в стихах с ограниченным поэтическим потенциалом (в первую очередь из-за ориентации на целевую аудиторию, особенно детей, и военную и послевоенную агитацию) проводится поиск и толкование того, что имеет выраженный поэтический потенциал, сильную лирическую и стилистическую окрашенность.

Branko Tošović (em.)
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
branko.tosovic@uni-graz.at

